

Zaštita kulturnog nasleđa na Kosovu

Jul 2022

o e b s

Organizacija za evropsku
bezbednost i saradnju
Misija na Kosovu

Zaštita **kulturnog** **nasleđa** na Kosovu

Jul 2022.

© Misija OEBS-a na Kosovu, Priština, 2022

Municipium Ulpiana-Justiniana Secunda, Priština

Predgovor

Misija OEBS-a na Kosovu sa zadovoljstvom predstavlja svoj izveštaj pod nazivom „Zaštita kulturnog nasleđa na Kosovu“. Efikasno očuvanje kulturnog nasleđa važno je za sve zajednice. Zbog toga Misija OEBS-a dosledno podržava napore za zaštitu i promovisanje bogatog i raznolikog kulturnog nasleđa na Kosovu.

Napori za očuvanje kulturnog nasleđa treba da okupe sve delove društva u jedan inkluzivan proces – većinske i nevećinske zajednice, žene i muškarce i ljude svih godina. Misija OEBS-a godinama podstiče široko angažovanje svih aktera postavljanjem svojih savetnika za ljudska prava u vladina ministarstva; pružanjem pravne podrške za Zakon o kulturnom nasleđu; i putem inicijativa usmerenih na nevećinske zajednice i mlade.

U izveštaju Misije OEBS-a iz 2014. godine, „Izazovi u zaštiti nepokretnih materijalnih kulturnih dobara na Kosovu“, naglašena je potreba za zakonskim promenama koje će podupreti bolju primenu mera zaštite kulturnog nasleđa. Mada se u periodu 2021–2022 može primetiti dalji napredak u podzakonskim aktima, ostaje potreba za novim Zakonom o kulturnom nasleđu. Ovaj izveštaj je doprineo *Nacionalnoj strategiji za kulturno nasleđe 2017–2027*, koja je usvojena 2016. S tim u vezi, uključivanje ciljeva Strategije u program Vlade 2021–2025 predstavlja pozitivan korak.

U ovom poslednjem izveštaju Misija OEBS-a nastoji da proširi delokrug razmatranjem najboljih međunarodnih praksi u zaštiti kulturnog nasleđa i ispitivanjem njihove relevantnosti za Kosovo. U ovom dokumentu date su sledeće ključne preporuke: uvesti planove upravljanja za lokalitete kulturnog nasleđa; proceniti uticaj planiranih intervencija na nasleđe; usvojiti sveobuhvatniju definiciju kulturnog nasleđa; i povećati otpornost lokaliteta kulturnog nasleđa na klimatske promene ili namerno uništavanje.

U izveštaju se zaključuje da efikasna zaštita kulturnog nasleđa na Kosovu ne treba da bude ograničena na fizičku restauraciju. Bolje rečeno, potreban je širi pristup ako želimo da obezbedimo očuvanje kulturnog nasleđa za buduće generacije. Pored fizičke restauracije, neophodno je sveobuhvatno upravljanje, maštovito prostorno planiranje, podizanje svesti i razvoj kapaciteta osoblja zaduženog za kulturno nasleđe.

Želeo bih da se zahvalim svim našim partnerima i zainteresovanim stranama na znanju, stručnosti i saznanjima kojima su dali svoj doprinos u pripremi ovog izveštaja.

Majkl Davenport

Ambasador, šef Misije

Sadržaj

Predgovor	4
Sadržaj	5
Skraćenice	7
Glosar termina	8
Poglavlje 1. Pregled izveštaja	10
Poglavlje 2. Uvod	13
Poglavlje 3. Pravni i okvir praktične politike	17
Poglavlje 4. Inventar kulturnog nasleđa	24
Utvrdjivanje onoga što se kvalifikuje kao kulturno nasleđe	24
Liste privremene i trajne zaštite	27
Dodatni izazovi u postupku inventarizacije	30
Poglavlje 5. Prostorno planiranje i uključivanje lokaliteta kulturnog nasleđa	33
Izazovi u koordinaciji kulturnog nasleđa i prostornog planiranja	35
Poglavlje 6. Nadgledanje kulturnog nasleđa	43
Inspekcije koje obavljaju opštinske institucije	43
Inspekcije koje obavlja MKOS	43
Poglavlje 7. Sprovođenje zakona o SZZ	49
Savet za sprovođenje i nadgledanje	54
Procena rada SSN	54
Poglavlje 8. Obezbeđenje na lokalitetima kulturnog nasleđa	61
Uvod	61
Pregled	61
Krađe sa ekonomskim motivom	62
Incidenti protiv kulturnog nasleđa i verskih lokaliteta u kojima motiv nije novac	63
Krađe umetničkih i drugih predmeta	64
Vandalizam	65
Remećenja	68
Skrnavljenje	69
Incidenti na grobljima	70
Suzbijanje prekršaja i krivičnih dela protiv kulturnog nasleđa	71

Javne osude incidenata	73
Poglavlje 9. Promovisanje kulturnog nasleđa.....	77
Poglavlje 10. Zaključci.....	82
Poglavlje 11. Preporuke	85
ANEKSI	90
Aneks 1: LISTA LOKALITETA specijalnih zaštitna zona	90
Aneks 2: BIBLIOGRAFIJA/PREPORUČENA LITERATURA	91
Aneks 3: PRAVNI IZVORI (hronološkim redom).....	95
3.1. Međunarodni izvori	95
3.2. Zakonodavstvo na Kosovu	96
Aneks 4: LINKOVI NA INTERNETU	97
Aneks 5: SPISAK OSOBA I INSTITUCIJA KAO IZVORA INFORMACIJA.....	98
Aneks 6: RAZLIKE U PRAVNOJ TERMINOLOGIJI.....	99
Aneks 7: SPISAK ILUSTRACIJA.....	103

Skraćenice

AU	Administrativno uputstvo
COR	Ciljevi održivog razvoja UN-a do 2030. godine
EU	Evropska unija
GIS	Geografski informacioni sistem
ICOMOS	Međunarodni savet za spomenike i spomeničke celine
IUP	Istorijski urbani predeo
KEBS	Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji
KICP	Kancelarija istorijskog centra Prizrena
KSKN	Kosovski savet za kulturno nasleđe
KSO	Komisija za sprovođenje obnove
KZZS	Kosovski zavod za zaštitu spomenika
MKOS	Ministarstvo kulture, omladine i sporta
MoR	Memorandum o razumevanju
MŽSPPI	Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture
LOJB	Lokalni odbor za javnu bezbednost
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
OGD	Organizacija građanskog društva
OMZ	Opštinska mapa zoniranja
OOBZ	Opštinski odbor za bezbednost u zajednici
OPR	Opštinski plan razvoja
PIS	Privremene institucije samouprave
PUN	Procena uticaja na nasleđe
SB	Savet bezbednosti
SE	Savet Evrope
SIZ	Savet Islamske zajednice
SPEU	Specijalni predstavnik Evropske unije
SAA	Savet za sprovođenje i nadgledanje
SSN	Security Council
SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SZZ	Specijalna zaštitna zona
UN	Ujedinjene nacije
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
UNMIK	Privremena uprava Misije Ujedinjenih nacija na Kosovu

Glosar termina

Kulturno nasleđe: resurs iz prošlosti sa posebnom vrednošću za pojedince, zajednice i društvo. Specifičnost nasleđa manifestuje se kroz valorizaciju, zaštitu, promovisanje i prenošenje na sledeću generaciju. Definicija obuhvata opipljive (materijalne) i neopipljive (nematerijalne) aspekte. Zakon o kulturnom nasleđu na Kosovu u njegovoj definiciji¹ navodi sledeće kategorije: arhitektonsko, arheološko, pokretno i duhovno nasleđe.

Savet za sprovođenje i nadgledanje (SSN): telo osnovano 2010. godine na osnovu Zakona o specijalnim zaštitnim zonama (SZZ)² radi nadgledanja i olakšavanja primene ovog zakona. Njegovi zadaci obuhvataju nadziranje označavanja SZZ, preporuke u vezi sa granicama SZZ, pomaganje u rešavanju sporova između Srpske pravoslavne crkve i svih nivoa institucija na Kosovu oko pitanja koja se tiču SZZ i savetovanje relevantnih institucija o pitanjima koja se tiču lokaliteta verskog i kulturnog nasleđa. Njegovi članovi su Ministarstvo kulture, omladine i sporta (MKOS), Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture (MŽSPPI), Srpska pravoslavna crkva, Specijalni predstavnik Evropske unije na Kosovu (SPEU) i Misija OEBS-a na Kosovu.

Specijalna zaštitna zona (SZZ): područje koje okružuje spomenike, zgradu, grupu zgrada, celine, sela ili stara gradska jezgra, koje se čuva od svakog razvoja ili aktivnosti koja može da ugrozi njegov istorijski, kulturni, arhitektonski ili arheološki kontekst, prirodno okruženje ili estetsko vizuelno okruženje.³ Ona osigurava zaštitu srpskih pravoslavnih manastira, crkava i drugih verskih lokaliteta; istorijskih i kulturnih lokaliteta od posebnog značaja za zajednicu kosovskih Srba; i lokaliteta drugih zajednica na Kosovu.⁴

Duhovno nasleđe (takođe „nematerijalno nasleđe“): obuhvata vidove kulturnog izraza narodnih tradicija ili običaja, jezika, proslava, rituala, igara, muzike, pesama i drugog umetničkog izraza.⁵ Iako nematerijalnog (neopipljivog) karaktera, ova kategorija kulturnog nasleđa pokazuje blisku vezu sa opipljivim aspektima (npr. muzika i instrumenti, igre i tradicionalna nošnja, tradicionalno znanje i umetnički proizvodi).

¹ Član 2.1, Zakon br. 02/L-88 o kulturnom nasleđu, 1. jul 2008.

² Član 4, Zakon br. 03/L-039 o specijalnim zaštitnim zonama, 4. jun 2008.

³ *Ibid*, član 2

⁴ *Ibid*, član 1.

⁵ Član 2.6, fusnota 1, *supra*.

Tvrđava Novo Brdo

Poglavlje 1. Pregled izveštaja

Izveštaj Misije OEBS-a na Kosovu pod nazivom *Izazovi u zaštiti nepokretnih materijalnih kulturnih dobara na Kosovu*,⁶ objavljen 2014. godine, ukazao je na razne nedostatke⁷ u zaštiti kulturnog nasleđa, kao što su nepostojanje pravne jasnoće u Zakonu o kulturnom nasleđu i ograničena saradnja između institucija. Izveštaj je sadržao i niz preporuka. U 2016. godini, *Nacionalna strategija za kulturno nasleđe 2017–2027*⁸ obezbedila je širok pristup identifikovanju, zaštiti i promovisanju bogatog kulturnog nasleđa na Kosovu. U Strategiju su unete preporuke iz spomenutog izveštaja Misije OEBS-a na Kosovu.

Strategija je sadržala pet ciljeva koje je trebalo postići kroz pojačanu međunarodnu saradnju, primenu međunarodnih instrumenata, unapređene sisteme zaštite, očuvanja i promovisanja kulturnog nasleđa na Kosovu u skladu sa pravnim okvirom i međunarodnim standardima, i uz održiv razvoj kao osnovu.⁹ Sada je neophodno izmeniti Zakon o kulturnom nasleđu tako da zakoni i podzakonski akti budu u potpunosti usklađeni kako bi se obezbedio jedinstven pristup kulturnom nasleđu.

Postojeće liste privremenih ili trajnih lokaliteta zaštite moraju dodatno da se ažuriraju u skladu sa Zakonom o kulturnom nasleđu.¹⁰ Osim toga, institucije za kulturno nasleđe treba da uspostave standarde upravljanja za nadgledanje i inventarizaciju lokaliteta kulturnog nasleđa.

Kosovske institucije integrišu instrumente za prostorno planiranje u očuvanje spomenika. Međutim, opštine zaostaju u donošenju lokalnih prostornih planova i uključivanju lokaliteta kulturnog nasleđa u te planove. Ovu situaciju dodatno pogoršava to što relevantne institucije kasne sa definisanjem perimetara zaštićenih spomenika i tampon zona.

Kršenja zakona, kao što su namerna rušenja i nedozvoljena gradnja, naglašavaju potrebu za efikasnim nadgledanjem. Ovo treba da rade ili opštinske institucije ili regionalni centri za zaštitu kulturnog nasleđa, a za tu aktivnost mogla bi da bude korisna bolja koordinacija.

Nasleđe Srpske pravoslavne crkve (SPC) i verski lokaliteti uživaju bolji status zahvaljujući specijalnim zaštitnim zonama (SZZ). Međutim, nekontrolisan razvoj ugrožava zaštitu lokaliteta SZZ. Za poboljšanu primenu pravnog okvira potrebna je politička posvećenost usklađena sa administrativnim merama (kao što su redovne inspekcije od strane javnih institucija ili primena odgovarajućih kazni).

Savet za sprovođenje i nadgledanje (SSN) omogućava dijalog između Srpske pravoslavne crkve i kosovskih institucija, pod pokroviteljstvom međunarodnih aktera. On odluke donosi konsenzusom, čime se olakšava sprovođenje od strane svih članova.

Krađa i oštećenje usled vandalizma najčešći su incidenti koji pogađaju kulturno nasleđe i verske lokalitete. Porast prijavljenih krađa ukazuje na ekonomski motiv ovih krivičnih dela protiv verskih lokaliteta. Veće prijavljivanje ukazuje i na veću svest javnosti da prijavljuje

6 OEBS, *Izazovi u zaštiti nepokretnih materijalnih kulturnih dobara na Kosovu*. Priština: OEBS, 2014 (Izveštaj o kulturnom nasleđu iz 2014), <https://www.osce.org/sr/kosovo/117278> (pristupljeno 21. jula 2020)

7 Ibid, str. 12.

8 *Nacionalna strategija za kulturno nasleđe 2017–2027*, 30. decembar 2016,

https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/srb_strategija_za_naslede.pdf (pristupljeno 24. maja 2020)

9 Strategija, str. 9

10 Član 4.10 i 6.6, fusnota 1, *supra*.

takva krivična dela Policiji Kosova (PK). U međuvremenu, specijalizovana jedinica PK za kulturno nasleđe postala je operativna i patrolira na 24 lokaliteta, uključujući 22 crkve i manastire SPC. Predstavnici opština su u nekoliko slučajeva javno osudili incidente protiv verskog nasleđa; međutim, najbolje bi bilo da institucije javno osude svaki incident.

Usvajanje *Nacionalne strategije za kulturno nasleđe 2017–2027* predstavlja važan korak ka jačanju svesti javnosti o kulturnom nasleđu. Strategija je dala veliki značaj promovisanju kulturnog nasleđa kod šire javnosti i zauzela se za usvajanje Zakona o muzejima, čime bi se ojačalo upravljanje institucijama za kulturno nasleđe. Osim toga, građansko društvo značajno doprinosi promovisanju kulturnog nasleđa. Nekoliko organizacija građanskog društva, kao što je „Kulturno nasleđe bez granica“ (Cultural Heritage without Borders), daje svoj doprinos tako što nudi programe obuke, organizuje javne događaje i učestvuje u aktivnostima restauracije.

Manastir Gračanica

Poglavlje 2. Uvod

Ovaj tematski izveštaj pod nazivom „Zaštita kulturnog nasleđa na Kosovu“ nastavak je izveštaja Misije OEBS-a na Kosovu iz 2014. godine, „Izazovi u zaštiti nepokretnih materijalnih kulturnih dobara na Kosovu“¹¹, i u njemu je data ažurirana procena stanja kulturnog nasleđa na Kosovu.

OEBS dosledno poklanja dužnu pažnju značaju kulturnog nasleđa za društva. Još 1991. godine, tadašnja Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji (KEBS, koji je 1995. godine postao OEBS) organizovala je u Krakovu, u Poljskoj, Simpozijum o kulturnom nasleđu. Ovaj simpozijum je privukao veliku pažnju zbog svog pionirskog međunarodnog fokusa na kulturno nasleđe, povezujući tako Istok i Zapad. Na tom simpozijumu su države učesnice KEBS-a izrazile svoju posvećenost da „ponovo potvrde svoje uverenje da poštovanje kulturne raznolikosti promoviše razumevanje i toleranciju među pojedincima i grupama.“ Štaviše, složile su se da su „partnerstva među različitim grupama na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou... dragocena za osiguranje efektnog i reprezentativnog očuvanja kulturnog nasleđa.“¹²

Slika 1: Prvi izveštaj Misije OEBS-a na Kosovu o kulturnom nasleđu „Izazovi u zaštiti nepokretnih materijalnih kulturnih dobara na Kosovu“, objavljen 2014, obuhvata period 2009–2014. (Fotografija: OEBS)

Misija OEBS-a na Kosovu više od 20 godina radi na razvoju održivih kosovskih institucija koje služe njegovim različitim zajednicama, povezujući podršku za demokratske strukture i ljudska prava sa zaštitom bogatog kulturnog nasleđa na Kosovu. Uključivanje Srpske pravoslavne crkve i drugih lokaliteta¹³ u Sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova („Ahtisarijev plan“)¹⁴ 2007. godine, zajedno sa OEBS-ovim pristupom unapređenju ljudskih prava kroz promovisanje kulturnog nasleđa i kulturne raznolikosti, svedoči o angažovanju OEBS-a.

Veliko iskustvo i znanje Misije OEBS-a u ovoj oblasti proizilazi iz njenog širokog spektra rada i redovnog nadgledanja. Zbog toga je Misija u poziciji da dâ na činjenicama zasnovan pregled situacije koja se tiče celokupnog spektra kulturnog nasleđa na Kosovu.

Ovaj izveštaj prepoznaje da široka interpretacija kulturnog nasleđa uključuje i graditeljsko nasleđe (nepokretne i materijalne elemente) i kategorije pokretnog i nematerijalnog nasleđa kao deo holističkog pogleda na nasleđe. Treba naglasiti da „kulturno nasleđe“ kao

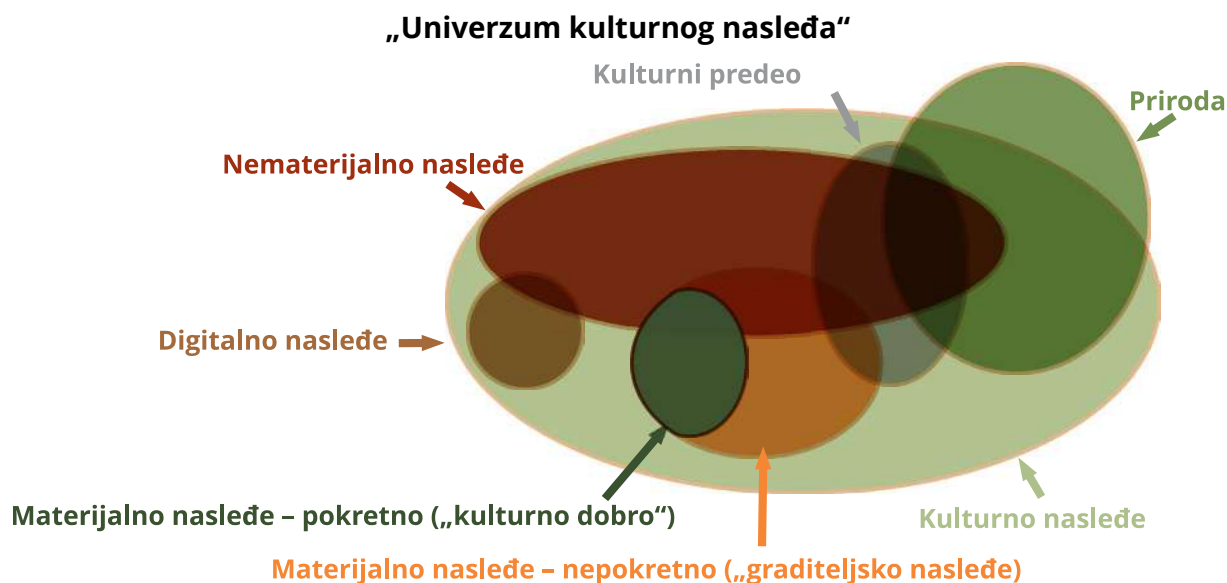
11 Videti na: <https://www.osce.org/sr/kosovo/117278> (pristupljeno 21. jula 2020).

12 KEBS, Dokument Krakovskog simpozijuma o kulturnom nasleđu država učesnica KEBS-a (28. maj – 7. jun 1991), strane 2 i 5, stav 18; dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/24396.pdf> (pristupljeno 4. januara 2022)

13 Velika Hoča, memorijalni spomenik Gazimestan, srednjovekovna tvrđava Zvečan, srednjovekovni grad Novo Brdo, srednjovekovni Vojnovića most/Stari most.

14 Sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova, 26. mart 2007, dostupan na: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S/2007/168/Add.1> (pristupljeno 9. marta 2022)

širok pojam ne podrazumeva samo elemente opisane u inventarima i uključene u registre koje sastavljaju javne institucije, već i resurse iz prošlosti koji mogu da imaju specifičnu vrednost za društva, zajednice i pojedince, na primer, predmete koji se nasleđuju i čuvaju u porodici. Međutim, osnovni fokus ovog izveštaja je na graditeljskom nasleđu. Što se tiče incidenata i bezbednosne situacije (videti poglavlje 8), dostupni izvori¹⁵ su dali informacije o „kulturnom nasleđu i verskim lokalitetima“, ne navodeći da li je tim verskim lokalitetima (npr. džamijama, crkvama, manastirima i grobljima) već dodeljen status nasleđa. Što se tiče incidenata, u ovom izveštaju se ne pravi razlika između „kulturnog nasleđa“ i „verskih lokaliteta“.

Slika 2: „Univerzum kulturnog nasleđa“ predstavlja različite aspekte kulturnog nasleđa sumirane u nekoliko kategorija: materijalno nasleđe (oranž) sastoji se ili od nepokretnih lokaliteta (npr. zgrade, celine, gradska jezgra) ili od pokretnih elemenata (tamnozeleno, npr. slike, zbirke, vredna dobra, knjige). Digitalno nasleđe (žuto) je prilično nov koncept nasleđa, kao što je „softver“ (npr. kompjuterski programi, pohranjene informacije, kao što su audio, foto i video datoteke; međutim, ono ima suštinsku vezu sa „hardverskim elementima“ koji spadaju u kategoriju materijalnih, pokretnih predmeta, npr. kompjuterski uređaji). Kulturni predeli (sivo) su područja koja kombinuju ljudski rad i prirodu (praktično, zemljišta koja su ljudi obradom modifikovali). Čak se i „priroda“ (zeleno) može smatrati kulturnim nasleđem, jer se različiti aspekti „prirode“ (kao što su geološke formacije, fauna, flora i aspekti fizičke geografije poput vremena i klime mogu shvatiti kao sistem različitih koncepata za katalogizaciju i predstavljanje sveta koji su ljudi stvarali tokom istorije. Sve ovo predstavlja aspekte civilizacije. Nematerijalno nasleđe (tamnocrveno) obuhvata sve druge kategorije kulturnog nasleđa, npr. znanje i ideje kako da se izgradi objekat, umetnost pisanja knjige, sviranja muzičkog instrumenta ili nošenje određene odeće ili pripremanje posebne hrane za određene prilike. (Grafikon: OEBS)

Kao i prethodni izveštaji, i ovaj izveštaj je zasnovan na informacijama koje je Misija OEBS-a na Kosovu prikupila i analizira tokom svojih aktivnosti nadgledanja u periodu od 2014. do 2020. godine. S namerom da se dodatno obogate i usklade prikupljene informacije, obavljeno je 55 razgovora sa akterima iz niza institucija.¹⁶ Ovi razgovori dali su važan uvid u to kako se doživljavalo i kako je opstalo kulturno nasleđe, unapređujući tako odnose

¹⁵ Aktivnosti nadgledanja od strane samog OEBS-a.

¹⁶ Videti spisak aktera sa kojima se razgovaralo u aneksu 5 Izveštaja.

OEBS-a sa konsultovanim institucijama, među kojima su bile i Srpska pravoslavna crkva i mnoge organizacija građanskog društva.

Ovaj izveštaj, dakle, obuhvata period od januara 2014. do decembra 2020. godine. On prati inkluzivan i širok pristup koji stavlja akcenat na nasleđe raznih zajednica na Kosovu. Kao i u prethodnom izdanju, i u ovom izveštaju preporuke su formulisane u cilju poboljšanja zaštite i valorizacije bogatog kulturnog nasleđa na Kosovu.

Poglavlje 3. Pravni i okvir praktične politike

Ustav predviđa da će kosovske institucije „obezbediti očuvanje i zaštitu njegovog kulturnog i verskog nasleđa“. ¹⁷ Štaviše, Program Vlade 2015–2018 je kroz nekoliko planova i koncepata zacrtao zaštitu kulturnog nasleđa. ¹⁸ Usvajanjem *Nacionalne strategije za kulturno nasleđe 2017–2027* u decembru 2016. godine, ¹⁹ Vlada je obezbedila strateški dokument za zaštitu, očuvanje i promovisanje kulturnog nasleđa.

Vlada je u svojoj strategiji primenila širok i holistički pogled na kulturno nasleđe, povezujući ga sa održivim razvojem preko Ciljeva održivog razvoja UN-a (COR). ²⁰ Strategija je potvrdila pristup istorijskog urbanog predela (HUL) koji primenjuje UNESCO, ²¹ posvećujući pažnju proceni rizika za kulturna dobra prema preporuci EU, ²² i u skladu sa Procenom uticaja na nasleđe (PUN) Međunarodnog saveta za spomenike i spomeničke celine (ICOMOS). ²³ Kada budu sprovedeni, ovi instrumenti će osigurati da kosovske institucije ispunjavaju savremene standarde upravljanja nasleđem.

Strategija tako označava prekretnicu za institucije koje se bave kulturnim nasleđem, jer predstavlja prvi sveobuhvatni dokument praktične politike sačinjen putem inkluzivnog procesa konsultacija, u skladu sa ključnim međunarodnim standardima. ²⁴ Rezultujuća Strategija uključuje relevantne međunarodne standarde i najbolje prakse, i obezbeđuje priznavanje prava i privilegija koje uživa Srpska pravoslavna crkva na Kosovu. ²⁵

Ona zatim definiše kulturno nasleđe kao neophodnu osnovu za održiv razvoj i predviđa primenu na osnovu pet glavnih ciljeva (videti sliku 3).

17 Član 9, Ustav, 9. april 2008.

18 Program Vlade 2015–2018, Priština 2015, poglavlje 4.2.3, str.70, <https://bit.ly/3KaAFP4> (pristupljeno 24. avgusta 2020).

19 *Nacionalnu strategiju za kulturno nasleđe 2017–2027* Vlada je usvojila 30. decembra 2016.

20 Cilj 2, *Nacionalna strategija za kulturno nasleđe 2017–2027* (2016) (bez upućivanja na konkretan COR)

21 Videti Preporuku UNESCO-a o istorijskom urbanom predelu, Pariz, 10. novembar 2011,

http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=48857&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (pristupljeno 7. maja 2020), upućivanje u meri 3.3.4 Strategije, str. 34f.

22 Videti orijentaciju B3) Plana rada EU za kulturu (2015–2018), upućivanje u meri 2.1.1 Strategije, str. 50.

23 Videti ICOMOS, *Vodič za procenu uticaja na nasleđe za kulturna dobra svetskog nasleđa*. Pariz, ICOMOS, 2011, https://www.icomos.org/world_heritage/HIA_20110201.pdf (pristupljeno 7. maja 2020); upućivanje u meri 3.2.4 Strategije, str. 33f; treba napomenuti da se u Strategiji koristi termin „procena uticaja na kulturno nasleđe“.

24 Zahtev da se uključe (lokalne) zajednice i da se primenjuje „postupak odozdo naviše“ predviđen je npr. UNESCO-vim konvencijama iz 2003. godine (član 15) i 2005. godine (član 7, stav 2) kao i Strateškim ciljevima „5C“ Komiteta za svetsko nasleđe.

25 Sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova, 26. mart 2007, dostupan na:

<https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S/2007/168/Add.1> (pristupljeno 9. marta 2022)

Slika 3: Strategija se zasniva na pet ciljeva koji su podjeljeni na orijentacione akcije i mere. Strategija sledi otvoren i inkluzivan pristup društvu i kulturnom nasleđu. Međutim, za njeno potpuno sprovođenje potrebni su dodatni naponi. (Grafikon: OEBS)

Međutim, Strategija bi bila mnogo efikasnija da je njen period nadgledanja i procene bio ograničen na pet umesto na sadašnjih deset godina. Kraći period sprovođenja omogućio bi i fokusiraniji pristup koji uzima u obzir predstojeća nova dešavanja u oblasti konzervacije kulturnog nasleđa koja beleži ubrzan razvoj. Štaviše, formiranje Odbora za nadgledanje (predviđenog u okviru sprovođenja Strategije) olakšalo bi nadgledanje Strategije. Treba napomenuti da Strategija ni četiri godine nakon donošenja nije uvrštena u planove rada vladinih ministarstava, što uzrokuje kašnjenje u njenom sprovođenju. Prema tome, biće potrebno uložiti značajne napore da bi se Strategija sprovela u celini do 2027. godine.

S tim u vezi, unapređenje pravnog okvira ostaje prioritet i zaostaje za ciljevima praktične politike postavljenim u Strategiji.²⁶ U OEBS-ovom izveštaju o *izazovima u zaštiti nepokretnih materijalnih kulturnih dobara na Kosovu* iz marta 2014. godine naglašena je potreba da se Zakon o kulturnom nasleđu izmeni tako da se, između ostalog, obezbedi bolji nadzor nad delovanjem institucija na lokalnom nivou i jasno definišu uloge i odgovornosti institucija na svim nivoima, uključujući i inspekcije. Od tada su učinjena dva neuspešna pokušaja da se usvoji novi Zakon o kulturnom nasleđu. Nacrt zakona o kulturnom nasleđu, od kojeg se očekivalo da razjasni dužnosti i ovlašćenja odgovornih institucija, podnet je Skupštini Kosova. Međutim, povučen je 6. maja 2015. godine, vrlo brzo nakon njegovog podnošenja od strane Vlade, navodno zbog potrebe za daljim konsultacijama. Još jedan proces izmena i dopuna započeo je 2018. godine donošenjem novog vladinog konceptualnog dokumenta.²⁷ Međutim, proces izrade nacrta ponovo je zaustavljen zbog političkih

²⁶ Videti cilj 1, fusnota 8, *supra*.

²⁷ Vlada je 6. jula 2018. godine usvojila Konceptualni dokument za kulturno nasleđe, koji je sledio *Nacionalnu strategiju za kulturno nasleđe 2017-2027*.

dešavanja.²⁸ Za usvajanje zakona potrebna je „dvostruka većina“,²⁹ uključujući većinu glasova poslanika na mestima rezervisanim za nevećinske zajednice. U nedostatku izmena pravnog okvira, Ministarstvo kulture, omladine i sporta (MKOS) delimično je rešilo neke nedostatke osnovnog zakona tako što je donelo podzakonska akta.³⁰ Iako bi ovaj pristup mogao da se smatra pragmatičnim privremenim rešenjem, on ne menja potrebu za novim zakonom.

Na Kosovu je zaštita kulturnog nasleđa obuhvaćena sa nekoliko zakonskih akata. Ta zaštita je usko povezano sa prostornim planiranjem. Zato je potrebno usaglasiti zakone koji se odnose na zaštitu i očuvanje kulturnog nasleđa sa Zakonom o prostornom planiranju.³¹ Zakon o specijalnim zaštitnim zonama i dalje reguliše zaštitu 45 SZZ (videti listu u aneksu 1), gde je SSN ovlašćen da nadzire njegovo sprovođenje i rešava sporove, zajedno sa Zakonom o istorijskom centru Prizrena³² i Zakonom o Velikoj Hoči³³ (videti poglavlje 7 za detaljnije objašnjenje). Na kraju, 2018. godine usvojen je Zakon o tretiranju građevina bez dozvole.³⁴ Očekuje se da će se pitanje bespravne gradnje uopšte, uključujući i gradnju koja utiče na lokalitete kulturnog nasleđa i specijalne zaštitne zone, rešavati putem prilagođenih politika koje utvrđuje Vlada.³⁵

Što se tiče razvoja institucija, formiranje Inspektorata za kulturno nasleđe od strane MKOS-a 2018. godine bilo je istaknuto kao prioritarna mera predviđena u *Nacionalnoj strategiji za kulturno nasleđe*.³⁶ Ovo je ujedno bila i preporuka u izveštaju OEBS-a iz 2014.³⁷ U skladu sa zakonskom regulativom,³⁸ Inspektorat za kulturno nasleđe zadužen je za preduzimanje mera za obezbeđenje zaštite lokaliteta kulturnog nasleđa. Ovo uključuje nadgledanje aktivnosti konzervacije, restauracije i arheoloških iskopavanja koje se sprovode na lokalitetima kulturnog nasleđa, preduzimanje mera u slučajevima neovlašćenih aktivnosti, kao i izdavanje naloga za prekid³⁹ kada je to potrebno.

28 Ostavka Vlade 2019. godine i kasniji vanredni izbori zaustavili su proces izrade.

29 Ustav, član 81, stav 1, tačka 5.

30 Kao što su: 1. Uredba (MKOS) br. 06/2017 o određivanju javnih institucija za kulturno nasleđe podređenih Ministarstvu kulture, omladine i sporta za nadležne institucije, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=16466>; 2. Uredba MKOS-a br.01/2020 o nadležnostima, ovlašćenjima, i postupcima inspekcije i žalbama Inspektorata za kulturno nasleđe, 14.12.2020. Dostupna na: https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/Rregullorja_nr_01.2020_p%C3%ABr_Inspektoriatin_e_Trashigimis%C3%AB_Kulturore.pdf (pristupljeno 18. juna 2021). 3. Administrativno uputstvo br. 01/2021 o procedurama za arheološko iskopavanje, 12.11.2021, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=50632> (pristupljeno 6. juna 2022). 4. Administrativno uputstvo o kriterijumima, zahtevima, pravilima i procedurama u vezi sa izdavanjem, administriranjem i oduzimanjem profesionalne licence fizičkim i pravnim licima u oblasti kulturnog nasleđa, 6. januar 2022. Dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=51792> (pristupljeno 6. juna 2022.) 5. Administrativno uputstvo o tehničkim i stručnim standardima za zaštitu i očuvanje pokretnog kulturnog nasleđa, 05. januar 2022. Dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=51787> (pristupljeno 6. juna 2022).

31 Zakon br. 04/L-174 o prostornom planiranju, 23. avgust 2013.

32 Zakon br. 04/L-066 o istorijskom centru Prizrena, 18. jul 2012.

33 Zakon br. 04/L-062 o selu Velika Hoča, 9. jul 2012.

34 Zakon br. 06/L-024 o tretiranju građevina bez dozvole, 8. avgust 2018.

35 Ibid, član 4, stav 3, tačka 3.3.

36 Videti cilj 1.1, fusnota 8, *supra*.

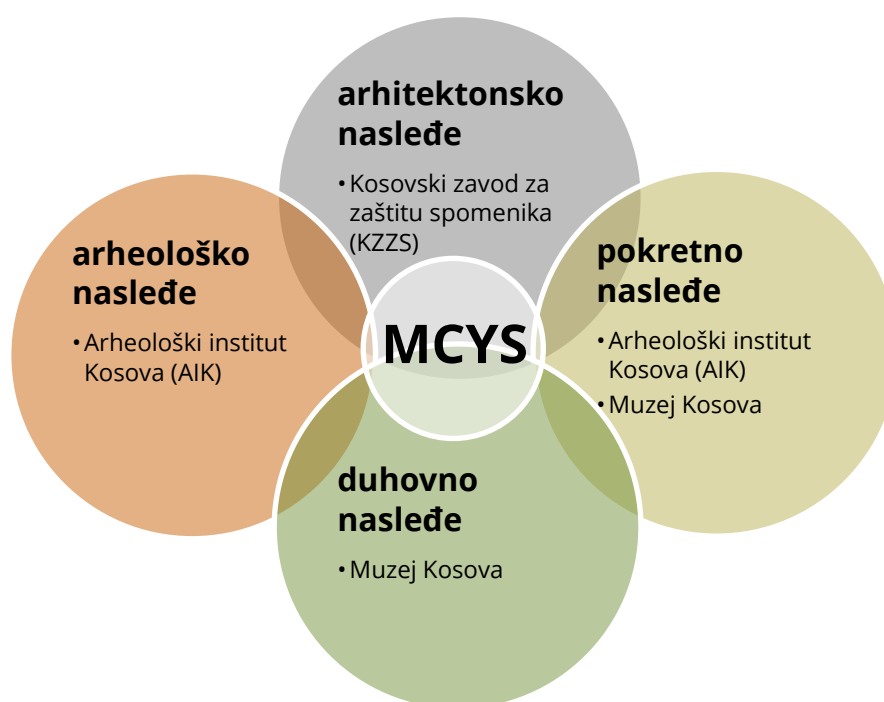
37 Izazovi u zaštiti nepokretnih materijalnih kulturnih dobara na Kosovu, 2014 (Izveštaj iz 2014), str. 30: „Preporuka centrima za kulturno nasleđe: sačiniti plan kojim bi se osiguralo da se redovna inspekcija lokaliteta kulturnog nasleđa vrši u skladu sa Uredbom MKOS-a o ovlašćenjima i nadležnostima Inspekcije za kulturno nasleđe.“

38 Član 5, Uredba (MKOS) br. 01/2020 o nadležnostima, ovlašćenjima i postupcima inspekcije i žalbama Inspektorata za kulturno nasleđe, https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/Rregullorja_nr_01.2020_p%C3%ABr_Inspektoriatin_e_Trashigimis%C3%AB_Kulturore.pdf (pristupljeno 23. novembra 2021)

39 Ibid, član 5, stav 1.3.

U 2017, MKOS je doneo Uredbu (MKOS) br. 06/2017 o određivanju javnih institucija za kulturno nasleđe podređenih Ministarstvu kulture, omladine i sporta za nadležne institucije, u kojoj je definisao relevantnu nadležnu instituciju na osnovu važećeg Zakona o kulturnom nasleđu. Ovo pojašnjenje bilo je zasnovano na zakonski dodeljenim ulogama i odgovornostima takvih institucija⁴⁰, čime je rešeno ono što je ranije bilo višegodišnji problem.

Uredba pojašnjava institucionalni okvir i utvrđuje nadležnosti relevantnih institucija. Područja odgovornosti i odgovarajuće odgovorne institucije su: i. arhitektonsko nasleđe (Kosovski zavod za zaštitu spomenika); ii. arheološko nasleđe (Arheološki institut Kosova); iii. pokretno nasleđe (Arheološki institut Kosova i Muzej Kosova); i iv. duhovno nasleđe (Muzej Kosova).

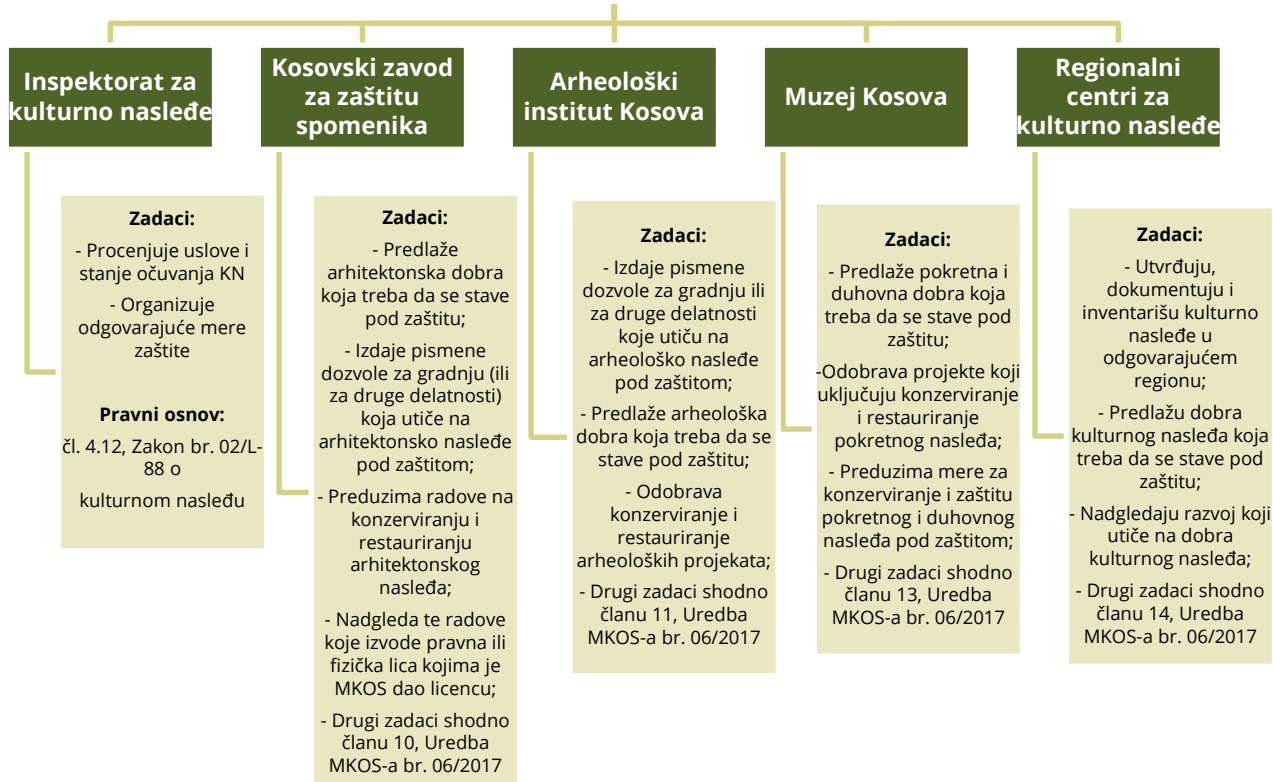

Slika 4: Uredbom (MKOS) br. 06/2017, o određivanju javnih institucija kulturnog nasleđa podređenih Ministarstvu kulture, omladine i sporta za nadležne institucije, identifikovana su područja odgovornosti tih institucija. Uredbom su dodatno razjašnjene dužnosti i odgovornosti regionalnih centara za kulturno nasleđe. Sve ove institucije podređene su MKOS-u. (Grafikon: OEBS)

Nadležnosti pomenutih institucija obuhvataju širok spektar odgovornosti. U njih spadaju predlaganje koja dobra nasleđa treba staviti pod zaštitu; prekidanje neovlašćenih radova; uređivanje aktivnosti konzervacije/restauracije; i izdavanje pismene dozvole za omogućavanje aktivnosti koje mogu da utiču na dobra nasleđa. Uredba takođe razjašnjava dužnosti i odgovornosti regionalnih centara za kulturno nasleđe kao javnih institucija podređenih MKOS-u. Regionalni centri su zaduženi za celokupno sprovođenje Zakona o kulturnom nasleđu unutar njihovog regiona.

⁴⁰ Uredba (MKOS) br. 06/2017 o određivanju javnih institucija za kulturno nasleđe podređenih Ministarstvu kulture, omladine i sporta za nadležne institucije, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=16466> (pristupljeno 24. maja 2020).

MKOS

Slika 5: Arhitektonsko, arheološko, pokretno i duhovno nasleđe nadležnost su specijalizovanih institucija sa sedištem u Prištini, dok regionalni centri za kulturno nasleđe predstavljaju sponu između ovih institucija i različitih regiona na Kosovu. Sve ove institucije podređene su MKOS-u.

U 2016. godini, MKOS je uspostavio prvi arheološki park na Kosovu, odnosno Municipium Ulpiana - Justiniana Secunda, radi boljeg očuvanja arheološkog nasleđa na Kosovu, upravljanja tim nasleđem i njegovog promovisanja.⁴¹

Slika 6: Municipium Ulpiana – Justiniana Secunda predstavlja istoriju Rimskog carstva na Kosovu i prvi arheološki park na Kosovu. (Fotografija: OEBS)

41 Uredba (MKOS) br. 11/2016 o uspostavljanju i upravljanju arheološkim parkom „Municipium Ulpiana –Justiniana Secunda“, 24. oktobar 2016, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15164> (pristupljeno 24. maja 2020).

Strategija je takođe dokumentovala opredeljenje Vlade za međunarodnu saradnju, primenu međunarodnih standarda i učešće u procesu evropskih integracija. Osim toga, Kosovo se obavezalo ne samo na usaglašavanje zakonodavstva u oblasti kulturnog nasleđa sa zakonodavstvom EU⁴² već i na usvajanje relevantnih instrumenata Saveta Evrope.⁴³ Ratifikacija međunarodnih konvencija i sprovođenje njihovih osnovnih odredbi o kulturnim dobrima su ciljevi zacrtani u Strategiji.

Preporuke:

Ministarstvu kulture, omladine i sporta:

- Izmeniti Zakon o kulturnom nasleđu tako da bude u skladu sa Nacionalnom strategijom za kulturno nasleđe 2017–2027 i međunarodnim standardima. Ovo treba da se uradi kroz jedan inkluzivan proces koji bi jasno definisao institucionalni okvir i bolje opisao dužnosti institucija u zaštiti, očuvanju i promovisanju kulturnog nasleđa;
- Pripremiti Zakon o muzejima koji će usvojiti Skupština;
- Aktivno se angažovati u primeni međunarodnih konvencija za zaštitu kulturnog nasleđa.

42 Mera 1.1.4, fusnota 8, *supra*.

43 Ibid, mera 1.1.2.

Etnološki Muzej "Emin Gjiku" Priština

Poglavlje 4. Inventar kulturnog nasleđa

Inventar kulturnog nasleđa važna je komponenta zaštite kulturnog nasleđa. Samo kulturna dobra koja su poznata (registrovana) i opisana (inventarisana) mogu se uzeti u obzir za mere zaštite i očuvanja. Shodno tome, priprema inventara je već godinama deo međunarodnih (pravnih) standarda i važna je i dugogodišnja praksa institucija zaduženih za nasleđe.⁴⁴

Zvanično istraživanje lokaliteta kulturnog nasleđa (ili nematerijalnih elemenata kulturnog nasleđa, kao što su tradicije, narodne priče i pesme) obuhvata aktivnosti evidentiranja i dokumentovanja za inventar. Informacije dobijene tokom takvog istraživanja obezbeđuju osnovu za procenu, kojom se utvrđuje da li neki lokalitet treba da bude pravno zaštićen i koje politike upravljanja i očuvanja treba primeniti kako bi se njegova vrednost trajno sačuvala.⁴⁵ Uključivanje nekog lokaliteta nasleđa u sistem upravljanja koji bi mogao da sadrži i plan konzervacije pokazuje njegovu važnu vrednost za društvo, pri čemu upravljanje tim lokalitetom postaje javna odgovornost koju treba da preuzmu relevantne institucije za zaštitu spomenika. Na Kosovu, Zakon o kulturnom nasleđu obezbeđuje pravni osnov za inventarizaciju s obzirom na to da se utvrđivanje kulturnog nasleđa realizuje putem inventara.⁴⁶

Zakonom o kulturnom nasleđu propisuje se nekoliko načina inventarisanja, dokumentovanja i registrovanja aktivnosti:

- u Zakonu je inventarizacija definisana kao „istraživačka delatnost radi preliminarnog upisivanja i dokumentovanja vrednosti kulturnog nasleđa“,⁴⁷
- rezultati ove delatnosti biće sabrani u bazu podataka, tačnije u „standardizovanu i centralizovanu bazu podataka o kulturnom nasleđu u pisanoj i elektronskoj formi“⁴⁸, dok će zaštićeni predmeti i lokaliteti biti upisani na:
 - (a) listu kulturnog nasleđa pod privremenom zaštitom⁴⁹ ili,
 - (b) listu kulturnog nasleđa pod trajnom zaštitom.⁵⁰

Utvrđivanje onoga što se kvalifikuje kao kulturno nasleđe

Aktivnost inventarisanja, sa svojim različitim radnim koracima i postupcima, služi širem cilju definisanja onoga što se kvalifikuje kao kulturno nasleđe. Prvo, različiti akteri (pojedinci, građansko društvo, lokalne institucije) daju predloge za unosenje u inventar (u cilju upisa na listu za trajnu zaštitu nakon postizanja konsenzusa). Zatim treba da se sprovede fazni postupak selekcije, kako je to predviđeno zakonom. Kosovski savet za

44 Videti npr. konvenciju UNESCO-a iz 1970. godine (član 5 (b) u vezi sa protivpravnom trgovinom), iz 1972. godine (član 11, stav 2 u vezi sa svetskim nasleđem) i iz 2003. godine (član 12 u vezi sa nematerijalnim nasleđem) i konvenciju Saveta Evrope: član 2, Evropska konvencija o zaštiti arheološkog nasleđa (revidirana), Valeta, 16. I.1992.

45 Izazovi u zaštiti nepokretnih materijalnih kulturnih dobara na Kosovu, 2014, str. 14.

46 Član 3, fusnota 1, *supra*.

47 Ibid, član 2, stav 7.

48 Ibid, član 3, stav 3. Do leta 2021. godine baza podataka o kulturnom nasleđu (BPKN) bila je dostupna na internetu na tri jezika: <https://dtk.rks-gov.net/default.aspx> (verzija na albanskom), https://dtk.rks-gov.net/default_sr.aspx (verzija na srpskom) https://dtk.rks-gov.net/default_en.aspx (verzija na engleskom). Od jeseni 2021. godine ove stranice nisu dostupne.

49 Član 3, stav 6, fusnota 1, *supra*.

50 Ibid, član 4, stav 4.

kulturno nasleđe (KSKN) će zatim razmotriti, usvojiti ili odbaciti predloge. Na kraju, ministar kulture, omladine i sporta donosi odluku o tome koja dobra nasleđa treba trajno zaštititi.

Kosovo je usvojilo pristup odozdo naviše u određivanju nasleđa pod zaštitom. Kao što je predviđeno članom 4.1 Zakona o kulturnom nasleđu, svako ima pravo da predloži dobra nasleđa za zaštitu.⁵¹ Ovaj pristup se smatra najboljom međunarodnom praksom.⁵² MKOS treba aktivno da promoviše princip uključivanja zajednica odozdo naviše u utvrđivanje njihovog nasleđa. Uključivanje javnosti u potvrđivanje elemenata za unošenje na liste omogućava veći stepen vlasništva građanskog društva, što doprinosi jačem prepoznavanju „sopstvenog“ nasleđa i prošlosti ljudi.

Što se tiče liste kulturnog nasleđa pod privremenom zaštitom, nadležne institucije podređene MKOS-u (KZZS, AIK i Muzej Kosova⁵³) treba da izaberu iz inventara ono čemu treba obezbediti jednogodišnju privremenu zaštitu (privremena lista)⁵⁴ na osnovu relevantnih kriterijuma.⁵⁵ U cilju formiranja trajne liste, MKOS predstavlja svoje preporuke Kosovskom savetu za kulturno nasleđe (instituciji zaduženoj za razmatranje ovih predloga) za usvajanje ili odbijanje onoga što treba da se stavi pod trajnu zaštitu. Na kraju, ministar kulture, omladine i sporta potpisuje listu kulturnog nasleđa pod trajnom zaštitom. Ova lista treba da bude otvorena za javnost.⁵⁶ U stvari, liste za privremenu i trajnu zaštitu treba da budu dostupne na veb-sajtu MKOS-a,⁵⁷ dok baza podataka nije dostupna javnosti.

Utvrđivanje onoga što se kvalifikuje kao kulturno nasleđe Delimični postupak odozdo naviše i uključeni akteri

Slika 7: Utvrđivanje onoga što se kvalifikuje kao kulturno nasleđe karakteriše postupak odozdo naviše, jer predloge može da podnosi ne samo MKOS, već i građani. Dok uvrštavanje predloga u inventar, u bazu podataka i na listu privremene zaštite spada u nadležnost MKOS-a, o trajnoj

51 Zakon o kulturnom nasleđu, 1. jul 2008. godine, u članu 4.1 propisuje da svako ima pravo da predlaže dobra nasleđa za zaštitu/pravna ili fizička lica, kao i nadležne institucije. S druge strane, Uredbom br. 06/2017, o određivanju javnih institucija za kulturno nasleđe podređenih MKOS-u za nadležne institucije, od 1. avgusta 2017. godine, u članu 10, stav 1, tačka 1.3, članu 11, stav 1, tačka 1.3, članu 13, stav 1, tačka 1.3 i članu 14, stav 2.3 pojašnjavaju se institucije nadležne da predlažu dobra za zaštitu. Dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=16466> (pristupljeno 22. maja 2020).

52 Npr. „5 C“: „Zajednice“ kao strateški ciljevi Konvencije o svetskom nasleđu („5 C“, 2007).

53 Istraživanje i dalje utvrđivanje predloga unetih u inventar dostavljaju se specijalizovanim institucijama podređenim MKOS-u na sledeći način: Kosovskom zavodu za zaštitu spomenika (KZZS) za arhitektonsko nasleđe, Arheološkom institutu Kosova (AIK) za arheološko nasleđe i Muzeju Kosova za pokretno i duhovno nasleđe. Videti: Uredba (MKOS) br. 06/2017 o određivanju javnih institucija za kulturno nasleđe podređenih Ministarstvu kulture, omladine i sporta za nadležne institucije, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=16466> (pristupljeno 24. maja 2020).

54 Član 3, stav 5, fusnota 1, *supra*.

55 Na osnovu istorijskih, arheoloških, umetničkih i duhovnih vrednosti, retkosti, itd. i drugih kriterijuma propisanih u Pravilniku MKOS-a br. 05/2008 o registrowanju, dokumentovanju, proceni i ponovnom izboru kulturnog nasleđa za zaštitu, 14.11.2008; <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=8235> (pristupljeno 2. septembra 2020).

56 Izazovi u zaštiti nepokretnih materijalnih kulturnih dobara na Kosovu, 2014. godina, Izveštaj iz 2014, str.14.

57 U engleskoj verziji veb-sajta MKOS-a dostupna je samo lista za privremenu zaštitu iz 2017. godine (<https://www.mkrs-ks.org/?page=2,153>), dok se u verziji na srpskom nalazi samo privremena lista iz 2017. i 2020/21. (<https://www.mkrs-ks.org/?page=3,153>). U verziji na albanskom nalaze se linkovi za trajnu listu (<https://www.mkrs-ks.org/?page=1,169>) i za sve privremene liste (<https://www.mkrs-ks.org/?page=1,153>) (svakoj pristupljeno 11. decembra 2021).

zaštiti određenog dobra odlučuje ministar kulture, omladine i sporta na osnovu odluke KSKN. (Grafikon: OEBS)

U principu, postupak inventarisanja i klasifikovanja nekog dobra kao kulturnog nasleđa shodno Zakonu o kulturnom nasleđu sastoji se od nekoliko koraka. Ovo ima za cilj da spreči na brzinu donete odluke koje mogu da sadrže naglo politički motivisano uvrštavanje ili odbacivanje.

Postupak selekcije za zaštitu kulturnog nasleđa

Slika 8: Postupak utvrđivanja za zaštitu kulturnog nasleđa rukovodi se pristupom od tri koraka shodno članu 3 Zakona o kulturnom nasleđu: i. inventar/baza podataka; ii. lista privremene zaštite; iii. lista trajne zaštite. (Grafikon: OEBS)

Poslednjih godina primećen je blagi porast broja privremeno zaštićenih lokaliteta i dobara (videti sliku 9 u nastavku). Međutim, od 2016. godine nije dat nijedan predlog za stavljanje lokaliteta pod trajnu zaštitu.⁵⁸ Ovo je delimično posledica činjenice da Upravni odbor KSKN nije funkcionisao. Ipak, institucije za kulturno nasleđe i dalje predlažu dobra za stavljanje pod trajnu zaštitu. Dok se Zakonom o kulturnom nasleđu ograničava status nekog elementa pod privremenom zaštitom na godinu dana, u mnogim slučajevima je status privremene zaštite bio više puta produžen posle isteka prvobitnog jednogodišnjeg perioda. Ovo ne samo da stvara pravnu nesigurnost za vlasnike ovih dobara, već i podriiva kredibilitet postupka zaštite i uključenih institucija.

U 2018. godini, KSKN je napravio elektronsku platformu⁵⁹ kako bi pomogao institucijama za kulturno nasleđe u radu na stavljanju lokaliteta nasleđa pod trajnu zaštitu. Celokupni postupak nominovanja i selekcije, koji obuhvata predlaganje, razmatranje i konačnu odluku, tako bi postao transparentan zahvaljujući ovoj platformi. Konačnu odluku o tome koja dobra će biti prosleđena ministru kulture, omladine i sporta donose članovi

⁵⁸ U decembru 2021, koji nije obuhvaćen periodom izveštavanja, Ministarstvo kulture, omladine i sporta predložilo je Kosovskom Savetu za kulturno nasleđe 54 dobra za trajnu zaštitu.

⁵⁹ Kosovski savet za kulturno nasleđe, Godišnji izveštaj iz 2018, str. 13. Dostupno na: https://kktk.rks.gov.net/UserFiles/PublishedDocuments/3/2263cb0c-5fdc-4a87-b63f-6d9b53930efa636928367699211869Raporti_vjetor_i_pun%C3%ABs_se_KKTK-s%C3%AB_p%C3%ABr_vitin_2018.pdf (pristupljeno 24. maja 2020)

Upravnog odbora KSKN.⁶⁰ U 2019. godini, KSKN je održao obuku za službenike zadužene za kulturno nasleđe kako bi ih informisao o platformi. Međutim, ova platforma još nije počela da funkcionise.

Lokaliteti kulturnog nasleđa stavljeni na privremenu listu mogu da se dodaju na trajnu listu tek nakon što se na tim lokalitetima izvrši dodatna analiza prema kriterijumima predviđenim u predmetnom podzakonskom aktu⁶¹. Međutim, Zakon o kulturnom nasleđu predviđa isti nivo zaštite za sve lokalitete, bilo da su stavljeni na privremenu ili trajnu listu.⁶² Pored toga, lokaliteti stavljeni na trajnu listu neće biti predmet godišnje revizije⁶³ i – u skladu sa Zakonom o kulturnom nasleđu – za njihovu zaštitu treba da se obezbede odgovarajuća finansijska sredstva.

Liste privremene i trajne zaštite

Nakon objavljivanja OEBS-ovog izveštaja o nepokretnim materijalnim kulturnim dobrima 2014. godine (Izveštaj OEBS-a iz 2014), Misija je uočila da je došlo do nekih pozitivnih pomaka u pogledu inventarizacije. Na primer, MKOS je dodao „duhovna dobra“ na privremene liste (2015–2020)⁶⁴, dok privremena lista iz 2014. godine nije sadržala ovu nematerijalnu kategoriju. Privremena lista se od tada redovno ažurira. Ovo je dovelo do povećanja broja lokaliteta pod privremenom zaštitom sa 1.441 u 2014. na 1.605 lokaliteta u 2020. godini.⁶⁵

60 Nakon trogodišnjeg zastoja, Skupština je 7. jula 2021. izabrala članove odbora Kosovskog saveta za kulturno nasleđe (KSKN), nezavisnog tela predviđenog Zakonom o kulturnom nasleđu. KSKN se sastoji od sedam (7) članova odbora iz različitih zajednica, koji se biraju na period od tri (3) godine. Prisustvo zajednica u sastavu odbora garantuje participativan pristup u sektoru kulturnog nasleđa, sa ciljem promovisanja i zaštite nasleđa svih zajednica.

61 Pravilo MKOS-a br. 05/2008 o registrowanju, dokumentowanju, proceni i ponovnom izboru kulturnog nasleđa za zaštitu, 14. novembar 2008. Dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=8235> (pristupljeno 22. maja 2020).

62 Zakonom o kulturnom nasleđu, član 3.7 propisuje se: kulturno nasleđe pod privremenom zaštitom, prema ovom zakonu, ima istovetna svojstva kao kulturno nasleđe pod trajnom zaštitom, kako je utvrđeno članom 4. Pored toga, u članu 5.3, kulturno nasleđe i pod privremenom i pod trajnom zaštitom oslobođeno je poreza na imovinu.

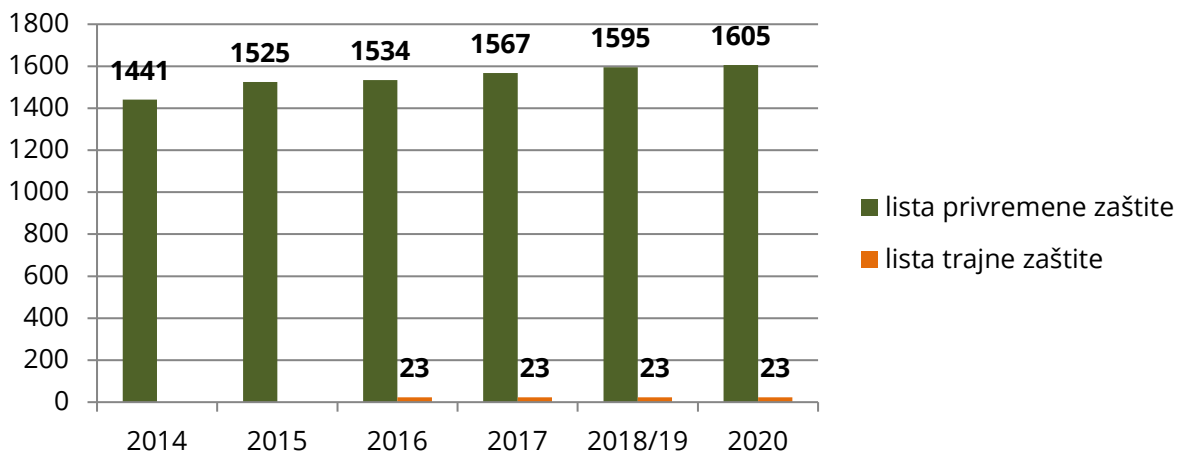
63 Svaki pet (5) godina, ili na zahtev odgovarajuće institucije, dobra koja se nalaze na trajnoj listi predmet su revizije.

Uredba Kosovskog saveta za kulturno nasleđe br. 02/2016 o proceni i stavljanju lokaliteta na trajnu listu, dostupna na albanskom: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=13039> (pristupljeno 17. avgusta 2020)

64 Na privremenoj listi za 2020/2021 nalazi se 1605 dobara.

65 Oktobra 2018, važenje privremene liste iz 2018. produženo je do oktobra 2019. godine. Lista je 13. oktobra 2020. ažurirana novom privremenom listom. (<https://www.mkrs-ks.org/?page=1,6,2378#.X4iY1tUzaiS>, pristupljeno 15. oktobra 2020)

Broj elemenata nasleđa uvrštenih na liste privremene i trajne zaštite, 2014–2020

Slika 9: Broj elemenata nasleđa uvrštenih na liste privremene i trajne zaštite, 2014–2020. Od 2014. godine lista privremene zaštite stalno se proširuje, dok je trajna lista izdata samo jednom u 2016. godini, ali je još važeća. Napominjemo da je važenje privremene liste iz 2018. bilo produženo do oktobra 2019. Ona je ažurirana novom listom 13. oktobra 2020. (Grafikon: OEBS)

Međutim, zbog velikog broja lokaliteta uvrštenih na privremenu listu⁶⁶ i ukupnih ograničenih kapaciteta institucija za kulturno nasleđe zaduženih za zaštitu nasleđa,⁶⁷ MKOS se suočio sa izazovima u adekvatnom nadgledanju i zaštiti tih lokaliteta. Štaviše, stavljanje lokaliteta nepokretnog kulturnog nasleđa na (privremenu ili trajnu) listu zahteva da institucije za kulturno nasleđe ulože dodatne napore u zaštitu vrednosti ovih posebnih lokaliteta: redovno nadgledanje, izdvajanje neophodnih finansijskih sredstava za njihovu rehabilitaciju i sprečavanje njihovog propadanja.

Privremenu listu treba redovno revidirati i ažurirati tako da odražava stvarno stanje na terenu, kako bi se sačuvao njen kredibilitet. Međutim, neki spomenici koji se nalaze na listi privremene zaštite srušeni su pre nego što su dobili status trajno zaštićenih spomenika. Na primer, kuća porodice Muftiu u Prizrenu, navedena 2018–2019. godine u kategoriji „arhitektonsko nasleđe“, srušena je 2017. godine.⁶⁸ Kuća Ramiza Sadikua, koja se nalazi u Peći, srušena je u aprilu 2018. godine.⁶⁹ Ovi primeri naglašavaju potrebu da se naknadna privremena lista revidira i koriguje pre njenog objavljivanja.

66 Na listi iz 2020. nalazi se 1605 dobara, od čega su oko 1300 arheološki i arhitektonski lokaliteti nasleđa.

67 U razgovorima sa predstavnicima nekoliko institucija za kulturno nasleđe, kao što su regionalni centri za kulturno nasleđe i Inspektorat za kulturno nasleđe, oni su isticali ograničene kapacitete (jer nema stručnog osoblja i opreme, npr. automobila) za pravilno obavljanje njihovih zadataka nadgledanja. Ove manjkavosti utiču ne samo na kvalitet rada javnih institucija, već na kraju i na zaštitu lokaliteta kulturnog nasleđa.

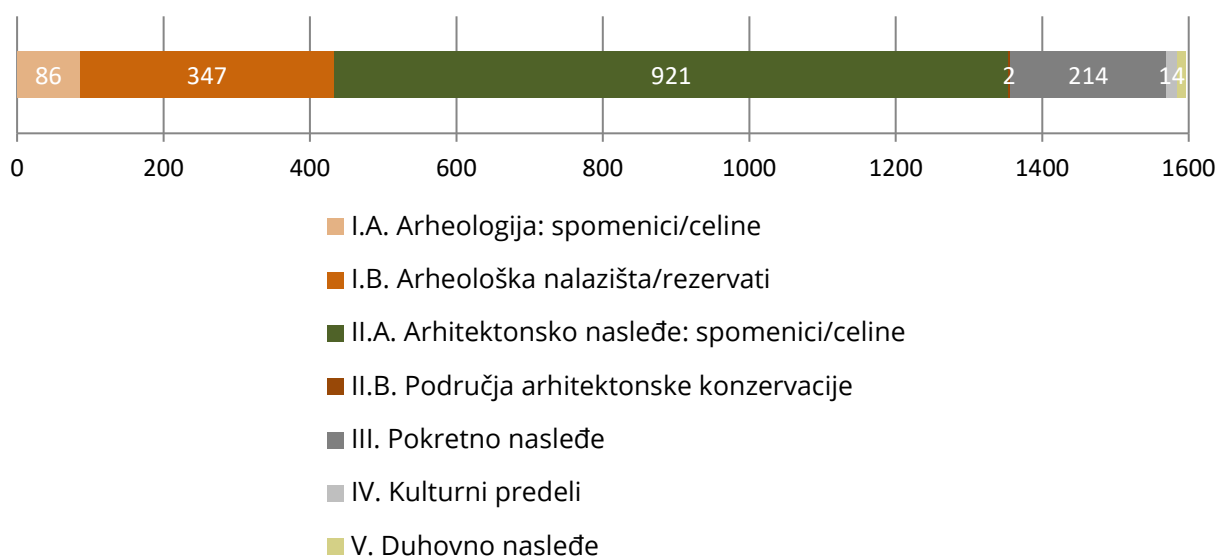
68 Do protivpravnog rušenja kuće porodice Muftiu u opštini Prizren došlo je 2017. godine, a ista je u dodatku II Zakona o istorijskom centru Prizrena bila navedena kao spomenik kulture starog gradskog jezgra Prizrena, sa arhitektonskim i umetničkim vrednostima. Nakon što ju je srušio njen vlasnik, pokrenut je sudski postupak. Vlasniku je izrečena novčana kazna u iznosu od 700 evra zbog izvršenja krivičnog dela nanošenja štete, uništenja i neovlašćenog uklanjanja zaštićenih spomenika ili objekata. Pored toga, kuća porodice Muftiu nalazila se na listi za 2018–2019 u kategoriji „arhitektonsko nasleđe“, iako je srušena 2017.

69 Kuća Ramiza Sadikua srušena je u aprilu 2018, a lista je stupila na snagu u oktobru 2018.

Većina kategorija kulturnog nasleđa uvrštenog na privremene liste spada u graditeljsko nasleđe, kao što su zgrade, spomenici i celine. Na primer, više od 50% elemenata na privremenoj listi iz 2018/19 može se svrstati u arhitektonsko nasleđe (videti sliku 10).

U 2016. godini, MKOS je uvrstio prva 23 kulturna dobra na trajnu listu,⁷⁰ čime je ispunjen pravni uslov iz Zakona o kulturnom nasleđu.⁷¹ Trajna lista obuhvata širok spektar kategorija nasleđa Srpske pravoslavne crkve, kule (tradicionalnih kuća), arheološka nalazišta, etnološki muzej i tehničko nasleđe (kao što je muzej hidroelektrane).

Brojevi po kategorijama na privremenoj listi 2018/2019

Slika 10: Analiza privremene liste 2018/19 sa skoro 1.600 elemenata nasleđa pokazuje da prevagu imaju materijalni, nepokretni predmeti nasleđa: više od polovine od 1.595 elemenata pripada individualnim spomenicima i celinama arhitektonskog karaktera (921 element/58%). Nešto više od četvrtine (27%) čini deo arheološkog nasleđa (kao što su celine i individualni spomenici: 86 elemenata i arheološki rezervati: 347 lokaliteta). Dok je više od 200 pokretnih elemenata uvršteno na listu (214/13%), kulturni predeli, uključujući i prirodne lokalitete (14/1%) i duhovno nasleđe (11 upisa/1%) čine manjinu među kategorijama nasleđa. Dva „područja arhitektonske konzervacije“ (grupa II.B.) navode oba lokaliteta SZZ, i istorijski centar Prizrena i selo Velika Hoća. (Grafikon: OEBS)

Dodatni izazovi u postupku inventarizacije

Identifikacija neotkrivenih podzemnih arheoloških nalazišta i dalje je izazov. Uprkos tome što je MKOS-u upućeno nekoliko zahteva, Arheološki institut Kosova još uvek ne poseduje adekvatnu opremu za identifikaciju podzemnih struktura. On takođe nema dovoljno finansijskih sredstava za kupovinu sredstava potrebnih za rad.⁷² Ova situacija je

⁷⁰ Dostupna (na albanskom) na: https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/Mbrojtja_e_perhershme.pdf (pristupljeno 17. avgusta 2020).

⁷¹ Član 4, fusnota 1, *supra*.

⁷² Informacije dobijene od šefa Arheološkog instituta Kosova g. Envera Redže, 1. jul 2020.

zabrinjavajuća, imajući u vidu da su neotkrivena arheološka nalazišta podložna uništavanju usled zemljanih radova, neovlašćenog kopanja i nelegalnih iskopavanja.

Međutim, uloženi su naponi da se lokaliteti nasleđa katalogiziraju kroz bazu podataka o kulturnom nasleđu⁷³. Baza podataka sadrži informacije o arhitektonskom, arheološkom i pokretnom nasleđu. Pored toga, KSKN je kreirao elektronsku platformu za predlaganje kulturnog nasleđa koje će biti stavljeno pod trajnu zaštitu, omogućavajući tako stručnjacima za kulturno nasleđe da procene i predlože kulturno nasleđe pod trajnom zaštitom elektronskim putem na standardizovan način.⁷⁴ Međutim, platformu ne koriste ni institucije ni stručnjaci za kulturno nasleđe, iako su pohađali obuku o tome kako da rukuju platformom.⁷⁵ Uz to, privremenoj listi za period od oktobra 2018. do oktobra 2019. godine nije produžen rok važenja. Prema tome, kulturna dobra godinu dana nisu uživala svoj zaštićeni status. Naknadna privremena lista 2020/2021 objavljena je tek 13. oktobra 2020. godine. Zbog nepostojanja privremene liste za 2019/2020, dobra su bila bez pravne zaštite. U ovom periodu nijedno namerno rušenje ili uništavanje kulturnog nasleđa – koje se inače kvalifikuje kao krivično delo kažnjivo prema Krivičnom zakoniku, ili kao prekršaj prema Zakonu o prekršajima – nije nosilo sa sobom pravne posledice.⁷⁶

Štaviše, ove trajne i privremene liste nisu dostupne na sva tri jezika na veb-sajtu MKOS-a. Na primer, veb-sajt na albanskom jeziku prikazuje linkove za privremene liste za period od 2014. do 2018. godine (uključujući iste) i za 2020/2021.⁷⁷ Međutim, stranica na engleskom⁷⁸ navodi samo listu iz 2017. godine, dok stranica na srpskom⁷⁹ sadrži liste iz 2017. godine i 2020/2021. Prema tome, preporučuje se da se MKOS pobrine da i trajne i privremene liste budu objavljene na sva tri jezika.

Nakon stavljanja lokaliteta nasleđa na trajnu listu 2016. godine, institucije za kulturno nasleđe nisu dostavljale Kosovskom savetu za kulturno nasleđe naknadne predloge za trajnu zaštitu.⁸⁰ Štaviše, 2018. godine istekao je mandat članovima odbora KSKN i odbor nije funkcionisao tri godine.⁸¹ Ovaj zadatak ističe i sama Strategija,⁸² koja izričito poziva na ažuriranje i objavljivanje privremene liste i kompletiranje baze podataka o kulturnom nasleđu (BPKN).⁸³ Pored toga, Strategija među prioritetima utvrđuje i inventarizaciju i digitalizaciju kulturnog nasleđa.

73 Uz podršku Britanske ambasade u Prištini i organizacije Kulturno nasleđe bez granica. Do leta 2021. godine baza podataka o kulturnom nasleđu (BPKN) bila je dostupna na internetu na tri jezika: <https://dtk.rks-gov.net/default.aspx> (verzija na albanskom), https://dtk.rks-gov.net/default_sr.aspx (verzija na srpskom) https://dtk.rks-gov.net/default_en.aspx (verzija na engleskom). Od jeseni 2021. godine ove stranice nisu dostupne.

74 Istaknuto u godišnjem izveštaju Kosovskog saveta za kulturno nasleđe iz 2018. Isto je potvrđeno u razgovoru sa šefom Sekretarijata Kosovskog saveta za kulturno nasleđe g. Isufom Kocijem, jul 2020.

75 Informacije dobijene od šefa Sekretarijata Kosovskog saveta za kulturno nasleđe g. Isufa Kocija, jul 2020.

76 Član 11.2, fusnota 1, *supra*.

77 Dostupno na: <https://www.mkrs-ks.org/?page=1,153> (pristupljeno 8. maja 2020).

78 Dostupno na: https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/Cultural_Heritage_List_for_Temporary_Protection_2017.pdf (pristupljeno 8. maja 2020).

79 Dostupno na: https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/Lista_za_Kulturnu_Bastinu_pod_Privremenom_Zastitom_2017.pdf (pristupljeno 8. maja 2020).

80 Informacije dobijene od šefa Kosovskog saveta za kulturno nasleđe g. Isufa Kocija, jul 2020.

81 Skupština je članove odbora KSKN izabrala 2021. godine. Pošto KSKN sada funkcioniše, MKOS treba da nastavi sa revizijom dobara za stavljanje na trajnu listu.

82 *Nacionalna strategija za kulturno nasleđe 2017–2027*, dostupna na https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/srb_strategija_za_naslede.pdf (pristupljeno 2. maja 2020).

83 U decembru 2021, koji nije obuhvaćen periodom izveštavanja, Ministarstvo kulture, omladine i sporta predložilo je Kosovskom Savetu za kulturno nasleđe 54 dobra za trajnu zaštitu.

Preporuke:

Ministarstvu kulture, omladine i sporta:

- Postaviti na internet trajnu listu na oba službena jezika. Razmotriti mogućnost da se i privremene i trajne liste objave i na engleskom jeziku;
- Pre objavljivanja, revidirati i korigovati privremenu listu tako da odražava stanje na terenu;
- Nastaviti sa uvrštavanjem dobara nasleđa na trajnu listu, u skladu sa Nacionalnom strategijom za kulturno nasleđe 2017–2027 i Zakonom o kulturnom nasleđu;
- Ponovo uspostaviti pristup bazi podataka o kulturnom nasleđu na Kosovu i objaviti je na veb-sajtu Ministarstva kulture, omladine i sporta.

Stari Hamam, Vučitrn

Poglavlje 5. Prostorno planiranje i uključivanje lokaliteta kulturnog nasleđa

Mere zaštite kulturnog nasleđa treba da obuhvate šire okruženje i ne smeju biti ograničene na samu zgradu ili objekat.

U 2011. godini, pod pokroviteljstvom UNESCO-a, izrađene su *Preporuke o istorijskom urbanom predelu* (IUP).⁸⁴ Ovaj „pristup IUP“ poziva na to da mere zaštite obuhvate „šire okruženje“ oko zaštićenog lokaliteta. Pored toga, prostorno planiranje i urbanistički razvoj, uz dužno uzimanje u obzir održivog razvoja, predstavljaju komponente zaštite spomenika.

Na Kosovu, realizaciju ovakvog najsavremenijeg pristupa potpomažu jasni i sveobuhvatni instrumenti prostornog planiranja. Prostorno planiranje na Kosovu odvija se na nivou vlade i na nivou opština. Instrumenti na nivou vlade su *Prostorni plan Kosova*, *Mapa zoniranja Kosova* i *prostorni planovi za specijalne zone*.

Na lokalnom nivou, opštine su dužne da izrade *opštinske planove razvoja*, *opštinske mape zoniranja* i *detaljne regulacione planove*.

Opštinski plan razvoja (OPR) predstavlja multisektorski dokument koji definiše dugoročna ograničenja ekonomskog, socijalnog i prostornog razvoja opština. Zakon o prostornom planiranju⁸⁵ predviđa da opštinski plan razvoja za razvoj urbanih i ruralnih zona obuhvati period od najmanje osam godina. OPR definiše viziju, načela, ciljeve i prioritete strateškog razvoja koji je osnova Opštinske mape zoniranja.⁸⁶

Opštinska mapa zoniranja (OMZ) je dokument prostornog planiranja koji predviđa pravila korišćenja zemljišta i područja za razvoj u celoj opštini. OMZ obuhvata građevinske i razvojne projekte oko SZZ i drugih lokaliteta kulturnog nasleđa. S tim u vezi, član 10, stav 1 Zakona o SZZ zahteva od opština i Ministarstva životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture da obezbede da prostorni planovi koji utiču na područja u okviru specijalnih zaštitnih zona budu usklađeni sa odredbama Zakona o SZZ. U ovom kontekstu, treba napomenuti da su u članovima 5 i 6 Zakona o SZZ navedene zabranjene i ograničene aktivnosti na lokalitetima SZZ.

Strategija se fokusira na uključivanje kulturnog nasleđa u dokumente prostornog planiranja. Instrumenti prostornog planiranja treba da budu ugrađeni kako u zaštitu kulturnog nasleđa tako i u održiv društveno-ekonomski razvoj.⁸⁷ Međutim, ovo očekivanje, formulisano u Strategiji, nije moglo u potpunosti da se ispuni zbog nedostatka koordinacije između relevantnih institucija na različitim nivoima.⁸⁸

Ovaj nedostatak koordinacije među relevantnim institucijama dolazi do izražaja pri izradi mape zoniranja Kosova (mapa zoniranja). Nacrt mape zoniranja potkrepljuje važnost kulturnog nasleđa kao stuba održivog razvoja i zahteva uključivanje kulturnog nasleđa u

84 Preporuke o istorijskom urbanom predelu, UNESCO, Pariz, 10. novembar 2011, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=48857&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (pristupljeno 7. maja 2020)

85 Član 15, stav 1, Zakon br. 04/L-174 o prostornom planiranju, 23. avgust 2013.

86 Ibid, član 15, stav 3.

87 Strategija, cilj 2.2, fusnota 8, supra.

88 Razgovor sa predstavnicima Kosovskog zavoda za zaštitu spomenika.

planove razvoja. Kada je usvojen Prostorni plana Kosova očekivalo se da će mapa zoniranja uključiti sektorske promene nastale u vladinim politikama. Izrada mape zoniranja, koja je podneta na javne konsultacije juna 2019. godine,⁸⁹ mogla je dodatno da unapredi zaštitu kulturnog nasleđa kroz prostorno planiranje. Međutim, proces je naišao na probleme, kao što je nepodudarnost podataka u vezi sa geografskim informacionim sistemom (GIS), koje je dostavio MKOS, sa traženom strukturom Instituta za prostorno planiranje.

Štaviše, na opštinskom nivou primećen je samo ograničen napredak u uključivanju zaštićenih lokaliteta kulturnog nasleđa u opštinske dokumente prostornog planiranja. Zakon o prostornom planiranju dodeljuje opštinama odgovornost za izradu opštinskih mapa zoniranja. Iako je većina opština ili završila ili je u procesu ažuriranja opštinskih planova razvoja, većina njih još uvek kasni sa izradom opštinskih mapa zoniranja. Na osnovu OEBS-ove aktivnosti nadgledanja na terenu, od 34 opštine sa kojima se razgovaralo,⁹⁰ 21 je usvojila opštinske planove razvoja. U 11 opština proces izrade opštinskih planova razvoja je u toku ili je u završnoj fazi. Što se tiče mapa zoniranja, do sredine 2020. godine samo su opštine Klina i Lipljan završile ovaj proces. Međutim, one i dalje čekaju na konačno odobrenje nadležnog ministarstva.⁹¹ Na osnovu OEBS-ove aktivnosti nadgledanja prostornog planiranja na opštinskom nivou, može se zaključiti da je ostvarena slaba interakcija između opština i regionalnih centara za kulturno nasleđe. Zbog toga se često dešava da lokaliteti nasleđa nisu uključeni u prostorne planove. Štaviše, institucije za kulturno nasleđe nisu adekvatno definisale tampon zone oko lokaliteta kulturnog nasleđa, čime su definisanje tih zona prepustile slobodnom odlučivanju opština.⁹²

Broj opština sa opštinskim planovima razvoja i opštinskim mapama zoniranja (2020)

Slika 11: Dok je većina opština usvojila svoje opštinske planove razvoja (OPR), u skoro svim opštinama izrada opštinskih mapa zoniranja (OMZ) je još uvek u toku. Samo su opštine Klina i Kosovo Polje završile svoje opštinske mape zoniranja. (Grafikon: OEBS)

89 Nacrt mape zoniranja Kosova 2020–2028+ sačinio je MŽSPP, Institut za prostorno planiranje, kroz inkluzivan institucionalni proces koji je uključivao i predstavnike MKOS-a.

90 Od 38 opština na Kosovu, 34 opštine su Misiji dale informacije tokom faze prikupljanja podataka.

91 Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture ispituje usklađenost opštinskih prostornih planova sa Zakonom o prostornom planiranju, uključujući i Zakon o specijalnim zaštitnim zonama. Shodno tome, nakon razmatranja usklađenosti, ono obaveštava dotične opštine o usvajanju opštinskog prostornog plana. (Videti član 9, stav 2, u vezi sa članom 14, stav 5, Zakon br. 04/L-174 o prostornom planiranju, 23. avgust 2013).

92 Uredba (MKOS) br. 01/2022, o određivanju perimetra i zaštitne zone aseta kulturnog nasleđa i politici konzervisanja i razvoja, objavljena je 31. maja 2022, koji nije obuhvaćen periodom izveštavanja, u Službenom glasniku, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=59338> (pristupljeno 2. juna 2022).

Mape zoniranja su koristan instrument za bolju zaštitu lokaliteta nasleđa od štetnih delatnosti, imajući u vidu da predviđaju detaljne kriterijume zoniranja i gradnje, između ostalog i u području oko lokaliteta nasleđa. Ovaj pristup je odraz međunarodne prakse „tampon zona“ (koja je razvijena prevashodno u okviru svetskog nasleđa⁹³). Tampon zone, područja koja okružuju dobra svetskog nasleđa, definisane su na sledeći način:

*Područje koje okružuje nominovano dobro, za čije su korišćenje i razvoj utvrđena dopunska zakonska i/ili običajna ograničenja kako bi se tom dobru dodao još jedan sloj zaštite. Ovo uključuje neposredno okruženje nominovanog dobra, važne predele i druga područja ili attribute koji su funkcionalno važni kao potpora dobru i njegovoj zaštiti. Područje koje čini tampon zonu treba u svakom slučaju odrediti putem odgovarajućih mehanizama.*⁹⁴

Uspostavljanje tampon zone treba da prethodi procesu izrade opštinskih mapa zoniranja. Međutim, MKOS nije usvojio sveobuhvatan pristup u utvrđivanju tampon zona oko zaštićenih lokaliteta kulturnog nasleđa. Na primer, specijalne zaštitne zone u opštini Klina prikazane su u opštinskoj mapi zoniranja.⁹⁵ Međutim, ostali lokaliteti kulturnog nasleđa pod zaštitom ostali su bez ikakvog zakonski utvrđenog perimetra oko njih, iako se to zahteva važećim propisima.

Izazovi u koordinaciji kulturnog nasleđa i prostornog planiranja

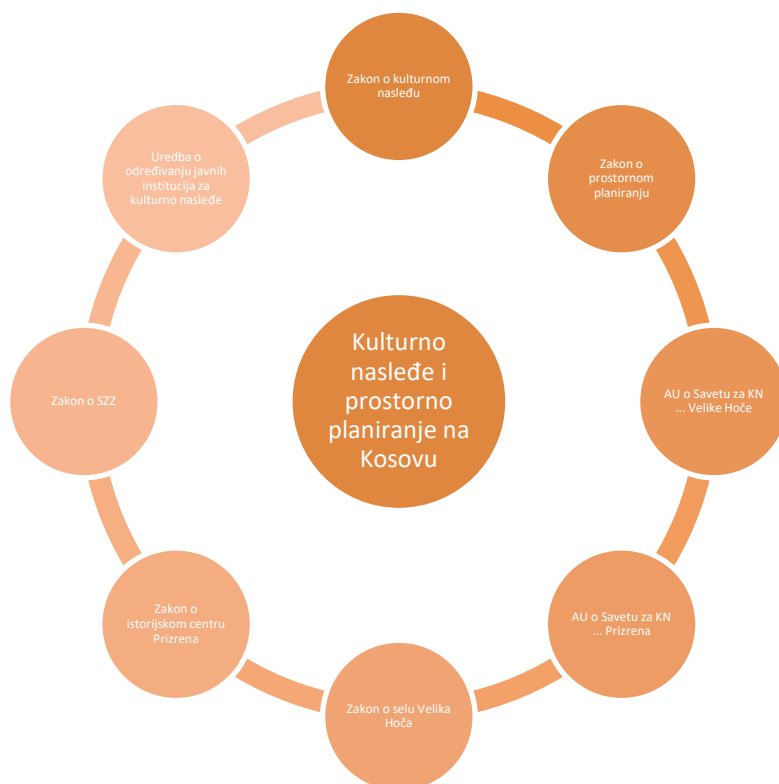
Najveći izazovi u uključivanju lokaliteta kulturnog nasleđa u prostorno planiranje jesu nedefinisan perimetar spomenika i tampon zone i nedostatak smernica za definisanje tih perimetara. Posledica toga je neusaglašenost pravnog okvira za kulturno nasleđe sa zakonima o prostornom planiranju na Kosovu.⁹⁶

93 Tampon zone su prvobitno služile za očuvanje vizuelnog okruženja dobara svetskog nasleđa (ovaj aspekt se pominje u definiciji tampon zona u stavu 104, Operativne smernice 2019). U međuvremenu su postale univerzalni instrument za otklanjanje ili ograničavanje štetnog uticaja na dobra svetskog nasleđa. Shodno tome, u nekim nedavnim nominacijama za svetsko nasleđe, različiti slojevi tampon zona postavljeni su tako da služe različitim funkcijama zaštite

94 Stav 104, Operativne smernice za primenu Konvencije o svetskom nasleđu iz 2019; treba napomenuti da su sa vrednostima svetskog nasleđa klasifikovana samo dobra svetskog nasleđa, ali ne i njihove tampon zone.

95 Videti član 7.1 (g) i (q), 7.5 (a), fusnota 2, *supra*.

96 Prilikom primene ovih propisa u obzir treba uzeti mnogo elemenata, npr. 1) Zakon o kulturnom nasleđu: članovi 2.20 do 2.23 (definicije); članovi 6.4, 6.5 i 6.6 (arhitektonsko nasleđe); članovi 7.11, 7.15 i 7.19 (arheološko nasleđe); član 8 (kulturni predeli); 2) Zakon o prostornom planiranju: članovi 1.13, 1.19, 1.20 i 1.21 (definicije); član 14, stav 5 (prostorni planovi za specijalne zone); član 21, stav 5.16 (uslovi izgradnje); 3) Zakon o specijalnim zaštitnim zonama: član 10 (prostorno planiranje); 4) Zakon o istorijskom centru Prizrena: član 2, stav 1.2 (delokrug i opšta načela); član 5, član 23 (odnosi sa drugim zakonima); 5) Zakon o selu Velika Hoča: član 5 (odnosi između Saveta i opštinskih i centralnih vlasti); 6) Administrativno uputstvo br. 12/2014 o osnivanju, izboru, odgovornostima i funkcionisanju Saveta za kulturno nasleđe i Kancelarije istorijskog centra Prizrena, 6. novembar 2014, član 4; 7) Administrativno uputstvo (MŽSPP) br. 11/2014 o osnivanju, izboru, odgovornostima i funkcionisanju Saveta za selo Velika Hoča, 6. novembar 2014: član 3, stav 2.4; 8) Uredba o određivanju javnih institucija za kulturno nasleđe podređenih MKOS-u za nadležne institucije: član 11, stav 1.16; član 14, stavovi 2.9.11 i 2.9.28.

Slika 12: Odnos između zaštite kulturnog nasleđa i prostornog planiranja na Kosovu karakteriše složena struktura različitih pravnih instrumenata: zakoni, uredbe i administrativna uputstva. Oni nisu nužno usaglašeni već odražavaju različite pristupe u zavisnosti od šireg konteksta ovih pravnih izvora. Usaglašavanje bi bilo izuzetno poželjno. (Grafikon: OEBS)

Neusaglašenost kulturnog nasleđa i prostornog planiranja ilustruje različita terminologija koja se koristi za zaštićena područja. Slično Zakonu o kulturnom nasleđu, ni Zakon o istorijskom centru Prizrena⁹⁷ ni Zakon o selu Velika Hoča⁹⁸ (oba iz 2012. godine) nisu ažurirani shodno Zakonu o prostornom planiranju iz 2013.

Zakon o kulturnom nasleđu⁹⁹ se često poziva na Zakon o prostornom planiranju iz 2003. godine, koji više nije na snazi. Međutim, pravni termini korišćeni u Zakonu o kulturnom nasleđu iz 2006. godine nisu isti kao oni koji se koriste u aktuelnom Zakonu o prostornom planiranju iz 2013. godine¹⁰⁰ (videti sliku 13 u nastavku). Kao što je prikazano u aneksu 6, definicija zaštićenih područja u Zakonu o kulturnom nasleđu iz 2006. razlikuje se od one u Zakonu o prostornom planiranju iz 2013. godine. S druge strane, Zakon o prostornom planiranju iz 2013. godine navodi pojmove koji se razlikuju od formulacija korišćenih u Zakonu o kulturnom nasleđu. Na primer, u Zakonu o kulturnom nasleđu iz 2006. godine ne može se naći ni izraz „zaštićena zona“¹⁰¹ ni termin „specijalna zaštitna zona“ (SZZ)¹⁰².

Shodno tome, primena prostornog planiranja u okviru Zakona o kulturnom nasleđu iz 2006. godine neminovno dovodi do nejasnih tumačenja i slabih pravnih rešenja. Ovo ima negativan uticaj na opšti kredibilitet sistema kulturnog nasleđa na Kosovu i slabi zajedničku primenljivost zaštite kulturnog nasleđa i prostornog planiranja.

97 Zakon br. 04/L-066, 12. jul 2012.

98 Zakon br. 04/L-062, 12. jul 2012.

99 Zakon je usvojen 9. oktobra 2006.

100 Zakon br. 04/L-174 o prostornom planiranju, 23. avgust 2013.

101 Član 3, stav 1.19, fusnota 26, *supra*.

102 Zakon o specijalnim zaštitnim zonama, takođe u članu 3, stav 1.21, Zakon o prostornom planiranju.

Tabela u aneksu 6 pokazuje da Zakon o kulturnom nasleđu iz 2006. godine predviđa različita područja zaštite u zavisnosti od kategorije nepokretnog kulturnog nasleđa (arhitektonsko i arheološko nasleđe, kulturni predeo). Štaviše, kako zakon iz 2006. tek treba da se ažurira tako da upućuje na Zakon o prostornom planiranju iz 2013. godine, odnos između zaštite kulturnog nasleđa i prostornog planiranja i dalje je zabrinjavajuće pitanje.

Puno različitih termina za zaštićena područja: jača zaštita kulturnog nasleđa ili zbrka termina?

Termin	Pravni termin korišćen u:	
	Zakonu o kulturnom nasleđu iz 2006.	Zakonu o prostornom planiranju iz 2013.
Perimetar	Da (član 2.20)	Da (član 3, stav 1.13)
Zaštitna zona	Da (član 2.21)	Ne
Zona zaštite	Ne	Da (član 3, stav 1.19)
Zaštićeno područje	Da (član 2.22)	Da (član 3, stav 1.20)
Celine i područje arhitektonske konzervacije	Da (član 6.5)	Ne
Specijalno područje	Da (član 2.23)	Ne
Specijalna zona	Ne	Da (član 3, stav 1.22)
Specijalna zaštitna zona	Ne	Da (član 3, stav 1.21)
Tampon zona	Ne	Ne

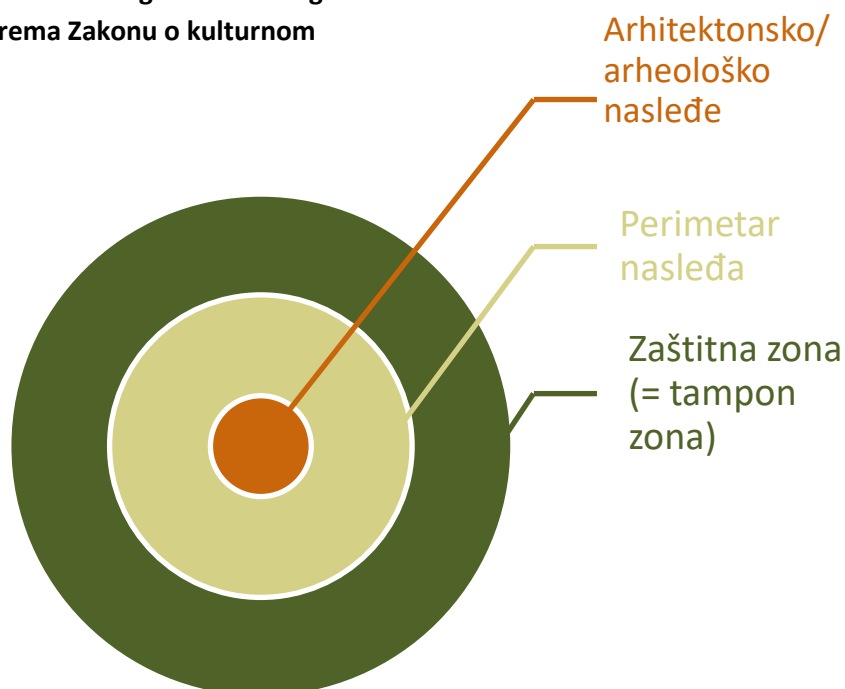
Slika 13: Raznovrsnost lokaliteta zaštite pomaže u rešavanju drugačijih potreba i karakteristika različitih kategorija kulturnog nasleđa. Međutim, u smislu sprovođenja zakona, postojanje mnogih različitih termina koji su verovatno proistekli iz raznih konteksta često dovodi do nedoslednih pristupa, a time i upitnih rešenja. Usaglašavanje pravnih termina izuzetno je poželjno. (Grafikon: OEBS)

Potreba za daljim usaglašavanjem odnosi se i na arheološka nalazišta koja u većini slučajeva još nisu uključena u opštinske mape zoniranja i prostorne planove.

Za razliku od nekih istorijskih akata o zaštiti nasleđa u Evropi, zaštita nepokretnog nasleđa na Kosovu nije ograničena na same spomenike, već sledi dvostruki pristup svetskog nasleđa. Dobra svetskog nasleđa, koja čine „centralne zone“ sa vrednostima svetskog nasleđa, okružena su „tampon zonom“.¹⁰³

¹⁰³ Dvostruki pristup se temelji na šemi zaštite većih zaštićenih prirodnih područja (kao što su parkovi), koja se sastoje od strogo zaštićene zone (centralne zone) i okolne tampon (razvojne) zone.

Zaštita arhitektonskog i arheološkog nasleđa prema Zakonu o kulturnom nasleđu

Slika 14: Zakon o kulturnom nasleđu propisuje perimetar oko spomenika za spomenike arhitekture koji su pod privremenom ili trajnom zaštitom (član 6.3, Zakon o kulturnom nasleđu). Osim toga, član 6.4 Zakona propisuje tampon zonu (pravni naziv „zaštitna zona“) 50 metara od perimetra, iako ova udaljenost može da se poveća ili smanji, ali će se u svakom slučaju mapirati i dokumentovati u relevantnom prostornom planu. Za arheološka nalazišta udaljenost tampon zone je 100 metara (član 7.16, Zakon o kulturnom nasleđu). (Grafikon: OEBS)

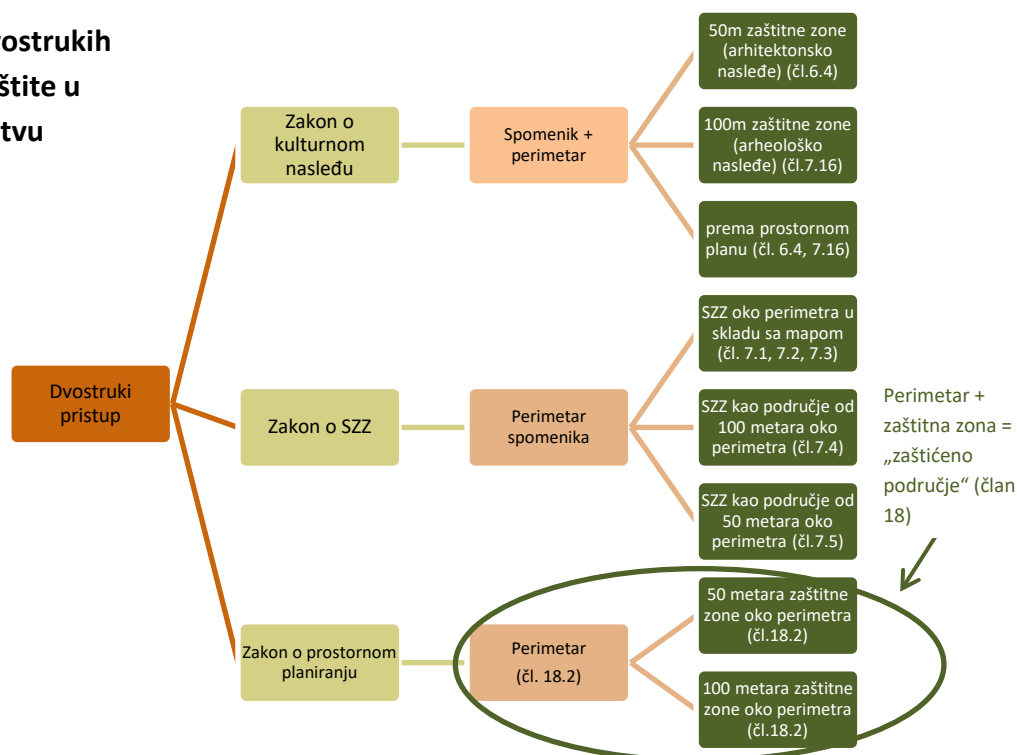
Dvostruki pristup već je bio uveden odlukom UNMIK-a 2005. godine¹⁰⁴, a kasnije je uvršten u Zakon o kulturnom nasleđu 2006. godine, u Aneks V *Ahtisarijevog plana* 2007. godine i u Zakon o SZZ iz 2008. godine. Dok se u Zakonu o SZZ navode lokaliteti SZZ pomenuti u prethodnom Zakonu o kulturnom nasleđu,¹⁰⁵ Zakon o prostornom planiranju iz 2013. godine primenjuje širi koncept dvostruke zaštite, uključujući i područja prirodnog nasleđa i kulturne predele.¹⁰⁶ Shodno tome, dvostruki pristupi iz 2006. i 2013. godine slede različite koncepte. Preporučuje se, dakle, usaglašavanje ovih zakona.

¹⁰⁴ Izvršna odluka UNMIK-a 2005/5 od 25. aprila 2005. godine o posebnom zonskom području oko srpskog pravoslavnog manastira Visoki Dečani.

¹⁰⁵ Član 11, stav 11.1 („završne odredbe“), Zakon o SZZ: „specijalne zaštitne zone takođe uživaju potpunu zaštitu propisanu Zakonom o kulturnom nasleđu i njegovim daljim izmenama.“

¹⁰⁶ Član 18.1, Zakon o prostornom planiranju: „zaštićeno područje podrazumeva dugoročnu zaštitu i očuvanje geografskog područja sa posebnim karakteristikama prirodnih resursa, flore i faune, i arhitektonskog, arheološkog kulturnog nasleđa i kulturnih predela, sa potencijalom za društveni i ekonomski razvoj zemlje.“

Koncepti dvostrukih područja zaštite u zakonodavstvu Kosova

Slika 15: Koncept dvostrukog područja zaštite: „centralna zona“ (nasleđe i perimetar = svetlobraon polje) i okolna tampon zona (zaštitna zona, SZZ = zeleno polje) sastavni su deo Zakona o kulturnom nasleđu, i takođe su sadržani u nekoliko drugih pravnih akata (= svetlozeleno polje). Udaljenost oko perimetara (50m ili 100m) može da se prilagodi lokalnim uslovima „u skladu sa mapom/prostornim planom“. Treba potvrditi jedinstven pristup. (Grafikon: OEBS)

Postoje značajni izazovi u pogledu uključivanja zaštite kulturnog nasleđa u urbanističko planiranje kroz izradu opštinskih mapa zoniranja, uprkos važnosti takvog procesa. Kašnjenja u definisanju tampon zona za oko 1.300 arheoloških i arhitektonskih dobara pod privremenom i trajnom zaštitom¹⁰⁷ ostavlja takve lokalitete bez zaštite od brzog urbanističkog i drugog razvoja. Iako je Kosovski zavod za zaštitu spomenika počeo sa definisanjem tampon zona oko lokaliteta kulturnog nasleđa pod zaštitom, do danas su definisane samo tri tampon zone (u opštini Đakovica). Neuključivanje odgovarajućih institucija u lokalno prostorno planiranje jedan je od nedostataka koje je OEBS uočio tokom nadgledanja. Da bi se osigurala adekvatna zaštita lokaliteta nasleđa potrebno je ojačati saradnju između opština odgovornih za lokalno prostorno planiranje i institucija za kulturno nasleđe tokom izrade opštinskih mapa zoniranja.¹⁰⁸

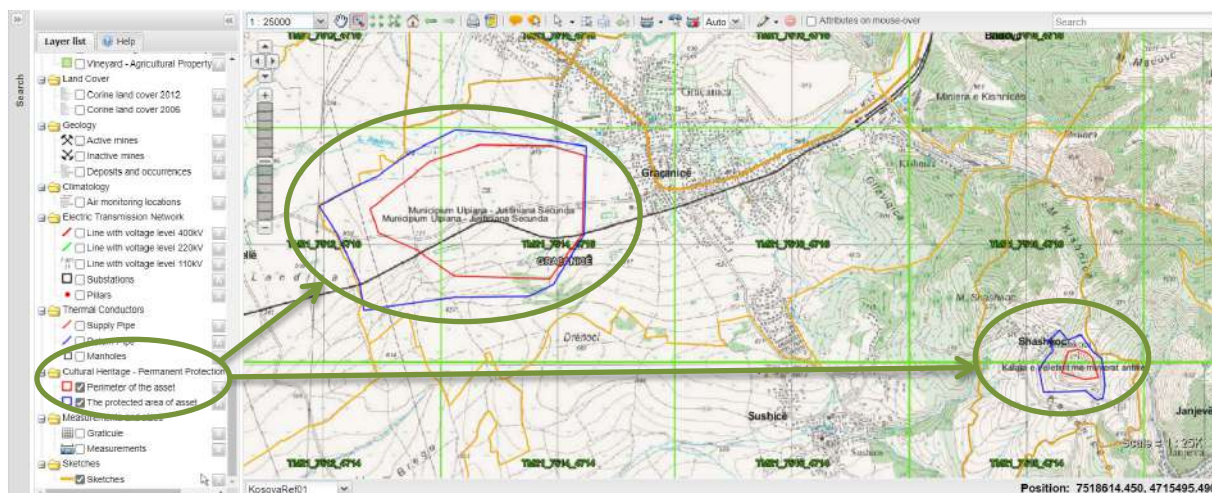
Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture uključilo je perimetar zaštićenih lokaliteta i njihovih tampon zona u karakteristike prikazane na karti Geoportala Kosova.¹⁰⁹ Kada se definišu i uključe u GIS, zaštićeni lokaliteti i njihove tampon zone činiće sastavni deo infrastrukture kulturnog predela. Prisustvo zaštićenih lokaliteta i njihovih okolnih perimetara na Geoportalu potpomoglo bi prostorno i infrastrukturno planiranje, čime bi se istakao važan status kulturnog nasleđa kao sastavnog dela predela. Međutim, ovaj pristup ima svoja ograničenja u praksi jer parametri perimetra i tampon zone nisu

¹⁰⁷ MKOS-ove liste kulturnih dobara pod privremenom i trajnom zaštitom, 10. oktobar 2018, odnosno 10. oktobar 2016.

¹⁰⁸ Razgovor sa predstavnicima Kosovskog zavoda za zaštitu spomenika.

¹⁰⁹ <http://geoportal.rks.gov.net/en/search> (pristupljeno 22. maja 2020).

upisani u katastarsku evidenciju. Zbog toga se lokaliteti nasleđa, osim nekoliko izuzetaka, ne prikazuju u katastru.¹¹⁰

Slika 16: Lista slojeva Geoportala Kosova uključuje i granice za zaštićene lokalitete („perimetar“ – crvene linije) i granice njihovog zaštićenog područja oko dobra (plave linije). Dva od malo primera koji su uneti na kartu, arheološko nalazište Municipium Ulpiana i drevni rudnik u Šaškovcu. (Fotografija: <http://geoportal.rks-gov.net/en/search>, pristupljeno 24. maja 2020).

110 Razgovor sa direktorom organizacije građanskog društva „Kulturno nasleđe bez granica“ g. Saljijem Šošijem.

Preporuke:

Ministarstvu životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture:

- Završiti Mapu zoniranja Kosova u skladu sa sektorskim politikama, uključujući Nacionalnu strategiju za kulturno nasleđe 2017–2027;
- Pružiti opštinama neophodnu podršku za izradu lokalnih prostornih planova kako bi se obezbedilo adekvatno uključivanje i zaštita lokaliteta kulturnog nasleđa i specijalnih zaštitnih zona;
- Sa Ministarstvom kulture, omladine i sporta osnovati radnu grupu za usaglašavanje pravnog okvira za kulturno nasleđe sa zakonima o prostornom planiranju kako bi se ostvarila koherentnija integracija zaštite kulturnog nasleđa u prostorno planiranje.

Ministarstvu kulture, omladine i sporta i njegovim podređenim telima:

- Ubrzati rad na definisanju perimetara tampon zona oko zaštićenih lokaliteta kulturnog nasleđa i pružiti neophodnu podršku opštinama da te zaštitne mere u potpunosti unesu u opštinske prostorne planove;
- Ažurirati Zakon o kulturnom nasleđu tako da bude u skladu sa važećim Zakonom o prostornom planiranju (2013);
- Sa Ministarstvom životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture osnovati radnu grupu za usaglašavanje pravnog okvira za kulturno nasleđe sa zakonima o prostornom planiranju kako bi se obezbedila koherentnija integracija zaštite kulturnog nasleđa u prostorno planiranje.

Opštinama:

- Završiti opštinske mape zoniranja koristeći inkluzivan proces izrade, i stavljanjem naglaska na uključivanje lokaliteta kulturnog nasleđa i pozivanjem na zakonske odredbe koje regulišu specijalne zaštitne zone.

Terzijski Most, Đakovica

Poglavlje 6. Nadgledanje kulturnog nasleđa

Upravljanje kulturnim nasleđem (koje uključuje i versko) zahteva redovno nadgledanje stanja njegove očuvanosti. Mere korekcije mogu da se utvrde procenom potreba, obima i tehničkih detalja o stepenu očuvanosti. Pravni okvir na Kosovu¹¹¹ predviđa dve vrste inspekcija lokaliteta kulturnog nasleđa:

- inspekcije od strane opštinskih institucija; i
- inspekcije od strane MKOS-a.

Inspekcije koje obavljaju opštinske institucije

Zakon o izgradnji¹¹² reguliše nadgledanje koje sprovode opštinski građevinski inspektori. Oni su dužni da „*nadležnom vladinom telu*“ prijave svaku gradnju uočenu na lokalitetima kulturnog nasleđa.¹¹³ Na opštinskom nivou postoje razlike u nadgledanju koje obavljaju opštinski inspektorati. Neke opštine, kao što je Suva Reka, proveravaju poštovanje propisa, uključujući građevinske i druge dozvole, i obavezno rastojanje između lokaliteta kulturnog nasleđa i drugih objekata i javnih prostora. Druge opštine, kao što je Orahovac, procenjuju stanje konzervacije objekta, dok neke, kao što je Novo Brdo, proveravaju poštovanje propisa i fizičko stanje dobra, tehničke aspekte nedavne intervencije (uključujući i to da li su primenjene odgovarajuće mere konzervacije), upotrebu ispravnog materijala i kvalitet intervencije.¹¹⁴ Ukratko, opštinski inspektorati ne koriste standardizovan pristup u nadgledanju. Standardizacija pristupa pomogla bi u rešavanju potreba opština i poboljšala njihovu efikasnost u ovoj oblasti.

Inspekcije koje obavlja MKOS

Zakon o kulturnom nasleđu i njegovi podzakonski akti propisuju da stanje lokaliteta kulturnog nasleđa nadgleda Inspektorat za kulturno nasleđe zajedno sa regionalnim centrima za kulturno nasleđe (RCKN).¹¹⁵ U praktičnom smislu, MKOS preko regionalnih centara za kulturno nasleđe nadgleda fizičko stanje dobra, tehničke aspekte svake intervencije (npr. odgovarajuće mere konzervacije, ispravan materijal, kvalitet intervencije) i poštovanje propisa (npr. građevinske i druge dozvole dobijene, obavezna udaljenost od drugih objekata i javnog prostora ispoštovana).

111 Zakon br. 04/L-110 o izgradnji, 3. jul 2012, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2833> (pristupljeno 24. maja 2020) i Zakon o kulturnom nasleđu (pristupljeno 24. maja 2020).

112 Ibid, član 29.

113 Izazovi u zaštiti nepokretnih materijalnih kulturnih dobara na Kosovu, 2014, str. 17.

114 OEBS je u junu i julu 2020. razgovarao sa predstavnicima različitih opština (videti spisak osoba kao izvora informacija u aneksu 5).

115 Na osnovu člana 4.12, Zakon o kulturnom nasleđu, usledila je Uredba br. 01/2020 o nadležnostima, ovlašćenjima, postupcima inspekcije i žalbama Inspektorata za kulturno nasleđe, 14. decembar 2020, dostupna na: https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/Rregullorja_nr_01.2020_p%C3%ABr_Inspektoriatin_e_Trashigimis%C3%AB_Kulturore.pdf (pristupljeno 18. juna 2021), <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=8234> (pristupljeno 22. maja 2020), Uredba MKOS-a br. 06/2017 o određivanju javnih institucija za kulturno nasleđe podređenih Ministarstvu kulture, omladine i sporta za nadležne institucije, 1. avgust 2017, član 14, stav 2, tačka 9.6. Dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=16466> (pristupljeno 22. maja 2020).

U 2018. godini, MKOS je osnovao Inspektorat za kulturno nasleđe, kako je predviđeno Zakonom o kulturnom nasleđu. Novi Inspektorat treba da ispuni pravnu obavezu koja do sada nije bila ispunjena. Pored toga, MKOS je podzakonskim aktom odredio da RCKN bude nadležna institucija zadužena za nadgledanje lokaliteta nasleđa.¹¹⁶

MKOS je uložio napore u razvoj institucija kako bi uspostavio i dodatno razjasnio koje institucije su zadužene za nadgledanje nasleđa, uključujući podelu nadležnosti i odgovornosti.¹¹⁷ Trenutno, ključne nadležnosti Inspektorata za kulturno nasleđe propisane su podzakonskim aktima¹¹⁸ ili definisane svakodnevnom administrativnom praksom. Međutim, definisanje ovih nadležnosti u novom zakonu o kulturnom nasleđu predstavljalo bi jači i jasniji pravni osnov.

Osim toga, Inspektorat za kulturno nasleđe treba da unapredi svoje kapacitete u smislu specijalizovane obuke i broja zaposlenih kako bi efikasno sprovodio svoj mandat u zaštiti nasleđa.¹¹⁹ Štaviše, neki RCKN su izrazili zabrinutost zbog ograničenih mogućnosti za redovno nadgledanje lokaliteta kulturnog nasleđa.¹²⁰

Zaštitu kulturnog nasleđa podrivaju ne samo ovi nedostaci koji proističu iz ograničenih institucionalnih kapaciteta, već i nedostatak znanja i svesti šire javnosti. Ne samo da neke opštine ne znaju za zaštićeni status lokaliteta ili nisu bile spremne da sarađuju, već su mnogi vlasnici zaštićenih elemenata namerno uništili svoje kulturno nasleđe.

OEBS-u je skrenuta pažnja na niz slučajeva (videti sliku 17) koji ukazuju na namerno uništavanje ili zanemarivanje zaštićenog nasleđa. Ovi slučajevi pokazuju da se i dalje događa namerno uništavanje kulturnih dobara od strane njihovih vlasnika.

Godina izvršenja krivičnog dela	Lokacija	Krivično delo	Novčana kazna
2017	Prizren, kuća Muftiu	Rušenje spomenika sa liste (u dodatku II Zakona o istorijskom centru Prizrena)	700 evra
2018	Prizren, kuća Hisari	Rušenje (vlasnik je zahtevao rušenje, ali su institucije umesto toga izdale dozvolu za obnovu)	300 evra

116 Uredba (MKOS) br. 06/2017 o određivanju javnih institucija za kulturno nasleđe podređenih Ministarstvu kulture, omladine i sporta za nadležne institucije, <https://gzk.rks.gov.net/ActDetail.aspx?ActID=16466> (pristupljeno 24. maja 2020).

117 Napomena: okrugli stolovi o nadgledanju lokaliteta nasleđa, koje je Misija OEBS-a na Kosovu organizovala u septembru 2016. i 2017. godine, ukazali su na nejasnu podelu nadležnosti među inspektoratima na različitim nivoima.

118 Uredba MKOS-a o nadležnostima, ovlašćenjima i postupcima inspekcije i žalbama Inspektorata za kulturno nasleđe.

119 Inspektorat za kulturno nasleđe trenutno pored šefa ima samo tri inspektora za kulturno nasleđe. Inspektorat je zadužen za zaštitu nasleđa na celom Kosovu. Takođe, nije dodeljen nijedan konkretan predmet za potrebe ovog inspektorata. Zbog ograničenih kapaciteta, inspektorat postupa po zahtevu za pokretanje određenih radnji od strane opština i drugih uključenih institucija. Razgovor sa g. Imerom Hakajem, šefom Inspektorata za kulturno nasleđe, 30. juna 2020.

120 Razgovori sa šefovima regionalnih centara za kulturno nasleđe u Gnjilanu i Uroševcu, jul 2020.

2018	Peć, kuća Ramiza Sadikua	Rušenje	300 evra
2019	Junik	Rušenje kule (tradicionalne kuće)	1000 evra

Slika 17: Malo je slučajeva rušenja zaštićenih objekata koji su novčano kažnjeni; takođe, iznos izrečenih novčanih kazni bio je prilično ograničen. Ove novčane kazne ekonomski ne deluju na počinioce kao destimulacija za uništavanje kulturnog nasleđa. (Tabela: OEBS)

Male novčane kazne i nedostatak institucionalne podrške vlasnicima zaštićenih spomenika neki su od glavnih razloga za oštećenje, uništenje ili neovlašćeno uklanjanje zaštićenih spomenika ili objekata. Ove radnje krše zakone o kulturnom nasleđu i predstavljaju krivično delo.¹²¹ U poređenju sa ekonomskim koristima koje proizilaze iz izgradnje novog objekta, male novčane kazne izrečene vlasnicima nisu dovoljne da ih odvrate od rušenja zaštićenog objekta. Prema tome, preventivne mere moraju da se ojačaju, a politika novčanih kazni mora da se revidira. Nekoliko institucija za kulturno nasleđe naglasilo je potrebu za izricanjem većih novčanih kazni.¹²² U slučaju rušenja sa očiglednim komercijalnim motivom, kaznene mere treba da nadoknade pričinjenu štetu i zabrane izgradnju ili korišćenje parcele u komercijalne svrhe na duže vreme. Inspektorat za kulturno nasleđe takođe je istakao potrebu da se počinilac kaznenom merom obaveže da spomenik vrati u prvobitno stanje,¹²³ iako to često nije izvodljivo.

Osim protivpravnih rušenja, uočena je i nedozvoljena gradnja na lokalitetima nasleđa, između ostalog i na lokalitetima SZZ. Primer za to su kafići koji rade unutar SZZ srpske pravoslavne Pečke patrijaršije (opština Peć). Naime, u aprilu 2014. godine, opština je, u nesvakidašnjoj akciji, uklonila nedozvoljeni objekat unutar SZZ Pečke patrijaršije. Međutim, posle toga su tri druga kafića nastavila da rade unutar tog područja. Na to je skrenuta pažnja i Savetu za sprovođenje i nadgledanje 2015. godine. Međutim, od tada nisu zabeležene nikakve dalje radnje. Unutar SZZ srednjovekovnog grada Novo Brdo (opština Novo Brdo), 2015. godine zabeležena je izgradnja kuće bez dozvole za gradnju. Odobrenje Saveta za sprovođenje i nadgledanje dobijeno je tek 2019. godine, nakon što je izgradnja već bila završena. U međuvremenu, deo kuće je preuređen u restoran koji nastavlja da radi nelegalno. Pored toga, Misija je 2018. godine zabeležila i izgradnju kafića u okviru SZZ srednjovekovnog grada Novo Brdo, koji takođe radi nelegalno.¹²⁴

Navedeni slučajevi ukazuju na potrebu za brzim institucionalnim reagovanjem u rešavanju pitanja nedozvoljene gradnje, koja su često usko povezana sa nedozvoljenim privrednim aktivnostima. Ono bi pomoglo u sprečavanju sličnih događaja u budućnosti. Dugi birokratski postupci ne samo da ohrabruju vlasnike da zaobiđu administrativne zahteve, već mogu da doprinesu i nekontrolisanom razvoju koji negativno utiče na

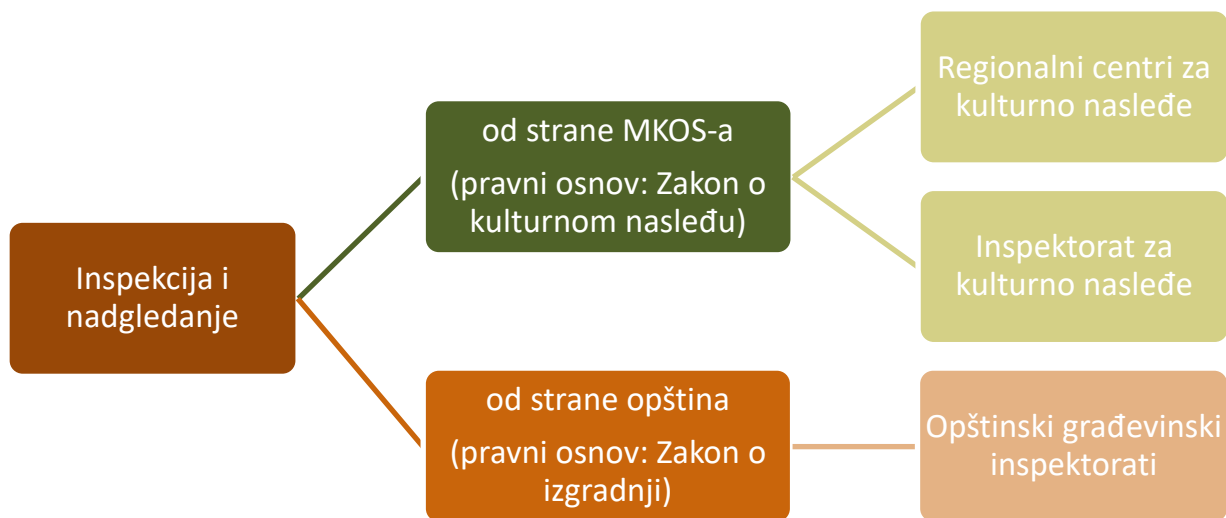
121 Krivični zakonik br. 04/L-082, 13. jul 2012, član 363. Krivični zakonik iz 2012. ukinut je proglašenjem novog Krivičnog zakonika br. 06/L-074, 14. januar 2019. Međutim, odredbe Krivičnog zakonika iz 2012. obuhvataju period u kome su se dogodili slučajevi navedeni u ovom izveštaju.

122 Kao što su regionalni centri za kulturno nasleđe u Prizrenu, Gnjilanu i Uroševcu, zajedno sa Inspektoratom za kulturno nasleđe. Misija OEBS-a na Kosovu razgovarala je sa predstavnicima gore navedenih institucija u junu/julu 2020.

123 Misija OEBS-a na Kosovu razgovarala je sa predstavnicima Inspektorata za kulturno nasleđe, 30. jun 2020.

124 U skladu sa članom 7.3 Zakona o SZZ, slučaj zahteva učešće SSN za aktivnosti opisane u članu 6 Zakona o SZZ (ograničene aktivnosti) u kom slučaju se opština direktno konsultuje sa SSN. Misija je o tome obavestila opštinu.

lokalitete nasleđa. Osim toga, neadekvatni postupci i neadekvatne sankcije za kršenje zakona podrivaju kredibilitet javnih institucija.

Slika 18: Nadgledanje i inspekciju zaštićenih lokaliteta kulturnog nasleđa vrše različiti subjekti, na osnovu različitih zakonskih propisa. Shodno tome, različiti su i njihovi zadaci i odgovornosti. Dok MKOS preko RCKN i Inspektorata za kulturno nasleđe primenjuje Zakon o kulturnom nasleđu, opštinski inspektorati primenjuju Zakon o izgradnji. Nažalost, opštine i institucije MKOS-a imaju tendenciju da različito tumače uredbu, što dovodi do nedoslednih pristupa u njihovim inspeksijskim aktivnostima. (Grafikon: OEBS).

Preporuke:

Ministarstvu kulture, omladine i sporta:

- Izdvojiti dovoljno finansijskih sredstva za relativno nov Inspektorat za kulturno nasleđe, kojima će se pokriti specijalizovane obuke, povećan broj zaposlenih i kapacitet za posete lokalitetima;
- Razjasniti ključne nadležnosti Inspektorata za kulturno nasleđe i njegov odnos sa opštinskim inspektoratom, shodno osnovnom zakonu, Zakonu o kulturnom nasleđu, ili izmenom postojećeg zakona ili novim zakonom;
- Nastaviti sa pružanjem podrške regionalnim centrima za kulturno nasleđe, kako bi se pokrile specijalizovane obuke, povećan broj zaposlenih i kapacitet za posete lokalitetima.

Ministarstvu pravde:

- Izmeniti Krivični zakonik tako da sadrži naknadu štete prouzrokovane uništavanjem zaštićenih spomenika kao posebnu odredbu o kulturnom nasleđu. Zabraniti intervencije koje mogu da pogoršaju stanje spomenika kulture, uključivanjem dodatne kazne za počinioce umešane u krivična dela protiv kulturnog nasleđa.

Pravosuđu:

- Za slučajeve uništavanja zaštićenih spomenika, doneti presude i izreći kazne koje su srazmerne težini štete.

PLAZA MEMORIALNA UČENIKA STRAŽARIMA U BUKOVICI
1941-1945

TAHIR <small>1907-1991</small>	BEJŠIJA
VEHIB <small>1907-1991</small>	ALLA
MURAT <small>1907-1991</small>	BEJŠIJA
TAHIR <small>1907-1991</small>	KRASNJI
DEMIR <small>1907-1991</small>	ATAŠI
HAKI <small>1907-1991</small>	SABITI
BUKMIĆ <small>1907-1991</small>	SABITI
DEMIĆ <small>1907-1991</small>	HARADNAJ

1941-1945

Hadži Zekina Kula, Pec

Poglavlje 7. Sprovođenje zakona o SZZ

Zakon o specijalnim zaštitnim zonama iz 2008. godine navodi 45 specijalnih zaštitnih zona (SZZ) na Kosovu, uključujući i Istorijski centar Prizrena.¹²⁵ Među njima su 41 lokalitet Srpske pravoslavne crkve i četiri sekularna lokaliteta.¹²⁶ SZZ je područje koje „okružuje spomenik, zgradu, grupu zgrada, celinu, selo ili staro gradsko jezgro, koje se čuva od svakog razvoja ili aktivnosti koja može da ugrozi njegov istorijski, kulturni, arhitektonski ili arheološki kontekst, prirodno okruženje ili estetsko vizuelno okruženje.“¹²⁷ Svrha SZZ je da „osigura zaštitu srpskih pravoslavnih manastira, crkava, drugih verskih lokaliteta, kao i istorijskih i kulturnih lokaliteta od posebnog značaja za zajednicu kosovskih Srba, kao i drugih zajednica na Kosovu.“¹²⁸ U zakonu se dalje navodi da se zaštita održava pre svega zabranom aktivnosti kao što su izgradnja industrijskih zona ili razvoj koji će uzrokovati krčenje šuma ili zagađenje¹²⁹, a zatim ograničavanjem drugih aktivnosti, npr. komercijalnih delatnosti koje obuhvataju objekte više od zaštićenih spomenika¹³⁰. Pored toga, dva posebna zakona koja proizilaze iz Zakona o specijalnim zaštitnim zonama, odnosno Zakon o istorijskom centru Prizrena i Zakon o selu Velika Hoča, proglašena su 2012. godine, nakon čega su usledili podzakonski akti doneti 2014. godine.¹³¹ Zakon o selu Velika Hoča predviđa stvaranje i sprovođenje „Plana konzervacije kulturnog nasleđa“.¹³² Ovaj instrument upravljanja obezbeđuje održivo sredstvo za zaštitu, razvoj i promovisanje graditeljske celine Velike Hoče, u skladu sa odredbama o SZZ. Dok su prvi koraci za kreiranje takvog plana učinjeni 2017. godine, OEBS je 2021. godine podržao Savet za Veliku Hoču i relevantne institucije za kulturno nasleđe u uspostavljanju mehanizma koordinacije i započinjanju izrade plana konzervacije za ovo selo.¹³³

125 Lokaliteti su već bili definisani u aneksu V, član 4 Sveobuhvatnog predloga za rešavanje statusa Kosova, 26. mart 2007, <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S/2007/168/Add.1> (pristupljeno 9. marta 2022) i naknadno uključeni u član 7 Zakona o specijalnim zaštitnim zonama.

126 Komitet za svetsko nasleđe je 2004. i 2006. takođe proglasio četiri lokaliteta SZZ za svetsko nasleđe: manastir Visoki Dečani, Dečane; Pečku patrijaršiju, Peć; manastir Gračanica, Gračanica; Crkvu Bogorodice Ljeviške, Prizren. Ova četiri objekta sastavni su deo dobra svetskog nasleđa „srednjovekovni spomenici na Kosovu“. Videti na: <http://whc.unesco.org/en/list/724/documents/> (pristupljeno 20. juna 2020).

127 Član 2, fusnota 2, *supra*.

128 Član 1, *ibid*.

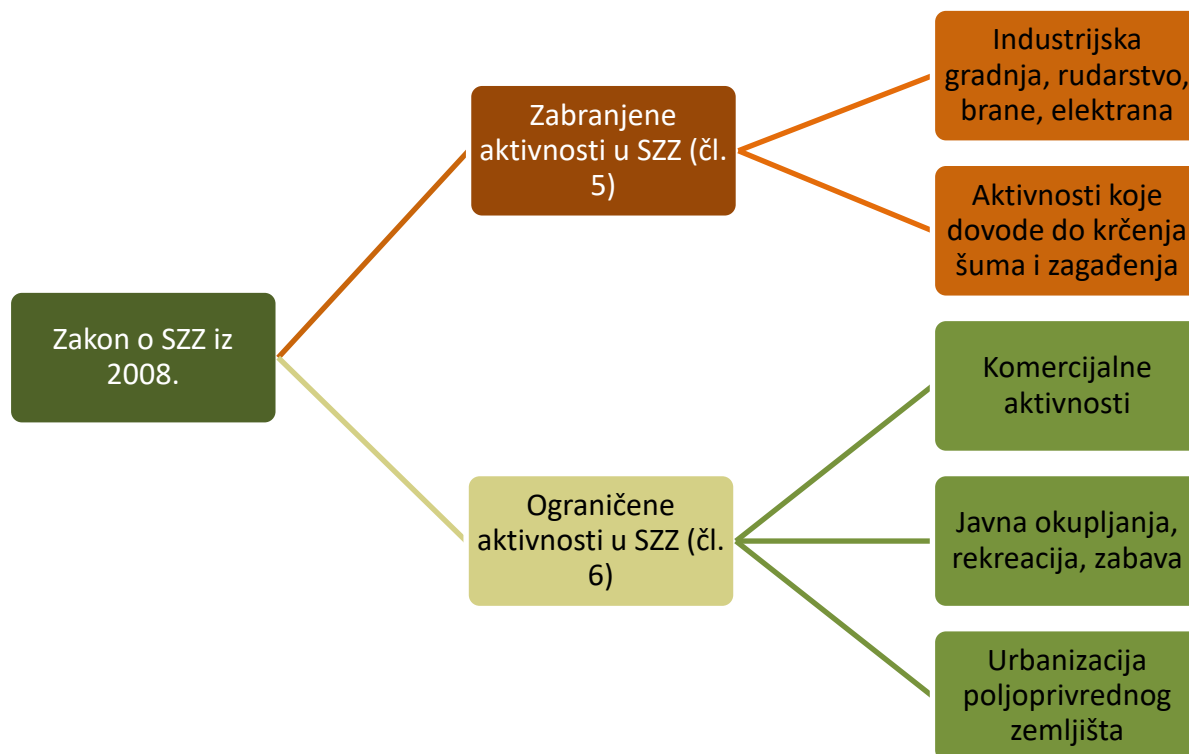
129 Član 5, *ibid*.

130 Član 6, *ibid*.

131 Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture, Administrativno uputstvo br. 12/2014 o osnivanju, izboru, odgovornostima i funkcionisanju Saveta za kulturno nasleđe i Kancelarije istorijskog centra Prizrena, 29. april 2014, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10267> (pristupljeno 19. jula 2020); Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture, Administrativno uputstvo br. 11/2014 o osnivanju, izboru, odgovornostima i funkcionisanju Saveta za selo Velika Hoča, 29. april 2014, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10264> (pristupljeno 19. jula 2020); Administrativno uputstvo (MŽSPP) br. 03/2013 o Savetu za sprovođenje i nadgledanje, 12. februar 2013.

132 Član 6, Zakon br. 04/L-062 o selu Velika Hoča, 18. jul 2012.

133 U mehanizmu koordinacije nalaze se i predstavnici Ministarstva kulture, omladine i sporta (MKOS), opštine Orahovac, Saveta za selo Velika Hoča, Misije OEBS-a na Kosovu i Ministarstva za životnu sredinu, prostorno planiranje i infrastrukturu (MŽSPPI).

Slika 19: Zakon o SZZ pravi razliku između zabranjenih (član 5) i ograničenih aktivnosti (član 6). Da bi se omogućile ograničene aktivnosti, nadležna opština je dužna da traži saglasnost Srpske pravoslavne crkve. Ako se ne postigne sporazum, strane stvar upućuju Savetu za sprovođenje i nadgledanje na razmatranje. (Član 6, Zakon o SZZ) (Grafikon: OEBS).

Međutim, efikasna zaštita lokaliteta SZZ zahteva dodatne instrumente, posebno u oblasti prostornog planiranja. Ovaj koncept je unet i u Strategiju, koja predviđa zaštitu lokaliteta kulturnog nasleđa kroz njihovo uključivanje u opštinske dokumente o prostornom planiranju. Uključivanjem pogođenih zajednica u proces konsultacija, izrada opštinskih mapa zoniranja sledi strateške ciljeve („5 C“)¹³⁴ za pravilno upravljanje lokalitetima svetskog nasleđa koje je utvrdio Komitet za svetsko nasleđe. Ovaj pristup se može primeniti i na lokalitete koje UNESCO nije proglasio svetskim nasleđem.

Što se tiče razvoja oko ključnih lokaliteta SZZ, OEBS je uočio neke nekontrolisane radnje koje utiču na zaštitu nekih lokaliteta SZZ. Unutar SZZ istorijskog centra Prizrena, protivpravno rušenje dobara nasleđa i tradicionalnih kuća imalo je negativan uticaj na integritet nasleđa.

Ponekad opštinske institucije primenjuju različite zakone na lokalitete SZZ u severnim opštinama, kao što su srpski pravoslavni manastir Banjska (opština Zvečan) i SZZ srpskog pravoslavnog Manastira *Svete Petke* (opština Leposavić). Građevinski radovi rukovode se odredbama koje primenjuju institucije kojima upravlja Beograd u oblasti građevinskih delatnosti i zaštite. Institucionalne strukture za zaštitu kulturnog nasleđa kojima upravlja Beograd pružaju tehničku i finansijsku podršku za očuvanje lokaliteta. Shodno tome, neki pravni standardi koji se primenjuju možda nisu u skladu sa važećim zakonima na Kosovu. Štaviše, različiti tehnički standardi i ograničena razmena podataka, poput onih iz katastra

¹³⁴ Komitet za svetsko nasleđe definisao je sledeće strateške ciljeve za Konvenciju o svetskom nasleđu („5 C“): kredibilitet, konzervacija, razvoj kapaciteta, komunikacija i zajednice, dostupno na: <https://whc.unesco.org/en/partnerships/> (pristupljeno 3. maja 2020).

i zemljišnih knjiga, otežavaju pravilnu primenu informacionih sistema zasnovanih na GIS-u.

U smislu institucionalne usklađenosti sa zakonima o SZZ, i uprkos snažnom protivljenju javnosti u vreme njihovog proglašenja,¹³⁵ OEBS je primetio da su kosovske institucije preduzele podsticajne korake u poštovanju odredbi zakona o SZZ. Tako su opštine Prizren i Orahovac pružile neophodnu podršku za osnivanje i pravilno funkcionisanje saveta za Prizren i Veliku Hoču.¹³⁶ Saveti i dalje funkcionišu i obavljaju svoj mandat. Postoji saradnja između saveta i odgovarajućih opština. Nekoliko opština poštuje odredbe Zakona o specijalnim zaštitnim zonama, kao što su opštine Lipljan¹³⁷ i Novo Brdo.¹³⁸ Savet za kulturno nasleđe Prizrena¹³⁹ nastavlja da daje preporuke u vezi sa različitim zahtevima, uključujući i zahteve za dozvolu za gradnju shodno odredbama Zakona o istorijskom centru Prizrena. U isto vreme, dobra saradnja između Saveta za kulturno nasleđe Prizrena i opštine Prizren pozitivno je uticala na propisno poštovanje zakona o SZZ. Zakon o istorijskom centru Prizrena predviđa osnivanje Kancelarije istorijskog centra Prizrena (KICP).¹⁴⁰ Svrha Kancelarije je da koordiniše aktivnosti u vezi sa zaštitom, razvojem i promovisanjem istorijskog centra Prizrena kao „turističke destinacije sa bogatim kulturnim nasleđem“.¹⁴¹ Skupština opštine je 30. maja 2019. godine usvojila odluku o osnivanju Kancelarije istorijskog centra Prizrena (KICP). Nakon odluke Skupštine opštine, OEBS je podržao izradu studije izvodljivosti za osnivanje KICP. Međutim, opština još nije formalizovala postupke za osnivanje kancelarije.

OEBS je takođe primetio nekoliko slučajeva u kojima vladine institucije nisu u potpunosti poštovale zakonske odredbe o SZZ. Na primer, Kosovski zavod za zaštitu spomenika (KZZS)¹⁴² je 2019. godine organizovao javni skup na ruševinama tvrđave Novo Brdo (SZZ srednjovekovnog grada Novo Brdo). Javna okupljanja se smatraju ograničenim aktivnostima prema Zakonu o SZZ,¹⁴³ koji klasifikuje srednjovekovni grad Novo Brdo kao SZZ u kategoriji narodnih lokaliteta. Zakon o SZZ zahteva uključivanje SSN kada se radi o slučajevima ograničenih aktivnosti. U ovom konkretnom slučaju, skup koji je organizovao KZZS spada u ograničene aktivnosti (javni skupovi). Prema tome, trebalo je preko MKOS-

135 Izveštaj Misije, *Izazovi u zaštiti nepokretnih materijalnih kulturnih dobara na Kosovu*, 2014, str. 27.

136 Zakon o istorijskom centru Prizrena, član 14, odnosno Zakon o selu Velika Hoča; član 4 predviđa osnivanje gore navedenih saveta. U njihov mandat spada preduzimanje adekvatnih radnji u cilju očuvanja lokaliteta nasleđa.

137 Predmet se odnosi na zahtev za izgradnju „stambeno-poslovnog objekta“ 2018. godine na parceli u privatnom vlasništvu unutar SZZ *Crkve Vavedenja Bogorodice*. U skladu sa zakonima o SZZ, opština je uredno obavestila Srpsku pravoslavnu crkvu, koja je dala svoju saglasnost na sastanku SSN.

138 Predmet u vezi sa zahtevom za izgradnju kuće 2015. godine. Opština je prosledila predmet Savetu za sprovođenje i nadgledanje. O ovom slučaju se 2019. raspravljalo na sastanku SSN, gde je data saglasnost za kuću.

139 Osnovan prema Zakonu o istorijskom centru Prizrena.

140 Zakon br 04/L-066 o istorijskom centru Prizrena

141 Zakon br 04/L-066 o istorijskom centru Prizrena, član 21.

142 Ovaj događaj je obuhvatao sportske aktivnosti, tradicionalne igre, kuvanje tradicionalnih jela, obilazak spomenika kulture itd., i u njemu je učestvovalo oko 100 učenika lokalnih osnovnih škola. To je izazvalo oštru reakciju Eparhije raško-prizrenske, koja je objavila zvanično saopštenje dostupno na: <https://eparhija-prizren.com/sr/vesti/eparhija-raško-prizrenska-izrazava-najostriji-protest-zbog-flagrantnog-kršenja-zakona-o-speciji/> (pristupljeno 2. avgusta 2020). U saopštenju Srpske pravoslavne crkve navodi se da su kosovske institucije organizacijom ove manifestacije prekršile Zakon o SZZ.

143 Član 7.3(c), Zakon br 03/L-039 o specijalnim zaštitnim zonama, 4. jun 2008. Ovaj član klasifikuje srednjovekovni grad Novo Brdo kao SZZ, u kategoriji narodnih lokaliteta. Ovaj član jasno precizira da je SSN jedina institucija koju treba konsultovati u slučaju ograničenih aktivnosti. U ovom konkretnom slučaju, skup koji su organizovali MKOS i KZZS spada u ograničene aktivnosti (javni skupovi). Dakle, prema Zakonu o SZZ, pre organizovanja skupa (manifestacije) zahtev je trebalo preko opštine Novo Brdo uputiti Savetu za sprovođenje i nadgledanje za dobijanje njegove saglasnosti.

a obavestiti ostale članove SSN o planiranom skupu kako bi se tražila saglasnost za ovaj događaj.

Sljedeći primer pokazuje da institucijama za kulturno nasleđe nedostaje razumevanje odredbi Zakona o istorijskom centru Prizrena. U opštini Prizren je 2018. godine učinjen pokušaj da se izgradi jedan stambeno-poslovni kompleks. Iako projekat nije bio u skladu sa Zakonom o istorijskom centru Prizrena, Kosovski zavod za zaštitu spomenika dao je odobrenje.¹⁴⁴ Zbog reakcije Regionalnog centra za kulturno nasleđe u Prizrenu (RCKN u PZ), MKOS je zaustavio projekat. U stvari, lokacija na kojoj je planirana izgradnja bila je deo arhitektonskih kompleksa zaštićenih Zakonom o istorijskom centru Prizrena (Podkaljaja, Pantelija i Potok mahala).¹⁴⁵ RCKN u Prizrenu je ovu lokaciju identifikovao kao arheološko nalazište koje nije dovoljno istraženo. Osim toga, ukazao je da bi planirana izgradnja narušila okruženje koje karakterišu jednospratni ili dvospratni objekti.¹⁴⁶ Nakon ovih događaja, MKOS je poništio dalje postupke. Opšte odredbe Zakona o istorijskom centru Prizrena ističu očuvanje kulturnog nasleđa ovog centra i poštovanje postupka konsultacija koji uključuje Savet za kulturno nasleđe Prizrena.¹⁴⁷

Slučaj izgradnje puta od Dečana do Plava primer je osetljivog i često konfliktnog odnosa između kulturnog nasleđa i njegovog okruženja, posebno kada se radi o razvoju infrastrukture. Početni plan obnove puta od Dečana do Plava datira iz 2007. godine, kada je objavljen prvi tender. On je ubrzo poništen, nakon pritiska međunarodne zajednice, s obzirom na to da su tadašnje zakonske odredbe zabranjivale ovaj projekat.¹⁴⁸

U septembru 2014. godine, premijer je zvanično objavio početak radova na zaobilaznici. Sa idejom da se izgradi zaobilaznica saglasio se SSN imajući u vidu da se time ne krše odredbe Zakona o specijalnim zaštitnim zonama koji, između ostalog, zabranjuje izgradnju tranzitnih puteva u ruralnim područjima. Zaobilaznica bi mogla da sačuva integritet SZZ manastira Visoki Dečani i omogućiti nastavak putnog projekta od Dečana do Plava. U skladu sa ovim sporazumom, radovi na zaobilaznici zvanično su otpočeli 2014. godine. Međutim, nakon ponovnih žalbi opštine da ova zaobilaznica nije izvodljiva, radovi su obustavljeni na neodređeno vreme.¹⁴⁹

Nakon toga, 2018. godine, tadašnje Ministarstvo infrastrukture objavilo je tender za izgradnju prve deonice puta od Dečana do Plava, ignorišući prethodno dogovoreno rešenje zaobilaznicom. U martu 2018. godine, Srpska pravoslavna crkva i međunarodna zajednica snažno su se usprotivile prvom pokušaju da se započne put odmah pored manastira Visoki Dečani, što je dovelo do vanredne sednice SSN. U aprilu 2018. godine, Ministarstvo infrastrukture zvanično je objavilo početak izgradnje puta za prvu deonicu izvan SZZ. Srpska pravoslavna crkva je uložila prigovor na ovaj projekat, tvrdeći da bi u odsustvu planiranog zaobilaznog puta novi put zapravo imao karakter tranzitnog puta. Iako je zvanično započinjanje novog puta obavljeno van SZZ, i uprkos uveravanjima datim

144 Odluka br. 67/2019, doneta 14. oktobra 2019.

145 Zakon o istorijskom centru Prizrena, dodatak II, Kulturni spomenici u istorijskom centru Prizrena, navodi četiri arhitektonska kompleksa: 1. Maraš Mahala, 2. Podkaljaja, 3. Pantelija i 4. Potok mahala.

146 Organizacija građanskog društva *Ec Ma Ndryshe* objavila je 24. oktobra 2019. javnu reakciju (na albanskom), koju su potpisale i mnoge druge OGD: <https://www.facebook.com/ecmandryshe/posts/2576745299106389> (pristupljeno 2. septembra 2020).

147 Članovi 2, 14 i 16, dodatak II, Zakon o istorijskom centru Prizrena.

148 Izvršna odluka UNMIK-a br. 2005/5 o posebnom zonskom području, 24 april 2005.

149 Radovi na izgradnji zaobilaznice nastavili su se tokom cele 2017, kada je asfaltirano 1,8 kilometara puta, a još 1,5 kilometar je proširen i poravnjen.

Savetu za sprovođenje i nadgledanje da će ovaj put biti izgrađen poštujući Zakon o SZZ, 25. maja 2018. godine primećena je građevinska aktivnost na putu unutar SZZ manastira Visoki Dečani. Ovaj događaj je izazvao zajedničke reakcije međunarodne zajednice i doveo do toga da Srpska pravoslavna crkva javno osudi radove na putu unutar SZZ, što je rezultiralo zaustavljanjem izgradnje unutar SZZ.¹⁵⁰

Osetljiva priroda ovog putnog projekta ponovo je izašla na videlo u julu 2020. godine, kada je opština otpočela radove na održavanju na jednoj deonici puta unutar SZZ. Ova intervencija je uključivala uklanjanje zarasle vegetacije i poravnanje puta, zajedno sa postavljanjem cevi za drenažni sistem i izgradnjom potpornih zidova na mestima koja su teško pogođena klizištima. Međutim, ova intervencija je izazvala reakciju Srpske pravoslavne crkve,¹⁵¹ koja je tvrdila da izvršeni radovi nisu u skladu sa važećim zakonima i prethodnim sporazumom o zaobilaznici. Nakon ovih događaja, rad unutar SZZ odmah je obustavljen 16. avgusta 2020. Međutim, 9. novembra 2020. godine, SSN je odobrio aranžman o rehabilitaciji puteva u Dečanima. Ovaj aranžman predviđa istovremenu izgradnju međunarodne zaobilaznice izvan granica SZZ i lokalnih puteva unutar SZZ.¹⁵² Međutim, do sada nisu preduzete nikakve građevinske aktivnosti na osnovu ovog sporazuma, pa ni na zaobilaznici koja nije bila uključena u budžetska izdvajanja za 2021. godinu.

Od 2008. godine, put od Dečana do Plava bio je prikazan i u prostornim planovima Opštine Dečane, koji nisu bili *post facto* usklađeni sa odredbama Zakona o SZZ koji zabranjuje izgradnju tranzitnih puteva u ruralnim područjima.¹⁵³ Do sada, završena je prva deonica ovog puta, a radovi na drugoj deonici nastavljeni su tokom 2021. godine,¹⁵⁴ dok su delovi puta unutar SZZ ostali nedovršeni nakon konstantnih preporuka Saveta za sprovođenje i nadgledanje i pritiska međunarodne zajednice i obaveza koje proističu iz aranžmana o ovom putu.¹⁵⁵

150 Tadašnje Ministarstvo infrastrukture objavilo je u julu 2019. tender za radove na izgradnji druge deonice (izvan SZZ) puta Dečane – Plav. Radovi na drugoj deonici bili su obustavljeni još od 2019. godine, zbog navodnih tehničkih problema primećenih u izvršenju radova, a nastavljeni su u septembru 2020.

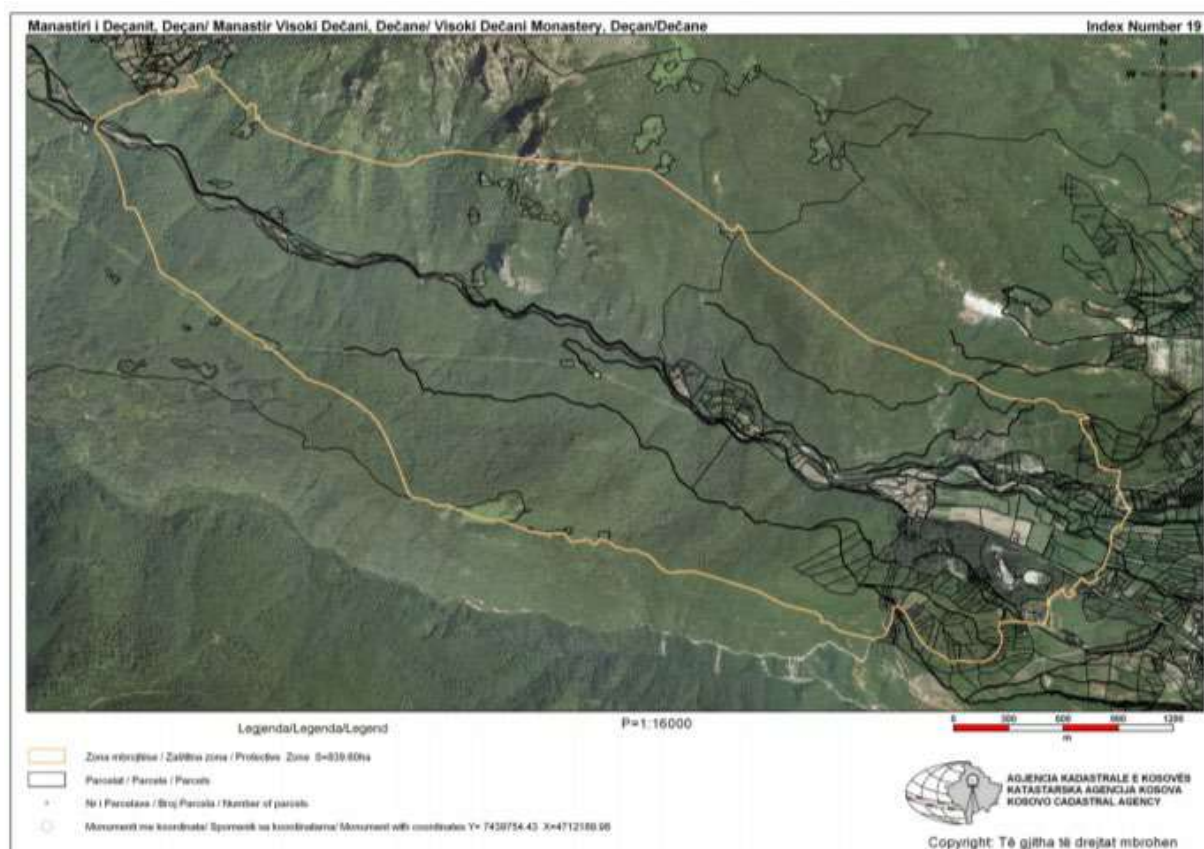
151 Zvanična izjava Eparhije raško-prizrenske, dostupna na: <https://eparhija-prizren.com/sr/vesti/saopstenje-nastavljaju-se-nezakoniti-radovi-na-putu-decani-plav-kroz-zasticenu-zonu-manastira/> (pristupljeno 18. oktobra 2020).

152 Aranžman su omogućili ambasador Italije u Prištini i komandir KFOR-a, a usvojio ga je SSN. Zvanična izjava SSN dostupna je na: https://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/88583/node/88583_en (pristupljeno 4. decembra 2020).

153 Videti član 5(a), fusnota 2, *supra*.

154 Na osnovu Zakona br. 07/I-041 o budžetskim izdvajanjima za budžet Kosova za 2021, koji je proglašen 6. januara 2021, 1 milion evra biće izdvojeno za ovaj put u 2021, uz dodatnih 1,2 miliona evra koji će se izdvojiti do 2023.

155 Predsednik opštine Dečane je 6. aprila 2020. godine poslao pismo manastiru Visoki Dečani u kome traži saglasnost za intervenciju na putu.

Slika 20: Lokaliteti SZZ – kao što je srpski pravoslavni manastir Visoki Dečani, SZZ Dečana – sastoji se od spomenika i područja SZZ (žuta linija)

Savet za sprovođenje i nadgledanje

Savet za sprovođenje i nadgledanje (SSN) obavlja ključnu ulogu u sprovođenju Zakona o SZZ. SSN je telo koje je osnovano sa ulogom da nadgleda i olakša sprovođenje zakona o specijalnim zaštitnim zonama.¹⁵⁶ Pored toga, dužnosti i odgovornosti SSN dodatno su definisane u odgovarajućem Administrativnom uputstvu o SSN¹⁵⁷ (AU o SSN), koje definiše i članove ovog tela i njihove uloge. Osnovan je 2010. godine,¹⁵⁸ a u njegovom sastavu su predstavnici MŽSPPI, Ministarstva kulture, omladine i sporta (MKOS), Evropske unije (EU), Srpske pravoslavne crkve i Misije OEBS-a na Kosovu, što ističe njegovu važnost i visoki politički profil.

Procena rada SSN

SSN je jedini formalni mehanizam gde o pitanjima koja se tiču SZZ i Srpske pravoslavne crkve može da se diskutuje i dogovara između odgovarajućih ministarstava (MKOS i MŽSPPI) i Srpske pravoslavne crkve uz podršku međunarodne zajednice.

SSN obezbeđuje forum za diskusiju i donošenje odluka među ograničenim brojem učesnika. Shodno tome, od 2017. do kraja 2020. godine, njegovo razmatranje slučajeva

156 1. Član 4, Zakon o specijalnim zaštitnim zonama; 2. Zakon o istorijskom centru Prizrena i 3. Zakon o selu Velika Hoča.

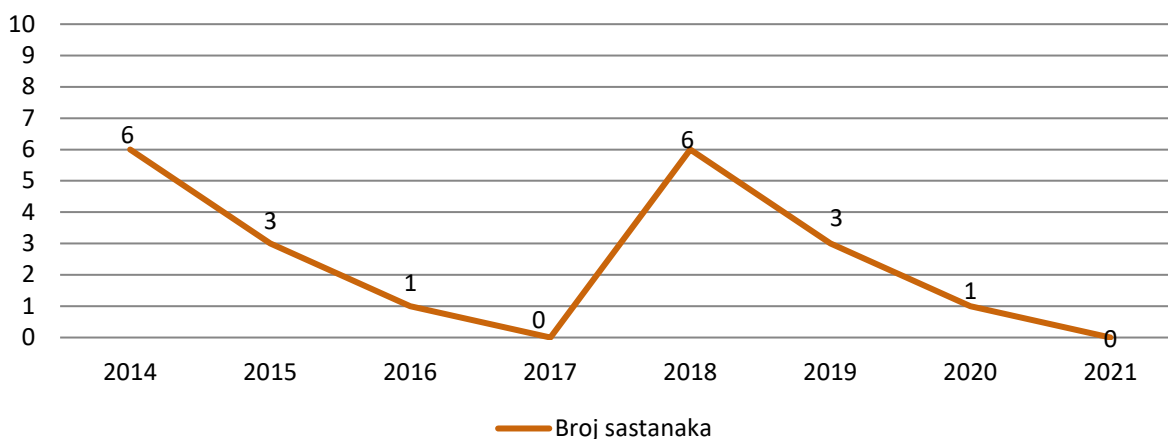
157 Administrativno uputstvo MŽSPPI br. 03/2013 o Savetu za sprovođenje i nadgledanje, 12. februar 2013.

158 Izveštaj OEBS-a iz marta 2014, *Izazovi u zaštiti nepokretnih materijalnih kulturnih dobara na Kosovu*, str. 11.

koji su mu dostavljeni karakterisala je detaljna procena sa ciljem nalaženja praktičnog rešenja.¹⁵⁹ Odluke se donose konsenzusom svih učesnika.¹⁶⁰ Model konsenzusa se koristi kako bi sve delegacije bile posvećene rezultatima i poštovale i sprovodile rezultate. Iako Administrativno uputstvo¹⁶¹ (AU) predviđa da „MŽSP i MKOS obezbeđuju sprovođenje odluka SSN“, ono nijednom od ministarstava ne daje konačno pravno ovlašćenje za izvršenje odluka SSN. Iako poverljivost sastanaka nije predviđena zakonom, u praksi za ove sastanke važi određeni nivo poverljivosti radi poboljšanja kvaliteta razmatranja. Ipak, proaktivniji pristup Saveta za sprovođenje i nadgledanje u davanju povratnih informacija zainteresovanim stranama, uključujući i opštine, očigledno bi doprineo reputaciji SSN kao efikasne institucije.¹⁶²

MŽSPPI obavlja ulogu Sekretarijata SSN i objavljuje zapisnike sa sastanaka na tri jezika. Time se može postići određeni nivo institucionalne memorije. Međutim, formalno gledano, rad SSN karakteriše neredovno održavanje sastanaka poslednjih godina. Od 2014. godine, SSN je održao samo 20 sastanaka¹⁶³ pored hitnih sastanaka „kada okolnosti tako nalažu“¹⁶⁴, kao u slučaju izgradnje puta od Dečana do Plava. Mada je u 2014. godini održano šest sastanaka, učestalost sastanaka se posle toga smanjila. U 2017. godini nije održan nijedan sastanak. U 2018. godini, SSN je opet održao šest sastanaka, ali su u 2019. održana samo tri sastanaka i u 2020. samo jedan, dok u 2021. godini nije održan nijedan sastanak.

SSN 2014–2021 Broj sastanaka

Slika 21: Učestalost sastanaka od 2014. varira. Dok u 2017. i 2021. nije održan nijedan sastanak, u 2014. i 2018. održano je po šest sastanaka. (Grafikon: OEBS)

¹⁵⁹ SSN je takođe obavljao terenske posete i pozivao predsednike opština na pogođene lokalitete SZZ kako bi došao do preciznih informacija, na primer u vezi sa Crkvom Vavedenja Bogorodice u Lipljanu i izgradnjom puta Dečani – Plav.

¹⁶⁰ Član 12, stav 4, Administrativno uputstvo MŽSP br. 03/2013 o Savetu za sprovođenje i nadgledanje, 12. februar 2013. Međutim, ako se ne postigne konsenzus, odluka se donosi prostom većinom glasova svih članova SSN koji su prisutni i koji glasaju.

¹⁶¹ Ibid, član 12, stav 6.

¹⁶² Rečeno tokom razgovora OEBS-a sa predstavnicima institucija za kulturno nasleđe, na različitim nivoima, jun-jul 2020.

¹⁶³ Član 9, stav 2, fusnota 187, *supra*.

¹⁶⁴ Ibid, član 9 stav 4.

Izgleda da je nekoliko faktora doprinelo ovom neredovnom održavanju sastanaka. Jedan od njih je zahtev Kosova za učlanjenje u UNESCO u novembru 2015. godine, koji je naišao na snažno protivljenje Srpske pravoslavne crkve. Pored toga, odbijanje zahteva Srpske pravoslavne crkve za izdavanje dozvole za obnovu crkve Sveti Nikola, koja se nalazi unutar SZZ manastira Sveti Arhangeli (opština Prizren), od strane kosovskih institucija takođe je uticalo na rad SSN i dovelo do njegove neaktivnosti u 2016. i 2017. godini.¹⁶⁵ Ovo je takođe negativno uticalo na odnose između Srpske pravoslavne crkve i kosovskih institucija.

U 2018. godini, SSN je nastavio da diskutuje o izgradnji puta od Dečana do Plava (Crna Gora), koji utiče na SZZ manastira Visoki Dečani. Među ostalim važnim pitanjima o kojima je SSN diskutovao u 2018. i 2019. godini bio je slučaj izdavanja dozvole za obnovu crkve Sv. Nikola unutar *SZZ manastira Sveti Arhangeli* (opština Prizren). Nakon što je srpska pravoslavna Crkva Sv. Nikole¹⁶⁶ podnela opštini Prizren nekoliko zahteva za izgradnju, ovo pitanje je preneto na nivo SSN. Međutim, nakon što su kosovske institucije odbile zahtev Srpske pravoslavne crkve,¹⁶⁷ MKOS i Crkva su različito tumačili prava i privilegije Crkve u vezi sa upravljanjem njenom imovinom, uključujući i obnovu njenih lokaliteta. Zbog toga je Srpska pravoslavna crkva izdala saopštenje u kome izražava svoje neslaganje sa odbijanjem njenog zahteva.¹⁶⁸

U toku su razgovori o zahtevu Saveta Islamske zajednice u Lipljanu za izdavanje dozvole za izgradnju administrativne kancelarije unutar SZZ Crkve Vavedenja Bogorodice (Lipljan).¹⁶⁹

Od objavljivanja poslednjeg izveštaja OEBS-a o kulturnom nasleđu 2014. godine, na sastancima SSN predstavljeno je 15 pitanja. Od ovog ukupnog broja rešeno je šest slučajeva. AU o SSN predviđa da ovaj konsultativni mehanizam mora da razmotri i donese odluku u roku od 30 kalendarskih dana (osim ako SSN ne odluči drugačije).¹⁷⁰ Međutim, u praksi, slučajevi ostaju na dnevnom redu SSN duže nego što je predviđeno. Neaktivnost SSN u periodu 2016–2017 i postojanje takozvanih „teških slučajeva“ na dnevnom redu

¹⁶⁵ U periodu od 2016. do 2017. održan je samo jedan sastanak SSN.

¹⁶⁶ Srpska pravoslavna crkva podnela je tri zahteva u vezi sa izgradnjom crkve Sv. Nikola: 3. februara 2014. godine (zahtev br. 59), 27. avgusta 2014. godine (zahtev br. 04-353-79298) i 13. aprila 2016. godine (zahtev br. 04-353-60988).

¹⁶⁷ Odlukom KZZS donetom 5. oktobra 2016. odbijen je zahtev SPC. U svom obrazloženju KZZS je, između ostalih razloga za odbijanje, naveo potrebu za očuvanjem autentičnosti lokaliteta koji se smatra jednim od najvažnijih arheoloških nalazišta na Kosovu; u skladu sa tim, projektu SPC bi nedostajali detaljni podaci i dovoljna dokumentacija koja bi podržala izgradnju crkve. KZZS nije dao nikakvu procenu sadržaja predloga projekta koji je dostavila Srpska pravoslavna crkva.

Odluka KZZS od 5. oktobra 2016, kojom je odbijen zahtev SPC, doneta je nakon isteka roka predviđenog Zakonom br. 2012/04-L-110 o izgradnji (19. jun 2012) i Administrativnim uputstvom MŽSPP 10/2013 o uspostavljanju postupka za podnošenje i razmatranje zahteva za uslove izgradnje i dozvole za gradnju. Ovakvo kašnjenje predstavlja takozvano administrativno ćutanje, što daje za pravo podnosiocu zahteva (SPC) da započne planiranu gradnju. Prvi zahtev SPC za izdavanje dozvole za gradnju podnet je 2014. godine, a pošto nadležni organ nije odgovorio ni posle više od dve godine, Srpska pravoslavna crkva je ponovo podnela zahtev u aprilu 2016. i počela sa radovima u avgustu iste godine. Na osnovu važećih zakona kojima se reguliše izdavanje dozvola za gradnju, Srpska pravoslavna crkva je imala pravo da započne izgradnju. Zbog toga što nije odgovorio, KZZS više nije bio u poziciji da odbije projekat i zaustavi građevinske radove. Na osnovu pravnog okvira, ovo bi značilo prećutnu saglasnost za predlog projekta.

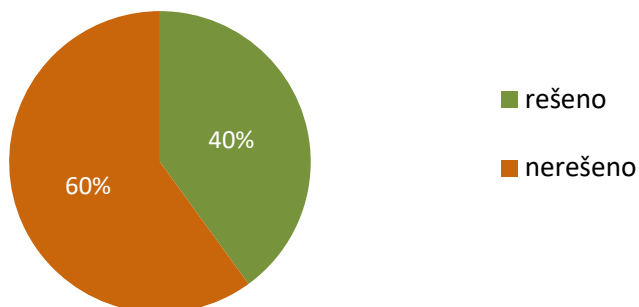
¹⁶⁸ Saopštenje Eparhije – Kosovsko Ministarstvo kulture zabranilo dalje radove na obnovi manastira Sv. Arhangeli kod Prizrena. Dostupno na: <https://eparhija-prizren.com/sr/saopstenja/saopstenje-eparhije-kosovsko-ministarstvo-kulture-zabranilo-dalje-radove-na-obnovi-manast/> (pristupljeno 23. juna 2021).

¹⁶⁹ U oktobru 2016, Svet Islamske zajednice Lipljana (SIZ) podneo je Opštini Lipljan zahtev za izdavanje dozvole za gradnju administrativne zgrade. Zemljišna parcela za predloženu administrativnu zgradu SIZ-a nalazi se unutar područja SZZ Crkve Vavedenja Bogorodice (opština Lipljan).

¹⁷⁰ Član 12, stav 1, fusnota 187, *supra*.

doprineli su kašnjenju u rešavanju ostalih nerešenih slučajeva. Gore navedenoj izgradnji puta od Dečana do Plava (Crna Gora), koja utiče na SZZ manastira Visoki Dečani i na manastir Dečani kao dobro svetskog nasleđa, SSN je posvetio mnogo pažnje u 2018. godini. Zapravo, ovo pitanje je zahtevalo stalno praćenje i koordinaciju sa međunarodnom zajednicom radi sprečavanja ili ublažavanja svakog štetnog razvoja. Na kraju, dogovor između strana postignut je na sastanku SSN održanom 9. novembra 2020. godine, na kome je SSN odobrio aranžman o rehabilitaciji puteva u opštini Dečane. Međutim, u 2021. godini, neizvršenje odluke Ustavnog suda o sporu oko zemljišta manastira Visoki Dečani¹⁷¹ dovelo je do toga da Srpska pravoslavna crkva izda saopštenje u kome navodi da više neće prisustvovati sastancima SSN dok se ne sprovedu ova odluka i aranžman o putu.¹⁷² Iako nedostatak političke volje negativno utiče na rešavanje nekih nerešenih slučajeva SSN, treba priznati doprinos SSN u rešavanju pitanja koja se tiču SZZ i lokaliteta Srpske pravoslavne crkve.

SSN 2014–2020 Procenat rešenih slučajeva

Slika 22: U periodu od 2014. do 2020. SSN je radio na 15 slučajeva, od kojih je 40% rešeno. (Grafikon: OEBS)

U prilog tome govori nekoliko primera:

- Slučaj sa srpskom pravoslavnom Crkvom Svetog Ilije u Vučitrnu tiče se crkvene imovine površine 30m² koju je opština oduzela eksproprijacijom u svrhu izgradnje trotoara. Ovo pitanje je rešeno potpisivanjem Memoranduma o razumevanju (MoR) između Srpske pravoslavne crkve i MKOS-a, koji je dogovoren na sastanku SSN. Ovaj MoR predviđa zamenu za ekvivalentnu zemljišnu parcelu od 30m² koju je opština donirala za izgradnju zida oko crkvenog dvorišta.¹⁷³ Zahtev privatnog

171 Ustavni sud je 2016. doneo odluku o zemljišnom sporu u vezi sa manastirom Srpske pravoslavne crkve Visoki Dečani (Manastir). Odluka Ustavnog suda potvrdila je prethodne odluke Specijalne komore Vrhovnog suda o stvarima u vezi sa privatizacijom, koja je 2012. odlučila u korist Manastira. Ustavni sud je priznao vlasnička prava Manastira na 24 hektara zemljišta oko Manastira, koje je Manastir dobio kao donaciju 1997. Međutim, u avgustu 2020, Manastir je lokalnoj opštinskoj kancelariji za katastar zvanično podneo zahtev za upis svojih vlasničkih prava koja proizilaze iz odluka suda. Ova odluka Ustavnog suda još nije izvršena, i u novembru 2020. godine zvanično je upućena drugoj instanci, Kosovskoj katastarskoj agenciji. Međutim, ovaj slučaj ne tiče se prvenstveno pitanja nasleđa, već se pre svega odnosi na zemljišni spor i upis u registar prava na nepokretnu imovinu.

172 Saopštenje Eparhije raško-prizrenske - *Kosovske institucije ne poštuju sopstvene sudske odluke i zakone* – <https://eparhija-prizren.com/sr/saopstenja/kosovske-institutsije-ne-poshtuju-sopstvene-sudske-odluke-i-zakone-eparhija-rashko-prizrenske/> (pristupljeno 6. jula 2021).

173 Ovde je u pitanju eksproprijacija. Međutim, na osnovu pravnog okvira, (pokretna ili nepokretna) imovina Srpske pravoslavne crkve ne može da bude predmet eksproprijacije. (Zakon br. 04/L-115 o izmenama i dopunama zakona

investitora za dozvolu za gradnju u okviru SZZ *Crkve Vavedenja Bogorodice* u Lipljanu odnosio se na izgradnju „stambeno-poslovnog objekta“ na parceli u privatnom vlasništvu preko puta pomenute crkve. Nakon razmatranja SSN, slučaj je pozitivno rešen, pošto Srpska pravoslavna crkva nije iznela dalje primedbe i dala je saglasnost za ovaj objekat.

- Uporno zalaganje SSN za osnivanje i finansiranje odgovarajućih saveta zaduženih za zaštitu lokaliteta nasleđa u gradu Prizrenu i selu Velika Hoča dovelo je do funkcionisanja saveta.
- Zahtev za izdavanje građevinske dozvole za izgradnju stambene kuće u SZZ tvrđave Novo Brdo konačno je odobren.
- Usklađivanje dokumenata o prostornom planiranju Dečana sa zakonima o SZZ i prostornom planiranju rezultat je razmatranja SSN.

Štaviše, pored ovih slučajeva, SSN je imao važnu ulogu kao forum za pitanja nasleđa povezanog sa Srpskom pravoslavnom crkvom, uključujući i:

- stanje sprovođenja zakona o SZZ Prizrena i Velike Hoče;
- poslednje informacije o Nacrtu zakona o kulturnom nasleđu;
- završetak radova koje je Komisija za sprovođenje obnove (KSO) ostavila nedovršenim;¹⁷⁴ i
- nesprovođenje odluke Ustavnog suda o zemljišnim parcelama manastira Visoki Dečani, datirane maja 2016. godine.

Zadaci SSN odražavaju širok spektar pitanja koja se tiču lokaliteta SZZ. S jedne strane, SSN obezbeđuje forum za široku diskusiju tako što svim članovima omogućava jednak nivo pristupa i jednake mogućnosti u procesu odlučivanja; s druge strane, diplomatska i politička razmatranja nisu uvek podržavala (a ponekad su im protivrečila) stavove eksperata o tehničkim standardima. Dakle, nisu svi slučajevi mogli da budu rešeni konsenzusom, što je pokazalo određena ograničenja SSN.

Način rada i karakter donošenja odluka ponekad su izazivali kritičku pažnju institucija. OEBS je primetio da su neke osobe sa kojim je razgovarao istakle nedostatak informacija o radu SSN,¹⁷⁵ potrebu da SSN održava redovne sastanke¹⁷⁶ i da se pridržava rokova

koji se odnose na okončanje međunarodnog nadgledanja nezavisnosti Kosova, donet 2012. godine, član 14: izmene i dopune Zakona br. 03/L-139 o eksproprijaciji nepokretne imovine). Stav 3 ovog zakona glasi: „pokretna i nepokretna imovina i ostala imovina Srpske pravoslavne crkve neprikosnovena je i ne može biti predmet eksproprijacije.“ Shodno tome, u ovom slučaju bila je potrebna saglasnost Srpske pravoslavne crkve.

174 Komisija za sprovođenje obnove (KSO) bila je telo koje je odlučivalo i bilo odgovorno za sprovođenje radova na konzervaciji na odabranim lokalitetima SPC, koji su bili oštećeni u nemirima marta 2004. godine. Dostupno na: <https://reliefweb.int/report/serbia/rehabilitating-heritage-kosovo>, (pristupljeno 30. septembra 2020). Pitanje završetka radova koje je ova komisija ostavila nedovršenim pokrenuto je nekoliko puta na sastancima SSN održanim u 2015. i 2017, na kojima je utvrđeno da je završeno oko 70% radova na restauraciji, dok je 30% radova ostalo nedovršeno, na osnovu izveštaja koji je pripremila Ambasada Kraljevine Norveške u Prištini. Stoga je istaknuta potreba da se oživi i nastavi sa restauracijom preostalih lokaliteta SPC za koje je Vlada izdvojila finansijska sredstva 2017. godine. Međutim, za nastavak radova bila je potrebna saglasnost SPC. Štaviše, razgovaralo se o tome da se Savetu za sprovođenje i nadgledanje dodeli mandat da predvidi proces radova na obnovi. Međutim, nakon 2017. godine, na nivou SSN nije vođena nikakva diskusija na ovu temu. (videti: Savet Evrope, Komisija za sprovođenje obnove verskih lokaliteta Srpske pravoslavne crkve na Kosovu. Strazbur 2011, dostupno na: https://issuu.com/councilofeurope/docs/ric_for_serbian_orthodox_religious_sites_in_kosovo/17, pristupljeno 14. januara 2022).

175 Predstavnicima regionalnih centara za kulturno nasleđe Gnjilana i Uroševca i predstavnicima opštine Štrpce. Misija razgovarala 2020. godine.

176 Predstavnik Ministarstva životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture/Građevinski inspektorat. Misija razgovarala 2020. godine.

prilikom razmatranja odgovarajućih slučajeva.¹⁷⁷ Štaviše, na opštinskom nivou istaknuta je potreba za boljim informisanjem o rezultatima sastanaka SSN. Shodno tome, institucije za kulturno nasleđe (na nivou vlade i opština) i sveštenici Srpske pravoslavne crkve (koji služe na lokalitetima SZZ koji su predmet razmatranja SSN) nisu uvek upoznati sa aktivnostima i odlukama SSN. U cilju povećanja protoka informacija o radu SSN, neki sagovornici su predložili da se na sastanke SSN pozovu relevantni akteri, uključujući i predsednike opština u kojima se nalaze pogođeni lokaliteti SZZ.

Preporuke:

Ministarstvu životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture i opštinama:

- Tokom postupka revizije izrade prostornih planova, nastaviti sa propisnom primenom zakona o SZZ;
- Podržati i ojačati SSN kroz ulogu Ministarstva kao Sekretarijata;
- Pokrenuti postupak revizije radi predlaganja strategije i plana rada za SSN kako bi se poboljšala njegova koordinacija i saradnja sa drugim akterima.
- Pokrenuti izradu instrumenata upravljanja kako je predviđeno relevantnim zakonima o SZZ i podržati uspostavljanje odgovarajuće administrativne infrastrukture na lokalitetima SZZ.

¹⁷⁷ Predstavnik opštine Lipljan. Misija OEBS-a na Kosovu razgovarala u leto 2020.

Istorijski Centar Prizren

Poglavlje 8. Obezbeđenje na lokalitetima kulturnog nasleđa

Uvod

Kulturno nasleđe mogu da ugroze prirodno propadanje i nemar, ali i namerno uništavanje, oštećenje i krađa. Štaviše, verski lokaliteti i groblja takođe su bili predmeti skrnavljenja i remećenja. OEBS-ove višegodišnje aktivnosti nadgledanja obezbeđuju podatke za činjeničnu analizu bezbednosne situacije na mestima kulturnog nasleđa, uključujući i lokalitete SZZ.

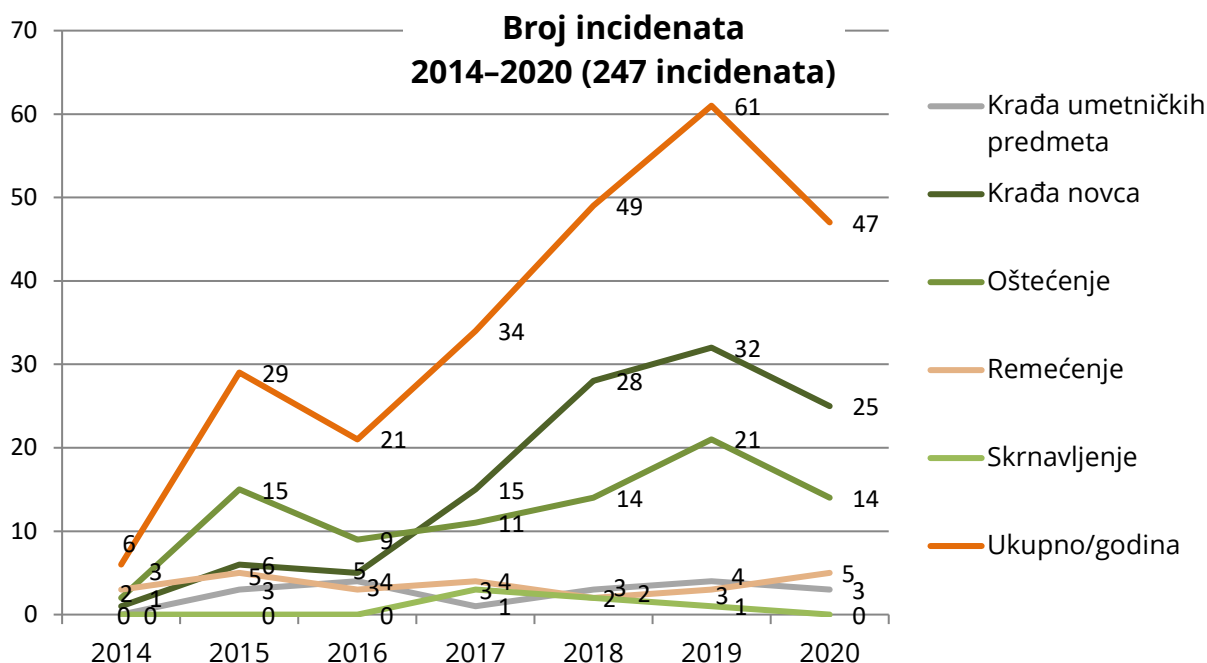
Podaci su izdvojeni iz različitih izveštaja o nadgledanju koje je pripremila Misija OEBS-a na Kosovu.¹⁷⁸ Ovaj izveštaj obuhvata samo incidente u kojima su mete bili lokaliteti nasleđa ili incidente izvršene na lokalitetima nasleđa.¹⁷⁹ U većini slučajeva počinioci nisu bili identifikovani. Dakle, njihov pravi motiv ostao je nerazjašnjen.

Pregled

U periodu od januara 2014. do decembra 2020. godine prijavljeno je 247 incidenata izvršenih na kulturnom nasleđu i verskim lokalitetima. Primećeno je da nisu svi ovi lokaliteti klasifikovani kao spomenici pod zaštitom kako je predviđeno Zakonom o kulturnom nasleđu ili da nisu svi deo SZZ. Štaviše, u ove statističke podatke ulaze i nedavno sagrađeni (obnovljeni) verski objekti (npr. oni koji su bili uništeni tokom sukoba 1999) koji još uvek nisu priznati kao „kulturno nasleđe“. Iako se većina incidenata desila na mestima bogoslužnja, u 45 slučajeva mete su bila groblja različitih verskih zajednica.

178 Dnevni bezbednosni izveštaji Misije OEBS-a na Kosovu, dnevni izveštaji regionalnih centara (RC), uz to i direktni kontakti terenskih timova *Odseka za imovinu, kulturno nasleđe i međuverški dijalog* (OIKM), *Odseka za pravna i pravosudna pitanja* (OPP) i *Odseka za razvoj i praćenje rada policije* (ORPP) sa verskim predstavnicima, policijom i tužiocem i potvrđeni izveštaji u medijima.

179 Pojam „kulturno nasleđe“ nije ograničen samo na lokalitete koje je zvanično priznala javna administracija (tako što ih je uvrstila na listu privremene ili trajne zaštite ili u bazu podataka o kulturnom nasleđu), već se tu ubrajaju i mesta bogoslužnja – bez obzira na njihovu starost (npr. obnovljena nakon 1999) ili njihovo priznanje kao „nasleđa“ od strane zajednica. Groblja su takođe uzeta u obzir. Prekršaji protiv lica (bez obzira da li su učinjeni protiv verskih službenika ili na lokalitetima nasleđa) nisu uzeti u obzir. Treba napomenuti da su uzastopna krivična dela (npr. provala praćena krađom) klasifikovana kao jedno krivično delo (npr. krađa). Međutim, razna identična krivična dela počinjena od strane istog izvršioca (npr. krađe sa nekoliko verskih lokaliteta tokom jednog dana) računala su se po svakom mestu na kome su počinjena.

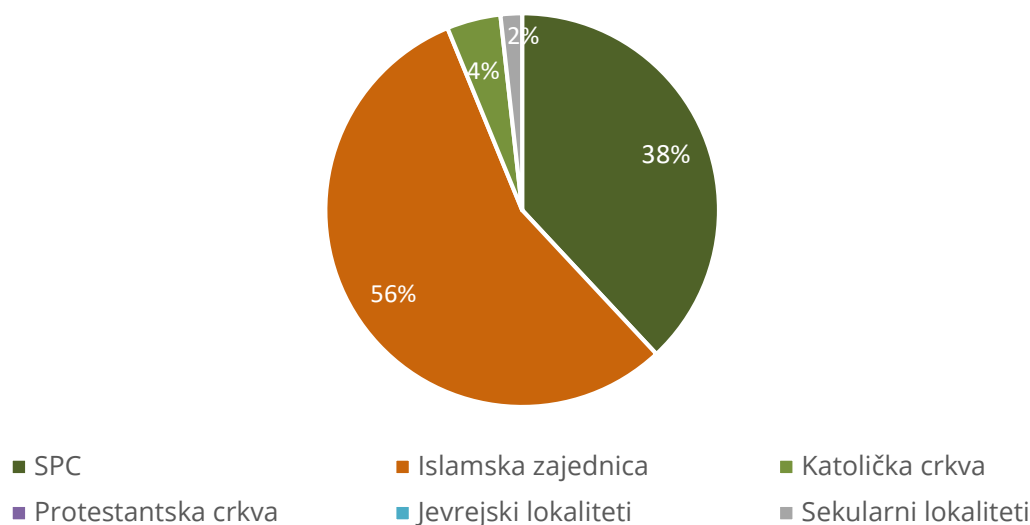
Slika 23: Od 2014. primećuje se porast incidenata počinjenih na kulturnom nasleđu i verskim lokalitetima. Dok je u 2014. bilo prijavljeno šest slučajeva, u 2020. bilo je poznato 47 slučajeva (u 2019. bio je čak 61 incident). Međutim, porast je uglavnom prouzrokovan porastom broja novčanih krađa od 2017. Krivična dela kao što su krađe umetničkih predmeta, remećenja i skrnavljenja ostala su na niskom nivou. (Grafikon: OEBS)

Krađe sa ekonomskim motivom

Od ukupno 247 slučajeva, 112 su krađe novca ili imovine. U ovu kategoriju spadaju krađe donacija i kutija za priloge, krađe pokretnih predmeta, kao što su zvučnici, kablovi i mikrofoni, sa verskih lokaliteta i krađe ograda na grobljima. Ovo znači da 45% svih zabeleženih incidenata ukazuje na ekonomski motiv. Krađe umetničkih predmeta i predmeta povezanih sa nasleđem prijavljene su u 17 slučajeva. Međutim, čak i krađe isključivo novčane prirode mogu da nanese kolateralnu štetu verskim i sekularnim lokalitetima.¹⁸⁰ Na primer, primećen je nagli porast ove vrste krivičnog dela u periodu od 2016. (pet slučajeva) do 2017. godine (15 slučajeva).

¹⁸⁰ Statistički podaci ne uzimaju u obzir kolateralnu štetu nastalu zbog novčanih krađa.

Krađe sa ekonomskim motivom 2014–2020 (112 incidenata) - pogođene verske zajednice i sekularni lokaliteti

Slika 24: Od 2017. godine došlo je do porasta novčanih krađa i krađa predmeta koji nisu povezani sa nasleđem: 112 poznatih slučajeva dogodilo se uglavnom na lokalitetima Islamske zajednice (63 incidenta, 56%) i Srpske pravoslavne crkve (43 incidenta/38%). (Grafikon: OEBS)

Više od polovine (63 slučaja ili 56%) ekonomski motivisanih krađa izvršeno je u džamijama. U više od trećine (42 ili 38%) slučajeva ova vrsta krađe dogodila se u bogomoljama Srpske pravoslavne crkve. Vrlo malo slučajeva je prijavljeno iz katoličkih crkava (pet ili 4%) ili sa sekularnih lokaliteta (dva ili 2%). Nije bilo nijedne krađe iz ove kategorije u protestantskim crkvama ili na jevrejskim lokalitetima. Ovi brojevi naglašavaju stav Policije Kosova da je većina takvih incidenata koji pogađaju verske lokalitete ekonomski motivisana.¹⁸¹

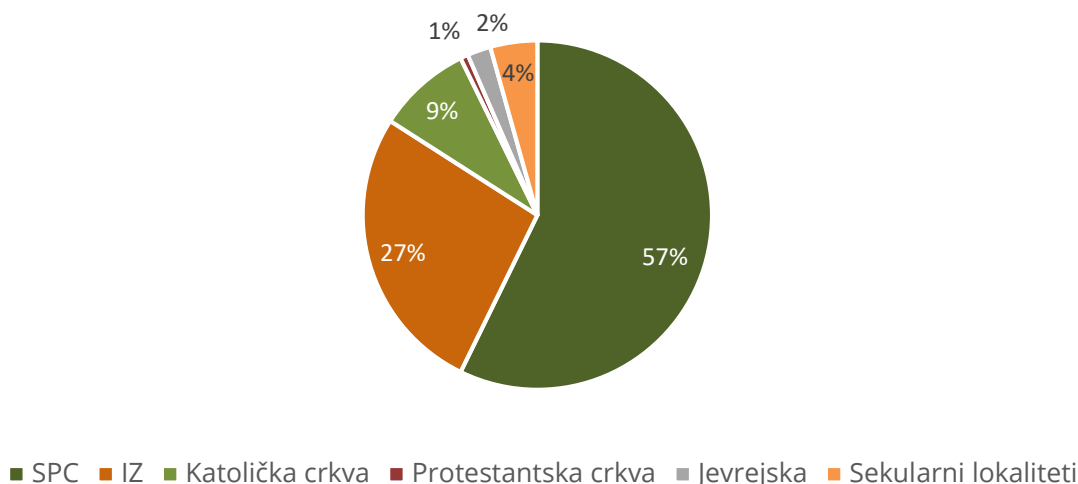
Incidenti protiv kulturnog nasleđa i verskih lokaliteta u kojima motiv nije novac

U poređenju sa krađama u kojima je motiv novac, incidenti u kojima su mete kulturno nasleđe i verski lokaliteti, a u kojima motiv nije novac, pokazuju drugačiji trend jer je 57% od preostalih 135 incidenata (koji nisu novčanog karaktera) počinjeno u crkvama i na grobljima koji pripadaju Srpskoj pravoslavnoj crkvi, dok je 24% bilo usmereno protiv verske imovine Islamske zajednice. U dvanaest slučajeva (9%) mete su bile katoličke crkve, dok su sekularni lokaliteti¹⁸² bili meta u samo šest slučajeva. Jevrejski lokaliteti su bili meta u tri incidenta, a protestantska crkva u jednom.

¹⁸¹ Razgovor sa g. Dražom Božovićem, šefom Jedinice Policije Kosova za obezbeđenje objekata kulturnog i verskog nasleđa, i g. Iljimijem Kćikuom, šefom Operacija, PK, 4. avgust 2020.

¹⁸² Npr. u 2015. godini, unutar tvrđave Vučitrn, nepoznata lica su oštetila amblem na zidu i razbila dvojna vrata od kupatila i stolicu. Nepoznati počinioci su 19. januara 2018. provalili u „vizitatorijum“ koji se nalazi na srednjovekovnom lokalitetu kulturnog nasleđa u Donjoj Budrigi, opština Parteš. Počinjen je vandalizam u unutrašnjosti objekta i ukradeni su različiti predmeti, uključujući i deo sistema za grejanje. Dana 1. oktobra 2018, radnik obezbeđenja tvrđave Novo Brdo prijavio je da je nepoznati počinitelj (ili više njih) oštetio ulazna vrata ove srednjovekovne tvrđave, ali da nije došlo do provala. Osim toga, 11. decembra 2019, iz ove tvrđave je ukraden električni kabl.

Incidenti 2014–2020 koji ne uključuju ekonomski motivisane krađe (ukupno 135 incidenata) po verskoj zajednici

Slika 25: Kada su u pitanju incidenti u kojima su meta verski lokaliteti i lokaliteti nasleđa (bez ekonomskog motiva), u 79 incidenata (57%) meta su bile crkve i groblja Srpske pravoslavne crkve. Džamije Islamske zajednice bile su meta u 37 incidenata (27%), Katolička crkva 12 puta (9%) i u 6 slučajeva (4%) bili su uključeni lokaliteti sekularnog nasleđa.

Krađe umetničkih i drugih predmeta

Od 18 krađa iz ove kategorije, deset je počinjeno na imovini Srpske pravoslavne crkve, dok je četiri počinjeno na lokalitetima Katoličke crkve i dve krađe na lokalitetima Islamske zajednice. Prijavljena je i jedna krađa sa jevrejskog lokaliteta i jedna sa sekularne imovine.

Deset krađa umetničkih predmeta u kojima je meta bila Srpska pravoslavna crkva uključivalo je uklanjanje krstova sa crkava u selima Močare (opština Kamenica),¹⁸³ Brod (opština Štrpce)¹⁸⁴ i Babin Most (opština Obilić).¹⁸⁵ Oduzeti su i kameni krstovi koji su služili kao oznake u predelu, što se može posmatrati u kontekstu uklanjanja simbola nevećinskih zajednica iz predela.¹⁸⁶ U nekoliko slučajeva, artifakti, kao što su ikone,¹⁸⁷ ukradeni su iz crkava¹⁸⁸ i sa grobalja.¹⁸⁹

Islamska zajednica je pretrpela dva incidenta, uključujući i krađu novčića i muzičkih instrumenata koji se koriste u verskim obredima¹⁹⁰ iz jedne tekije.¹⁹¹ Osim toga, provala u kancelariju Islamske zajednice rezultirala je nestankom raznih dokumenata.¹⁹²

¹⁸³ Proleće 2015.

¹⁸⁴ 23. jul 2018.

¹⁸⁵ 15. septembar 2020.

¹⁸⁶ Selo Plavljanje, opština Peć, 1. oktobar 2018.

¹⁸⁷ Selo Paralovo, opština Novo Brdo, od 24. do 29. jula 2020.

¹⁸⁸ Opština Uroševac, proleće 2015; crkva „Sveta Bogorodica“, selo Sredska, naselje Pejčići, opština Prizren, proleće 2016; selo Pasjane, 8. oktobar 2016; selo Banjska, opština Vučitrn, 31. mart 2019.

¹⁸⁹ Opština Podujevo, zima/proleće 2015.

¹⁹⁰ Opština Đakovica, 4. februar 2018. Ova tekija je stavljena na MKOS-ovu listu privremene zaštite.

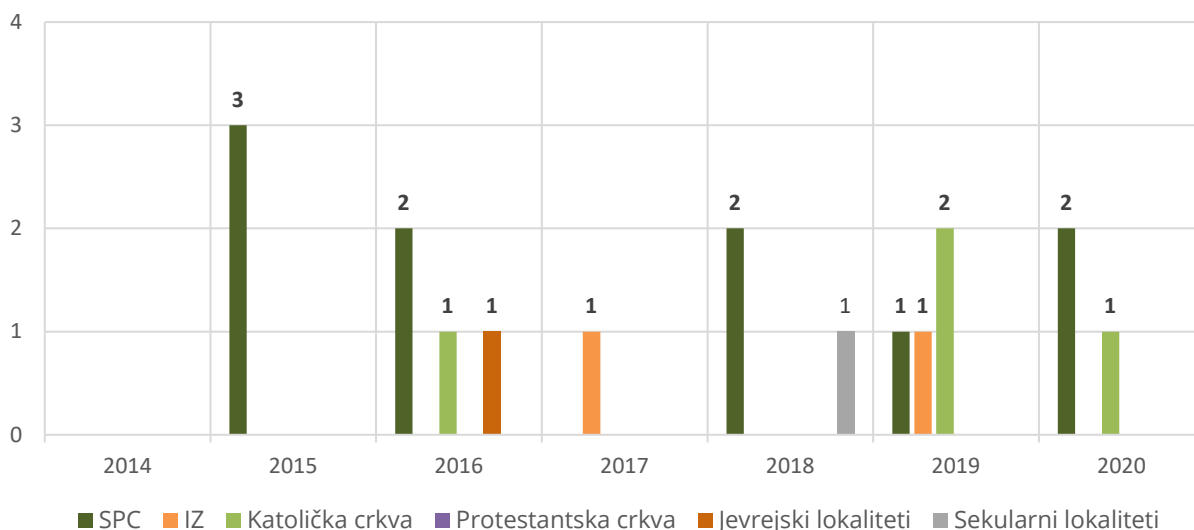
¹⁹¹ Priština, 14. jun 2017.

¹⁹² Opština Kamenica, 12. mart 2019.

Što se tiče četiri krađe umetničkih predmeta iz katoličkih crkava, lopovi su ukrali neke osveštane predmete,¹⁹³ uključujući i tabernakulu¹⁹⁴. Prijavljena je i krađa nekoliko ikona¹⁹⁵ i jednog fenjera sa jednog groblja.¹⁹⁶

Jedina krađa umetničkih predmeta koja je pogodila jevrejsku zajednicu desila se u aprilu 2016. godine:¹⁹⁷ nepoznata lica su uklonila jednu *stelu* koja se nalazila na ulaznim vratima Udruženja Jevreja Kosova. Ista stela je oštećena 2015. godine.

Krađe umetničkih predmeta 2014–2020 (18 slučajeva) po verskoj zajednici

Slika 26: Prijavljeno je ukupno 18 krađa povezanih sa umetničkim predmetima, od kojih je u 10 slučajeva meta bila Srpska pravoslavna crkva, u 2 slučaja Islamska zajednica, u 4 slučaja Katolička crkva, u jednom jevrejski lokalitet i u jednom sekularni lokalitet. (Grafikon: OEBS)

Vandalizam

Desilo se 86 incidenata vandalizma na verskim objektima. Više od polovine njih, 48 slučajeva, bilo je usmereno protiv verskih objekata Srpske pravoslavne crkve, dok je 25 počinjeno protiv Islamske zajednice. Vrsta vandalizma bila je slična kod svih verskih zajednica, poput bacanja kamenja na prozore, oštećenja vrata i brava, destruktivnih radnji na grobljima.

193 Neimenovana lokacija, proleće 2016. Tokom izvršenja ovog krivičnog dela na pod su bačeni predmeti koji se koriste za liturgiju.

194 Opština Đakovica, 12. oktobar 2020.

195 Selo Glođane, opština Peć, 14. decembar 2019. Jedna od dve ukradene ikone kasnije je pronađena oštećena.

196 Selo Deič, opština Klina, 26. februara 2019.

197 27. aprila 2016.

U 48 incidenata na lokalitetima Srpske pravoslavne crkve spadaju: razbijanje prozora na crkvama,¹⁹⁸ vandalizovanje fasada,¹⁹⁹ razbijanje vrata, brava i kapija²⁰⁰ i nasilni ulazak u objekte.²⁰¹ U mnogim slučajevima počinjena krivična dela povezana su sa krađama. Često su bili vandalizovani i grobovi i nadgrobni spomenici.²⁰² Štaviše, vandalizam nad verskim simbolima Srpske pravoslavne crkve, kao što je krst, prijavljen je iz crkve u selu Brod (opština Štrpce).²⁰³ Crkva u Drsniku (opština Klina) nekoliko puta je obijena u pokušaju krađe novca, a istovremeno su ikone skinute sa zida i oštećene.²⁰⁴

Ukupno 25 incidenata uključivalo je vandalizam nad imovinom Islamske zajednice, kao što je namerno oštećenje nadgrobničkih spomenika na grobljima koja pripadaju ovoj zajednici.²⁰⁵ Bilo je slučajeva podmetanja požara u kojima su takođe oštećene džamije. Zapaljena je prostorija pripojena džamiji u selu Račak, opština Štimlje. Usled toga su oštećeni vrata, fasada i nekoliko tepiha.²⁰⁶ U oktobru 2020. godine zapaljena je stara džamija u opštini Priština. Počinilac je identifikovan i određen mu je jednomesečni pritvor.²⁰⁷ Požar u džamiji u selu Runik, opština Srbica, predstavljao je kolateralnu štetu, nakon što je osumnjičeno lice sa mentalnim invaliditetom zapalilo kuću svog komšije. Kao rezultat toga, zapalila se i susedna džamija, pri čemu je pričinjena šteta u vrednosti oko 30.000 evra.²⁰⁸ Osim toga, prijavljen je vandalizam čija su meta bili prozori (kamenovanje ili u vezi sa pokušajem provale),²⁰⁹ vrata i brave,²¹⁰ ozvučenje i nadzorne kamere,²¹¹ kao i grejni uređaj²¹². Unutar džamije u selu Lugadžija (opština Lipljan) uništeni su delovi mimbara, propovedaonice sa koje imam drži propovedi, a nameštaj je oštećen.²¹³ Slični slučajevi bili su prijavljeni i u Prizrenu.²¹⁴ Svetilište van sela je namerno oštećeno.²¹⁵ Seča

198 Crkva Sveta Trojica, selo Babljak, opština Uroševac, 24–25. jula 2014. i 8. septembra 2015; crkva Sveti Ilija, opština Kačanik, 29. oktobar 2015; crkva Sveta Trojica, selo Babljak, opština Uroševac, 16. mart 2017; „Sv. apostola Petra i Pavla“, selo Muhadžer Talinovac, opština Uroševac, 19. april 2017. i 17. maj 2018; kapela groblja SPC, selo Žač, opština Istok, 7. maj 2017; selo Varoš, opština Uroševac, 17. maj 2018; selo Babljak, opština Uroševac, 11. februar 2019; selo Veliko Kruševo, opština Klina, 23. mart 2019.

199 Selo Devet Jugovića, opština Priština, 29. jul 2014; selo Donja Bitinja, opština Štrpce, 22. mart 2019; opština Uroševac, 5. januar 2020.

200 Mitrovica (jug), 25. avgust 2015; crkva Uspenje Bogorodice, opština Uroševac, 29. oktobar 2015; Sveti Vračići, selo Novake, opština Prizren, 21. april 2016; crkva u Prištini, 9. oktobar 2016; Sveti Petar i Pavle, selo Brod, opština Štrpce, 13. februar 2017; selo Stanišor, opština Gnjilane, 16. mart 2019; selo Drajkovce, opština Štrpce, 17. mart 2019; selo Donja Bitinja, opština Štrpce, 22. mart 2019; selo Novake, opština Prizren, 11. maj 2020. i takođe 28. jun 2020.

201 Selo Drsnik, opština Klina, 4. jul 2015.

202 Selo Donja Srbica, opština Prizren, 21. januar 2015; Obilić, 11. februar 2015; selo Donji Livoč, opština Gnjilane, oko januara-februara 2015; selo Dugajevo, opština Klina, proleće 2015; Orahovac, 27. oktobar 2016; selo Nakarade, opština Kosovo Polje, 18. februar 2017; selo Brestovik, opština Peć, 16. januar 2018; opština Lipljan, 9. februar 2018; crkva Sv. Nikola, Gornji Makreš, opština Novo Brdo, 16. septembar 2018; selo Nakarade, opština Kosovo Polje, 25. septembar 2018; opština Lipljan, 16. decembar 2019; selo Trpeza, opština Klokot, 25. april 2020.

203 Selo Brod, opština Štrpce, 23. januar 2015.

204 Selo Drsnik, Opština Klina. 4. jul 2015, 5. i 7. februar 2017.

205 Selo Grebno, opština Uroševac, 9. februar 2017; selo Nepregošte, dolina Župe, opština Prizren, 22. februar 2017.

206 6. jun 2017; sličan slučaj desio se u selu Donje Karačevo, opština Gnjilane, 2. decembra 2019.

207 Selo Magura, opština Priština, 21. oktobar 2020.

208 17. februar 2018.

209 Selo Loda, opština Peć, 26. maj 2018, Peć; 26. novembar 2018; selo Kačibeg, opština Podujevo, 30. januar 2019; Prizren, 20. januar 2020; Prizren, 25. januar 2020; selo Trstenik, opština Glogovac, oktobar 2020.

210 Selo Pećane, opština Suva Reka, 29. novembar 2019.

211 Priština, 1. oktobar 2018; selo Laškobare, opština Uroševac, 18. jun 2019.

212 Maksut-pašina džamija, Prizren, 18. novembar 2019.

213 30. jun 2018.

214 Namazdžah džamija, Prizren, 27. maj 2019; džamija Dëshmorët e Arbanës, Prizren, 3. avgust 2020.

215 Selo Duš, opština Klina, 7. jun 2019.

stabala (bez odnošenja) i izvlačenje stubova ograde u dvorištima džamije takođe su doveli do štete.²¹⁶

Katolička crkva je pretrpela osam incidenata, uglavnom namernih oštećenja nadgrobnih spomenika²¹⁷. Crkva u starom gradskom jezgru Prizrena, koja se nalazi na listi privremene zaštite, zapaljena je po drugi put.²¹⁸ Štaviše, osumnjičeno lice sa psihičkim problemima bacalo je kamenje na prozor katedrale Sveta Majka Tereza u Prištini.²¹⁹ U drugom slučaju bili su oštećeni vrata i stolovi iste crkve.²²⁰ Slični slučajevi vandalizma desili su se i u drugim crkvama.²²¹ Vandalizam se često dešavao van crkava i grobalja. Na primer, u jednom slučaju oboren je krst od 2,5 m i oštećena statua Bogorodice na vrhu seoskog brda.²²²

Što se tiče protestantske zajednice, zabeležen je samo jedan slučaj na gradskom groblju u Gnjilanu, gde je oštećena tabla protestantske zajednice.²²³

Dva incidenta desila su se na jevrejskim lokalitetima. Oštećena je stela na ulaznim vratima zgrade Udruženja Jevreja Kosova²²⁴. Ova stela je bila ukradena u aprilu 2016. Oštećeno je i staro groblje „Saška crkva“ u selu Bostane (opština Novo Brdo), koje se nalazi na listi privremene zaštite.²²⁵

Prijavljena su dva slučaja na sekularnim lokalitetima: oštećenja zidnih ukrasa, nameštaja i sanitarnih instalacija na tvrđavi Vučitrn.²²⁶ Oštećenje ulaznih vrata tvrđave Novo Brdo, koja je SZZ, dogodilo se u kontekstu pokušaja krađe.²²⁷

216 Opština Elez Han, 5. decembar 2020.

217 Prizren, proleće 2015; selo Lapušnik, opština Glogovac, 22. jun 2015; selo Romaja, Prizren, 1. januar 2016.

218 8. aprila 2016.

219 13. maj 2017.

220 10. decembar 2019.

221 Opština Vitina, 13. novembar 2020.

222 Selo Janjevo, 31. maj 2018.

223 19. septembar 2019.

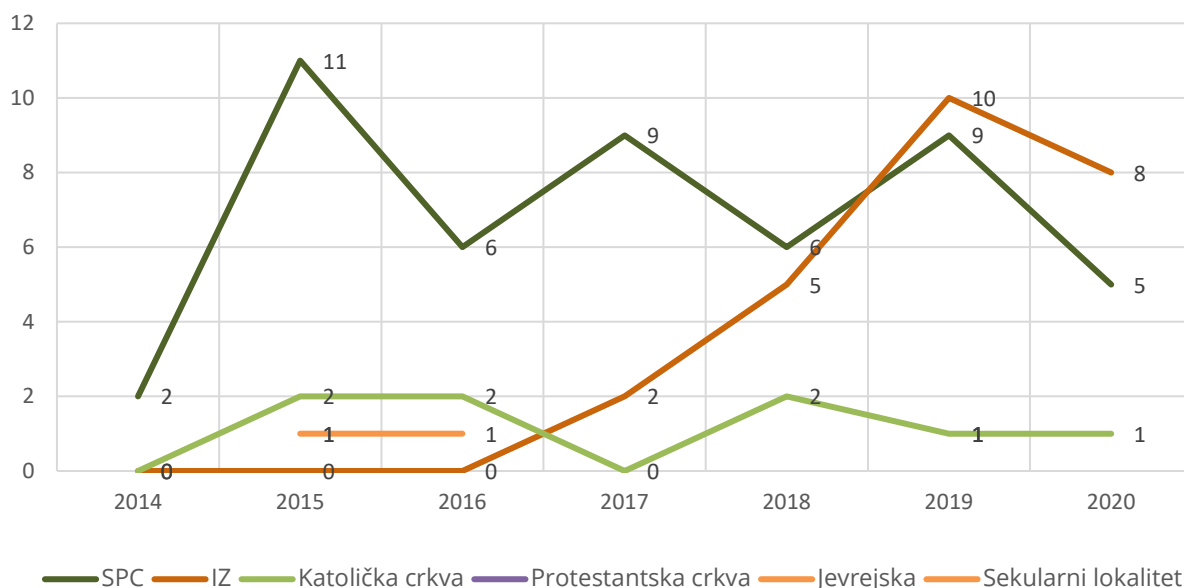
224 Prizren, 6. jul 2015.

225 4. april 2016.

226 Proleće 2015.

227 1. oktobar 2018.

Vandalizam 2014–2020 (86 incidenata) po verskoj zajednici

Slika 27: Do 2019, većina incidenata dešavala se na lokalitetima Srpske pravoslavne crkve. Međutim, od 2016. značajno se povećao broj incidenata na objektima Islamske zajednice i 2019. nadmašio je broj incidenata na lokalitetima Srpske pravoslavne crkve. (Grafikon: OEBS)

Remećenja

Prijavljeno je dvadeset pet slučajeva remećenja. Petnaest (60%) je bilo usmereno protiv Srpske pravoslavne crkve, dok je u deset slučajeva (40%) meta bila Islamska zajednica.

Što se tiče Srpske pravoslavne crkve, remećenje se desilo na srpskim grobljima²²⁸, bacanjem kamenja na crkve²²⁹ i sveštenečke konake²³⁰. Štaviše, napadi su uključivali grafite sa uznemirujućim porukama na zidovima i vratima objekata povezanih sa SPC²³¹ i postavljanje albanske zastave na ogradu groblja Srpske pravoslavne crkve.²³² Prijavljeni su i slučajevi neovlašćenog ulaska u crkve.²³³ Treba napomenuti da su remećenja usmerena protiv grobalja Srpske pravoslavne crkve i bacanje kamenja na kapije više puta bili javno osuđivani.²³⁴ Od ukupno 18 osuda pokrenutih u periodu od 2014. do 2020. godine, 11 su dali predstavnici opština (predsednik opštine, opštinski odbor za bezbednost u zajednici – OOBZ) nakon što su meta bile crkve i groblja SPC. U nekim od ovih slučajeva, OEBS je preporučio opštinama da ih javno osude.

228 Vitina, april 2014.

229 Orahovac, 10. novembar 2015; Vitina, 1. septembar 2020.

230 Orahovac, 14. oktobar 2014.

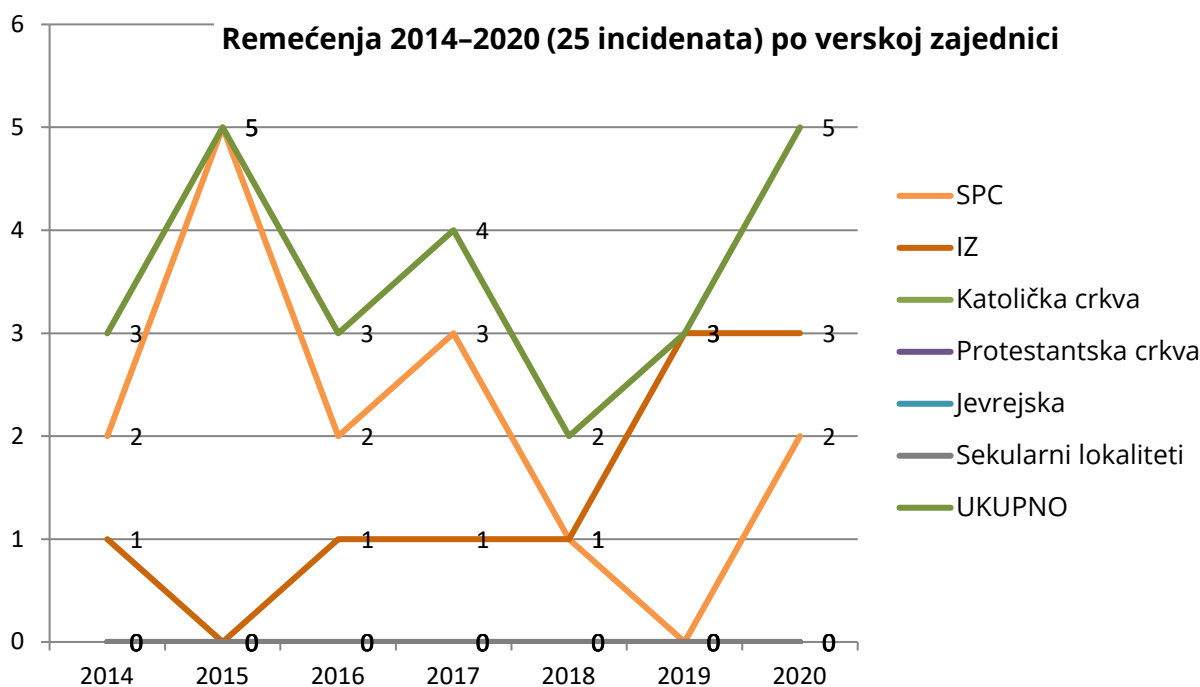
231 Selo Brod (opština Štrpce), 23. januar 2015; Đakovica, 17. i 21. februar 2015; Istok, 29. avgust 2015; Crkva Sv. Nikole u Prištini, 17. mart 2016; manastir Zočište, Orahovac, 19. oktobar 2016; i incident 14. februara 2017. na neimenovanoj lokaciji

232 Selo Gornji Livoč (opština Gnjilane), 10. januar 2020.

233 Selo Binač (opština Vitina), 26. mart 2017; selo Bresje (opština Kosovo Polje), 28–29. novembar 2017; Pečka patrijaršija, Peć, 30. maj 2018.

234 Nakon incidenata u Vitini, april 2014; i u Orahovcu, 14. oktobar 2014.

Što se tiče Islamske zajednice, na njenim objektima bili su ispisani grafiti sa politički motivisanim uznemirujućim sloganima.²³⁵ Sumnjiva torba sa žicama i metalnom pločom pronađena iza džamije identifikovana je kao eksplozivna naprava od 2,2 kg.²³⁶ Džamije su takođe bile predmet neovlašćenog ulaska²³⁷ i pretnji uništenjem.²³⁸ Prijavljeno je i paljenje vatre (bez nanošenja štete) na jednom groblju.²³⁹

Slika 28: U periodu od 2014. do 2020. bilo je 25 slučajeva remećenja čija su meta bile verske zajednice, uključujući i 15 incidenata protiv Srpske pravoslavne crkve i 10 incidenata protiv Islamske zajednice. Iako brojke za Srpsku pravoslavnu crkvu pokazuju prilično opadajući trend, dela protiv Islamske zajednice povećala su se u periodu od 2018. do 2019. (Grafikon: OEBS)

Skrnavljenje

Počinjeno je šest dela skrnavljenja, pri čemu je u jednom slučaju vandalizovana jedna srpska pravoslavna crkva²⁴⁰, a u pet slučajeva oštećena su groblja i nadgrobnih spomenici. U pet slučajeva meta krivičnih dela bili su lokaliteti Srpske pravoslavne crkve²⁴¹ i u jednom slučaju groblje Islamske zajednice.²⁴²

235 Neimenovana lokacija, 17. mart 2017.

236 Glogovac, 29. januar 2016.

237 Priština, 29. mart 2018.

238 Selo Kačibeg (opština Podujevo), 28. januar 2019.

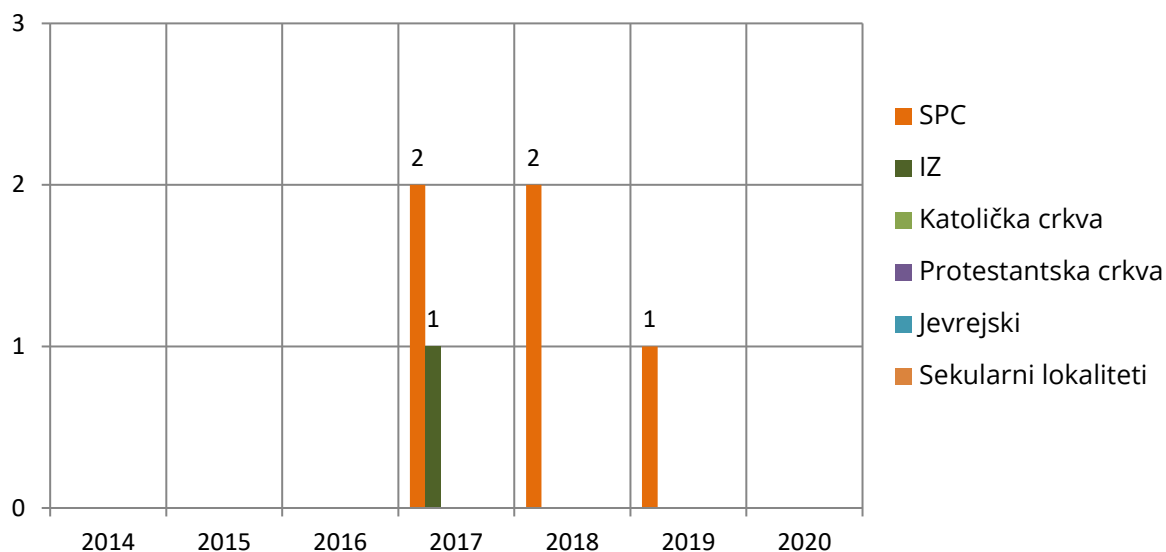
239 Selo Vrban (opština Vitina), 14. april 2020.

240 Crkva Sveta Petka u selu Drsnik u opštini Klina, februar 2017.

241 Selo Klokot, opština Klokot-Vrbovac, 4. maj 2017; Orahovac, 26. maj 2018; selo Doganjevo, opština Uroševac, 17. jul 2018; oštećeno 10 nadgrobnih spomenika na groblju opštine Lipljan, 16. decembar 2019.

242 Dana 9. februara 2017. vandalizovana su 42 muslimanska groba na tri groblja u selu Grebno, opština Uroševac.

SkrnavljenjeSkarnavljenje 2014–2020 (6 incidenata)

Slika 29: Od šest slučajeva skrnavljenja, pet je bilo usmereno protiv Srpske pravoslavne crkve. Osim toga, oštećeno je više nadgrobnih spomenika na groblju Islamske zajednice. (Grafikon: OEBS)

Incidenti na grobljima

Dok je 78% incidenata počinjeno u bogomoljama, groblja su bila uključena u 45 od 247 slučajeva.²⁴³ Prekršaji su uglavnom uključivali namerna oštećenja nadgrobnih spomenika (28 slučajeva) koja su pogodila Islamsku zajednicu²⁴⁴ i Jevrejsku zajednicu²⁴⁵ kao i katoličke,²⁴⁶ protestantske²⁴⁷ i srpske pravoslavne crkve.²⁴⁸ U nekoliko slučajeva došlo je i do požara koji je ugrozio ili ošteti groblja.²⁴⁹ Međutim, ovo je moglo da bude posledica nekontrolisanog krčenja šuma. Šest slučajeva uključivalo je krađe, od kojih su četiri bile ekonomski motivisane, poput krađe kapija i ograda. U dva slučaja ukradeni su predmeti povezani sa nasleđem.²⁵⁰ Remećenja su bila počinjena u dva slučaja na srpskim grobljima.²⁵¹ Uključivala su i stavljanje albanske zastave na ogradu groblja.²⁵² Specifična skrnavljenja grobalja kao mesta sećanja zabeležena su šest puta. U pet slučajeva

243 Ovih 45 slučajeva već je pomenuto u različitim kategorijama incidenata. Međutim, ovo poglavlje će dati bolji pregled specifičnog stanja grobalja.

244 Selo Grebno, opština Uroševac, 9. februar 2017; selo Nepregoste, dolina Župe, opština Prizren, 22. februar 2017.

245 Staro groblje „Saška crkva“ u selu Bostane (opština Novo Brdo) (uvršteno na listu privremene zaštite), 4. april 2016.

246 Selo Lapušnik, opština Glogovac, 22. jun 2015; selo Romaja, Prizren, 1. januar 2016.

247 Gradsko groblje u Gnjilanu, 16. septembar 2019.

248 Selo Donja Srbica, opština Prizren, 21. januar 2015; Obilić, 11. februar 2015; selo Donji Livoč, opština Gnjilane, oko januara-februara 2015; selo Dugajevo, opština Klina, proleće 2015; Orahovac, 27. oktobar 2016; selo Nakarade, opština Kosovo Polje, 18. februar 2017; selo Brestovik, opština Peć, 16. januar 2018; opština Lipljan, 9. februar 2018; crkva Sv. Nikola, Gornji Makreš, opština Novo Brdo, 16. septembar 2018; selo Nakarade, opština Kosovo Polje, 25. septembar 2018; opština Lipljan, 16. decembar 2019; selo Trpeza, opština Klokot, 25. april 2020.

249 Selo Vrban (opština Vitina), 14. april 2020.

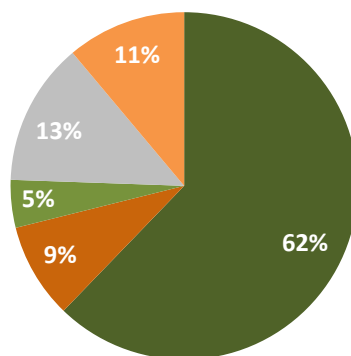
250 Na groblju SPC u opštini Podujevo, tokom zime/proleća 2015. i fenjer sa katoličkog groblja sela Deič, opština Klina, 26. februar 2019.

251 Vitina, april 2014.

252 Selo Gornji Livoč (opština Gnjilane), 10. januar 2020.

skrnavljenja su vršena sistematskim oštećenjem nadgrobnih spomenika i većih površina grobalja.²⁵³

Kategorije incidenata na grobljima 2014–2020 (45 slučajeva)

■ Oštećenja ■ Krađe novca ■ Krađe umetničkih predmeta ■ Remećenje ■ Skrnavljenje

Slika 30: Skoro dve trećine incidenata na grobljima (62%) odnosi se na oštećenje nadgrobnih spomenika, dok druge kategorije incidenata (krađe, remećenje i skrnavljenja) čine između 11% i 14%. (Grafikon: OEBS)

Više od polovine od 45 incidenata bilo je usmereno protiv grobalja Srpske pravoslavne crkve (25 slučajeva),²⁵⁴ a zatim slede incidenti na grobljima Islamske zajednice (13).²⁵⁵ U nekoliko slučajeva meta su bila groblja Katoličke crkve (pet slučajeva²⁵⁶). Protestantska crkva²⁵⁷ i jevrejska zajednica²⁵⁸ bile su meta po jedanput.

Suzbijanje prekršaja i krivičnih dela protiv kulturnog nasleđa

Institucije za sprovođenje zakona, kao što su PK, tužilaštva i sudovi, imaju važnu ulogu u sprečavanju, smanjenju ili sankcionisanju krivičnih dela protiv kulturnog nasleđa i učesnika u tim delima. Trenutno Jedinica Policije Kosova za obezbeđenje objekata kulturnog i verskog nasleđa nadgleda 24 verska lokaliteta i spomenika 24 sata dnevno 7 dana u nedelji. Ovaj broj obuhvata i 10 lokaliteta SZZ. Što se tiče manastira Visoki Dečani,

253 Selo Klokot, opština Klokot-Vrbovac, 4. maj 2017; Orahovac, 26. maj 2018; selo Doganjevo, opština Uroševac, 17. jul 2018; oštećeno 10 nadgrobnih spomenika na groblju opštine Lipljan, 16. decembar 2019. Dana 9. februara 2017. godine vandalizovana su 42 muslimanska groba na tri groblja u selu Grebno, opština Uroševac.

254 Na primer, groblja u Vitini, opština Vitina; Kruševac; Donja Srbica; Gornji Livoč i Donji Livoč (opština Gnjilane); Podujevo; selo Dugajevo (opština Klina); Cernica (opština Gnjilane); Vidanje (opština Klina); opština Orahovac; Nakarade (opština Kosovo Polje); Žač (opština Istok); Klokot (opština Klokot-Vrbovac); Lokvica (opština Prizren); opština Priština; Brestovnik (opština Peć); opština Lipljan; Doganjevo (opština Uroševac); Nakarade (opština Kosovo Polje); opština Peć; Staro Gracko (opština Lipljan); selo Trpeza (opština Klokot).

255 Grebno (opština Uroševac); Nepregošte (dolina Župe, opština Prizren); opština Istok; opština Severna Mitrovica; Berivojce (opština Kamenica); Miraš (opština Uroševac); opština Đakovica; selo Belo Polje (opština Peć); Vrban (opština Vitina); selo Saraište (opština Uroševac); selo Veliko Ribare (opština Lipljan); selo Obrandža (opština Podujevo).

256 Prizren; Lapušnik (opština Glogovac); Romaja (opština Prizren); Donji Petrić (opština Klina); Deič (opština Klina).

257 U opštini Gnjilane.

258 „Saška crkva“, selo Bostane (opština Novo Brdo).

KFOR nastavlja da čuva i nadgleda ovaj lokalitet.²⁵⁹ Za efikasno obavljanje ovih poslova postavljena su 32 statična punkta (uglavnom policijske kućice).²⁶⁰ Štaviše, lokalna policijska stanica redovno patrolira oko drugih spomenika.

Prateći preporuku datu u izveštaju iz 2014. godine, *odnosno „osigurati redovne patrole i za lokacije kulturnog nasleđa koje ne pripadaju Srpskoj pravoslavnoj crkvi koje su pogođene bezbednosnim incidentima“*,²⁶¹ PK se fokusira ne samo na lokalitete Srpske pravoslavne crkve, već i na Memorijalni spomenik Gazimestan (Obilić). Nakon što je 2013. godine osnovana specijalizovana jedinica PK za zaštitu kulturnog nasleđa i verskih lokaliteta, do kraja 2020. godine angažovano je 200 službenika PK od 207 planiranih mesta. Adekvatnu obuku i opremu za obavljanje predviđenih zadataka obezbeđuju Ministarstvo unutrašnjih poslova i donatori. Specijalizovana jedinica osnovana je u saradnji sa MKOS-om, predstavnicima verskih zajednica, naročito Srpske pravoslavne crkve, i lokalnim institucijama. MKOS finansijski doprinosi pokrivanju nekih osnovnih troškova kao što su struja i voda. Prisustvo PK na ovim osmatračnicama zasniva se na analizi rizika.²⁶² Krivična dela poput krijumčarenja umetničkih predmeta i međunarodnog crnog tržišta za umetničke i arheološke predmete trenutno ne izazivaju veliku zabrinutost na Kosovu jer je njihov broj mali. Međutim, mogla bi da se ojača saradnja sa institucijama specijalizovanim za kulturno nasleđe na međunarodnom nivou, kao što je INTERPOL.

Policija Kosova je prenela tužilaštvu informacije o svim incidentima protiv kulturnog i verskog nasleđa. Međutim, samo ograničen broj je dalje obrađen i prosleđen pravosuđu. U većini slučajeva ili nije moglo da se utvrdi ko je počinilac ili je šteta bila mala. Kao što je ranije istaknuto, u većini prekršaja motiv je bio ekonomski, a ne namerno uništavanje kulturnog nasleđa ili zastrašivanje stanovnika. Međutim, kako većina počinilaca nije mogla da bude identifikovana, njihovi pojedinačni motivi da izaberu kulturno nasleđe kao metu, osim u slučaju krađa povezanih sa novcem, ostaju nejasni.

Zakon, a posebno Krivični zakonik, predviđa sankcije za krivična dela počinjena protiv kulturnih dobara. Međutim, dugo trajanje sudskih postupaka i neodgovarajuće kazne, pa čak i oslobađajuće presude, ne odvrćaju potencijalne počiniocima od činjenja krivičnih dela protiv kulturnog nasleđa i verskih zajednica.²⁶³

259 Manastir Visoki Dečani u opštini Dečane.

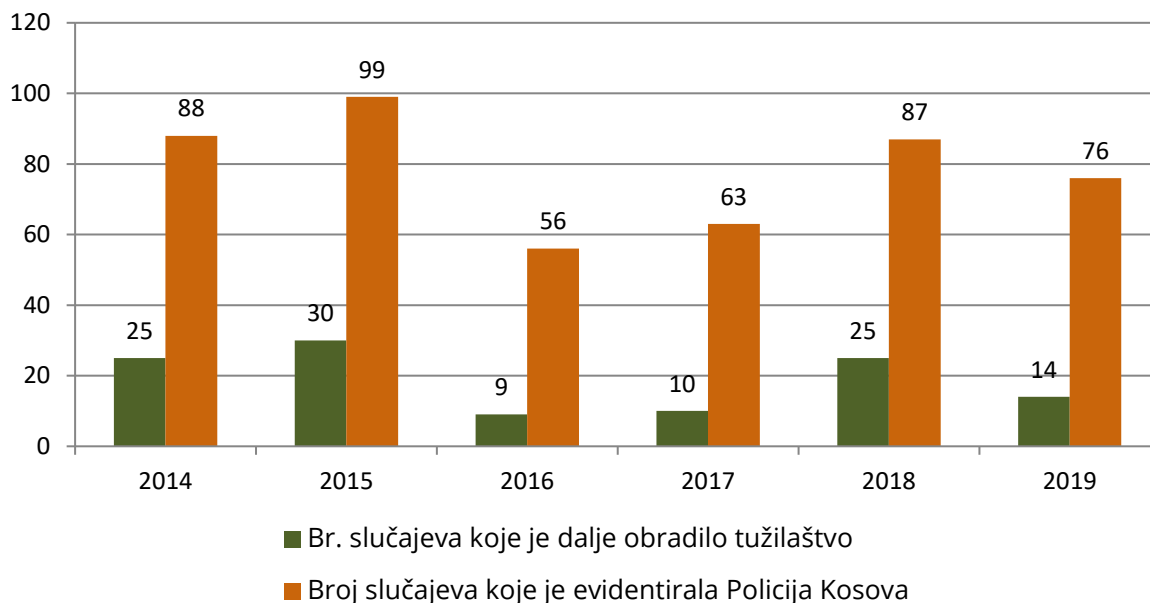
260 Ovaj broj proizilazi iz činjenice da je na nekim od ova 24 lokaliteta postavljeno nekoliko osmatračnica (npr. u Pečkoj patrijaršiji: 4 statična punkta).

261 U Izveštaju o kulturnim dobrima iz 2014, str. 29.

262 Razgovor sa g. Dražom Božovićem, šefom Jedinice za obezbeđenje objekata kulturnog i verskog nasleđa, PK, i g. Iljmijem Kćikuom, šefom Operacija, PK, 4. avgust 2020.

263 Razgovor sa g. Dražom Božovićem, šefom Jedinice za obezbeđenje objekata kulturnog i verskog nasleđa, PK, i g. Iljmijem Kćikuom, šefom Operacija, PK, 4. avgust 2020.

Broj slučajeva koje je evidentirala Policija Kosova i dalje obradilo tužilaštvo

Slika 31: Iako je Policija Kosova godišnje evidentirala do sto slučajeva u vezi sa krivičnim delima protiv kulturnog i verskog nasleđa, broj slučajeva koji su krivično gonjeni ostao je mali.

Javne osude incidenata

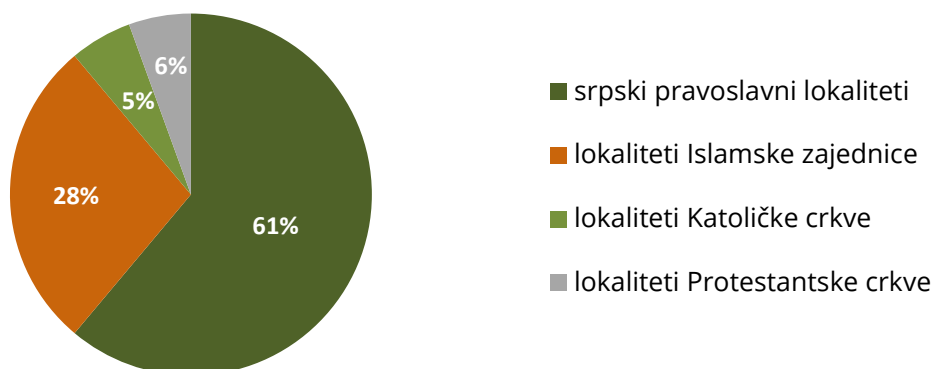
Osuda incidenata od strane javnih institucija predstavlja još jedan aspekt sankcionisanja protivpravnog ponašanja. Značaj osuđivanja krivičnih dela, posebno u vezi sa lokalitetima nevećinskih zajednica, već je naveden u preporukama MKOS-u²⁶⁴ i opštinama²⁶⁵ u izveštaju Misije iz 2014. Na osnovu nadgledanja od strane OEBS-a, od 2014. godine predstavnici opština, kao što su predsednik opštine ili opštinski odbor za bezbednost u zajednici (OOBZ), osudili su 18 od 247 incidenata. Misija OEBS-a na Kosovu nastavlja da se zalaže kod relevantnih institucija da redovno osuđuju ovakve incidente.²⁶⁶ Opštinske institucije su pokrenule davanje osuda, često nakon sknavljenja globalja povezanih sa Srpskom pravoslavnom crkvom ili nakon krađa iz džamija Islamske zajednice. Druge institucije, grupe i političke partije (poput Eparhije, Srpske liste) takođe su osudile ove incidente.

264 „Savetovati opštine, uključujući i putem javnih izjava, da javno osude bezbednosne incidente na lokacijama kulturnog nasleđa, posebno nealbanskih zajednica“, u Izveštaju iz 2014, str. 29.

265 „Osuditi sve bezbednosne incidente koji utiču na lokalitete kulturnog nasleđa, posebno nealbanskih zajednica, i preduzeti blagovremene terenske aktivnosti sa ciljem da se pruži sigurnost pogođenim zajednicama“, u Izveštaju iz 2014, str. 29.

266 Videti: Ministarstvo za zajednice i povratak (MZP), Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) i Ministarstvo lokalne uprave (MLU), *Smernice: Reagovanje mehanizama na lokalnom nivou na incidente koji pogađaju zajednice* [bez godine].

Osude incidenata protiv verskih lokaliteta na nivou opštine 2014–2020

Slika 32: 11 od 18 javnih osuda od strane opština odnosilo se na dela protiv Srpske pravoslavne crkve, dok je pet osuda dato nakon krađa koje su pogodile Islamsku zajednicu. Štaviše, osuđeni su i jedan incident protiv Katoličke i jedan protiv Protestantske crkve. (Grafika: OEBS)

Kao što je prepoznato i preporučeno u izveštaju iz 2014, saradnja između OOBZ, lokalnih odbora za javnu bezbednost (LOJB) i predstavnika zajednica sa PK ima ključnu ulogu u pružanju sigurnosti pogođenim zajednicama. Primer koji je pokazao saradnju između opštine i PK i koji je doveo do javne osude bio je incident protiv Srpske pravoslavne crkve i Islamske zajednice, koji se desio 2019. godine:

[Dana 3. februara 2019] *Nepoznato osumnjičeno lice nasilno je ušlo u džamiju i Srpsku pravoslavnu crkvu u selu Babin Most. Tokom ovog incidenta iz džamije je ukradena kutija za dobrotvorne priloge u kojoj je bilo oko 100 evra, dok iz crkve nije prijavljena pljačka jer su samo ulazna vrata oštećena. Zamenik komandira PK u Obiliću obavestio je da je Policija Kosova otvorila dva slučaja, za provalu u džamiju kao slučaj „teške krađe“ i za incident u crkvi kao „pokušaj teške krađe“. Treba napomenuti da za sada nema identifikovanih osumnjičenih, dok PK radi na oba slučaja.*

Dana 5. marta, opštinski odbor za bezbednost u zajednici (OOBZ) kojim je predsedavao vršilac dužnosti zamenika predsednika opštine [Obilić] Ibuš Mjekići sastao se prvi put u 2019. Nakon izveštaja komandira stanice Policije Kosova Sejdiya Zećirija u vezi sa nedavnim krađama koje su se dogodile 3. februara u džamiji i Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Babinom Mostu, članovi OOBZ jednoglasno su osudili nedavne provale u verske objekte.²⁶⁷

267 Izveštaj o incidentu Regionalnog centra Priština, OEBS, februar-mart 2019.

Preporuke:

Opštinama:

- Ojačati napore da se javno osude incidenti protiv lokaliteta verskog i kulturnog nasleđa.

Ministarstvu kulture, omladine i sporta:

- Unaprediti saradnju Ministarstva kulture, omladine i sporta sa opštinama, Policijom Kosova i KFOR-om kako bi se osiguralo odgovarajuće nadgledanje kulturnog nasleđa i verskih lokaliteta;
- Doprineti podizanju svesti među verskim zajednicama i institucijama za kulturu da prijavljuju incidente Policiji Kosova i drugim agencijama za sprovođenje zakona;
- Podržati verske zajednice i vlasnike kulturnog nasleđa poboljšavanjem bezbednosti njihovih objekata nasleđa;
- Kroz odgovarajuće medijsko izveštavanje podići svest o protivpravnom karakteru činjenja krivičnih dela protiv kulturnog nasleđa i verskih lokaliteta. Ojačati napore da se javno osude incidenti protiv lokaliteta verskog i kulturnog nasleđa.

Ministarstvu unutrašnjih poslova:

- Ojačati podršku Policiji Kosova, posebno specijalnoj jedinici za kulturna dobra, u ispunjavanju njenih zadataka, npr. putem obuke i opreme i omogućavanjem pristupa najboljim međunarodnim praksama;
- Ojačati napore da se javno osude incidenti protiv lokaliteta verskog i kulturnog nasleđa.

Jevrejsko Groblje, Priština

Poglavlje 9. Promovisanje kulturnog nasleđa

Promovisanje kulturnog nasleđa obuhvata širok spektar aktivnosti. Ono služi proširenju znanja o lokalitetima i dobrima nasleđa, ali ima za cilj i unapređenje kulturne raznolikosti u otvorenom i multikulturalnom društvu. Usvajanje *Nacionalne strategije za kulturno nasleđe 2017–2027* u 2016. godini predstavljalo je važan korak ka podizanju svesti o kulturnom nasleđu. Promovisanje kulturnog nasleđa obuhvaćano je ciljem 4 Strategije i bilo je uneto u Program Vlade 2015–2018.²⁶⁸ Predložene radnje takođe su se rukovodile preporukama Plana rada EU za kulturu (2015–2018). MKOS je usvojio otvoren pristup širenju informacija o kulturnom nasleđu zaštićenom zakonom. Na primer, „lista kulturnog nasleđa za privremenu zaštitu“²⁶⁹ i „baza podataka o kulturnom nasleđu na Kosovu“²⁷⁰ delimično su dostupne na tri jezika (albanskom/srpskom/engleskom), dok je lista za trajnu zaštitu dostupna na albanskom jeziku na veb-sajtu MKOS-a. Pored toga, Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture uključilo je perimetar zaštićenih lokaliteta i njihovih zaštitnih zona u karakteristike karte *Geoportala Kosova*.²⁷¹ Ovi perimetri daju komplementarne informacije o infrastrukturi regiona, ali i ukazuju na značaj kulturnog nasleđa kao dela kulturnog predela. U skladu sa Strategijom, izrada plana upravljanja za staro gradsko jezgro Prizrena takođe uključuje strategiju promovisanja.

Prateći obavezu formulisanu u Strategiji, da se poveća broj publikacija, vodiča i virtuelnih medija, MKOS je pokrenuo sveobuhvatnu i sistematsku studiju kulturnog nasleđa, koja je uključivala i:

*„... objektivna interpretacija najvažnijih lokaliteta na Kosovu sa ciljem otvaranja perspektiva za promociju stvarnih društveno-kulturnih i ekonomskih vrednosti kulturnog nasleđa Kosova. Procena lokaliteta kulturnog nasleđa urađena je u skladu sa Poveljom iz Bure i podzakonskim aktima MKOS-a. Podaci dobijeni iz ove studije objavljeni su u dokumentima, dokumentarnim filmovima ili drugim medijima kao što je javna baza podataka o kulturnom nasleđu“.*²⁷²

Kosovske institucije usvojile su inkluzivan i holistički pristup priznavanju kulturnog nasleđa, uključujući i širok spektar nasleđa u bazi podataka, kao što je tehničko nasleđe (npr. mlinovi²⁷³) i transportna infrastruktura (npr. mostovi²⁷⁴). Što se tiče nasleđa

268 Mera 4.2.3, Zaštita, očuvanje i promovisanje kulturnog nasleđa, videti https://dtk.rks-gov.net/tkk_hyrje_en.aspx (pristupljeno 7. maja 2020).

269 Verzija na srpskom: https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/Lista_za_Kulturnu_Bastinu_pod_Privremenom_Zastitom_2017.pdf (pristupljeno 7. maja 2020). Napominjemo da je poslednja verzija od 3. oktobra 2018. data samo na albanskom jeziku (https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/Lista_e_Trashegimise_Kulturore_per_Mbrojtje_te_Perkohshme_2018.pdf), dok su na engleskom i srpskom jeziku dostupne samo liste datirane 10. oktobra 2017.

270 Baza podataka o kulturnom nasleđu na Kosovu https://dtk.rks-gov.net/tkk_hyrje_en.aspx (pristupljeno 7. maja 2020). Međutim, baza podataka nije dostupna od jeseni 2021.

271 <http://geoportal.rks-gov.net/en/search> (pristupljeno 22. maja 2020).

272 MKOS, informacija data OEBS-u, jul 2020.

273 Mlin u Tabahani, Prizren, br. 000431; mlin na Bubelj mostu, Mališevo, Damanek, Čupevo, br. 003417; mlin Jetiš Mala, Srbica, selo Donji Kopilić, br. 002579; mlin sela Mulić, Đakovica, br. 001436; mlin Tahir Ljuš Berdunaj, Peć, br. 000806; mlin u vlasništvu sela, Podujevo, Metehi, br. 003291.

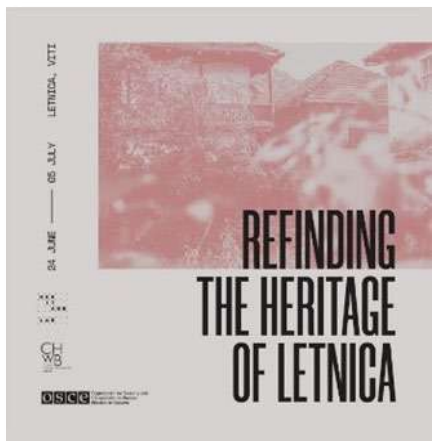
274 Most na ušću Bistrice, Prizren, Jablanica, br. 062858.

nevećinskih zajednica, verski lokaliteti Srpske pravoslavne crkve čine većinu od 45 SZZ. Osim toga, nasleđe jednog društva obuhvata i izuzetne ličnosti iz prošlosti. Na Kosovu dobijaju javna priznanja i široko se cene ne samo „veliki sinovi“ već i „velike kćeri“. Primer je Anjez Gondža Bojadžiu, u svetu poznata kao Majka Tereza iz Kalkute. Memorijali, ulice i javni prostori, škole i druga važna infrastruktura često se nazivaju po ovim izuzetnim ličnostima u čast njihovih dostignuća. Štaviše, upisom tradicionalne hrane²⁷⁵ (koju tradicionalno pripremaju žene) na listu privremene zaštite kao duhovnog kulturnog nasleđa prepoznati su status i uloga žene u svakodnevnom životu u proteklim vekovima. Potrebno je uložiti napore u promovisanje nasleđa kao karakteristike inkluzivnog društva. U tom smislu, nasleđe zajednica kosovskih Roma, kosovskih Aškalija i kosovskih Egipćana još uvek nije dobilo neophodnu pažnju i priznanje.

Shodno Strategiji, MKOS je u 2017. godini²⁷⁶ uveo šemu stipendiranja i time investirao u unapređenje profesionalnih kapaciteta zaposlenih zaduženih za kulturno nasleđe. Dodeljene su stipendije za četiri stručnjaka koji su ili radili za MKOS ili koje je MKOS zaposlio po njihovom povratku. Stipendije su pokrivale studiranje arheologije i antropologije. Pored ovih stipendija, MKOS konstantno finansijski podržava svoje zaposlene kako bi unapredili svoju stručnost kroz aktivnosti.

Muzeji i zbirke imaju ključnu ulogu u promovisanju kulturnog nasleđa. U 2016. godini, MKOS je uspostavio prvi kosovski arheološki park, *Municipium Ulpiana – Justiniana Secunda*, u cilju poboljšanja očuvanja, upravljanja i promovisanja arheološkog nasleđa na Kosovu.²⁷⁷ Međutim, Zakon o muzejima, koji je već najavljen u Programu Vlade 2015–2018,²⁷⁸ početkom 2022. godine još uvek je čekao na usvajanje. Štaviše, Etnološki muzej u Prištini suočio se sa privremenim zatvaranjem zbog opsežnih radova na renoviranju.

Univerziteti takođe imaju ulogu u širenju vrednosti kulturnog nasleđa. U 2018. i 2019. godini, studenti Univerziteta u Prištini pripremili su i izradili plan razvoja tokom „Radionice

Heritage Laba“ u selu Letnica. Radionicu su podržali OEBS i OGD Kulturno nasleđe bez granica. Program se sastojao od predavanja o konzervaciji, razvoju i turizmu i praktičnih vežbi. OEBS je objavio plan razvoja 2020. godine.²⁷⁹

Slika 33: Radionica 2019. održana je od 24. juna do 4. jula u Letnici. Učestvovalo je 20 studenata sa Univerziteta u Prištini, koji su radili u dve grupe fokusirajući se na fizičku konzervaciju mlina i na razvoj ideja i mapiranje za razvoj. (Fotografija: OEBS)

275 „Tradicionalna hrana“, upis br. 1566, u: MKOS, *Lista kulturnog nasleđa za privremenu zaštitu*, (period 10.10.2017–10.10.2018), https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/Lista_za_Kulturnu_Bastinu_pod_Privremenom_Zastitom_2017.pdf (pristupljeno 20. avgusta 2020).

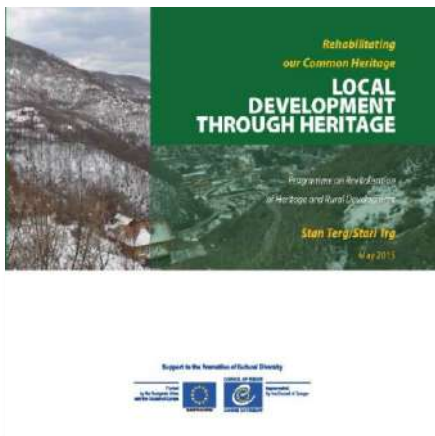
276 Program stipendiranja nastavljen je 2020, 2021. i 2022. godine, koje nisu obuhvaćene periodom izveštavanja.

277 Uredba (MKOS) br. 11/2016 o uspostavljanju i upravljanju Arheološkim parkom „Municipium Ulpiana - Justiniana Secunda“, 24. oktobar 2016, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15164> (pristupljeno 24. maja 2020).

278 Program Vlade 2015–2018, Priština 2015, str.72; <https://bit.ly/3HZeDNo> (pristupljeno 24. avgusta 2020).

279 OEBS, *Heritage Lab Ponovno otkrivanje nasleđa – Izveštaj o radionici za razvoj*. Priština: OEBS, 2020, <https://www.osce.org/sr/mission-in-kosovo/461203> (pristupljeno 28. oktobra 2020); iste godine OEBS je objavio i *Priručnik o standardima za izradu planova upravljanja kulturnim nasleđem*. Priština: OEBS, 2020, <https://www.osce.org/sr/mission-in-kosovo/461194> (pristupljeno 28. oktobra 2020)

U okviru zajedničkog programa Evropske unije (EU)/Saveta Evrope (SE) *Ljubljanski proces II: Rehabilitacija našeg zajedničkog nasleđa*, kosovske institucije iskoristile su niz inicijativa tokom perioda izveštavanja. Na osnovu šeme *Podrška*

promociji kulturne raznolikosti (PKRK), koju finansira EU/SE, a sprovodi SE, posebno je urađeno nekoliko studija slučaja, uključujući urbanu rehabilitaciju Junika,²⁸⁰ zaštitu predela i planiranje u Klini,²⁸¹ uticaj građanskog društva na nasleđe,²⁸² vodiče za izložbe²⁸³ i valorizaciju rudarskog nasleđa u Starom Trgu.²⁸⁴ Treba pomenuti Priručnik o odnosu između kulturnog nasleđa i raznolikosti²⁸⁵ i četiri *regionalna plana nasleđa*²⁸⁶ koji obuhvataju različite regione na Kosovu, a svi su objavljeni 2015. godine.

Slika 34: Na osnovu programske šeme *Podrška promociji kulturne raznolikosti* (PKRK), koju finansiraju EU i SE, izdato je nekoliko publikacija koje podržavaju zaštitu i promociju kulturnog nasleđa na Kosovu. Koncept za očuvanje i valorizaciju rudarskog nasleđa u Starom Trgu kod Mitrovice govori o bogatom tehničkom nasleđu na Kosovu, čiji potencijal kao izvora prihoda još nije prepoznat. (Fotografija: OEBS)

Srećom, aktivnosti promovisanja kulturnog nasleđa nisu ograničene na javni sektor, već uživaju i široku podršku OGD i pojedinaca.

Kulturno nasleđe bez granica (CHWB)²⁸⁷ je organizacija građanskog društva aktivna na celom Kosovu, koja nudi opsežan program za očuvanje i promovisanje materijalnog i nematerijalnog kulturnog nasleđa u regionu, uključujući aktivnosti za razvoj kapaciteta, kao što su organizovanje radionica, seminara za obuku i javnih događaja kao što je njena biciklistička tura „Tour de Culture“. Pored ovoga, CHWB treba da objavi priručnike, planove upravljanja i udžbenike za decu. Neka od najvećih dostignuća ove organizacije jesu restauracija više od 50 spomenika od 2014. godine, pokretanje međupštinske saradnje na istraživanju mogućnosti korišćenja nasleđa i kreiranje platforme „Heritage Space“ (Prostor za nasleđe), koja mladim umetnicima nudi mogućnost da primene svoje ideje o promociji i oživljavanju nasleđa.

280 PKRK, *Studija slučaja o urbanoj rehabilitaciji: Naselje Regionalnog turističkog centra u Juniku*. Priština, PKRK [bez godine].

281 PKRK, *Upravljanje zaštitom predela i planiranje: Inicijativa Klina*. Priština, PKRK, april 2015.

282 PKRK, *Naše zajedničko nasleđe: Pregled građanskog društva*. Priština, PKRK, 2013

283 PKRK, *Izložba: Krug života/Etnografski muzej Emin Gjiku*. Priština, PKRK, maj 2014.

284 PKRK, *Rehabilitacija našeg zajedničkog nasleđa: Lokalni razvoj kroz nasleđe – Program revitalizacije nasleđa i ruralnog razvoja, Stari Trg*. Priština, PKRK, maj 2015.

285 PKRK, *Program nasleđa i raznolikosti: Priručnik za koordinaciju*. Priština, PKRK, oktobar 2014.

286 PKRK, *Regionalni plan za nasleđe Istok 2015–2018*. Priština; PKRK, maj 2015; PKRK, *Regionalni plan za nasleđe Centar 2015–2018*. Priština, PKRK, maj 2015; PKRK, *Regionalni plan za nasleđe Sever 2015–2018*. Priština, PKRK, maj 2015; PKRK, *Regionalni plan za nasleđe Jug 2015–2018*. Priština, PKRK, maj 2015.

287 <http://chwb.org/kosovo/> (pristupljeno 3. maja 2020).

Slika 35: Brošura o spomenicima Vučitrna koju je objavila organizacija CHWB namenjena je deci od pet do osam godina. (Fotografija: OEBS/<http://chwb.org/kosovo/wp-content/uploads/sites/3/2015/11/Trashëgimia-Kulturore-Vushtrri.pdf>, pristupljeno 3. maja 2020.

Druge lokalne organizacije građanskog društva, kao što je *Ec Ma Ndryshe*, promovišu kulturni turizam, pokreću kampanje restauracije i povećavaju vidljivost kulturnih znamenitosti postavljanjem tabli sa informacijama i putokaza.

Dodeljivanje nagrada ličnostima zaslužnim za zaštitu kulturnog nasleđa moglo bi dodatno da doprinese povećanju vidljivosti bogatog neiskorišćenog potencijala kulturnih dobara na Kosovu. Kao korak u ovom pravcu treba pomenuti *Administrativno uputstvo (MKOS) o specifikacijama obeležavanja kulturne baštine i turističkih lokacija* iz februara 2019. godine.²⁸⁸ Štaviše, kroz prilagođavanje nastavnih planova i programa, od detinjstva bi trebalo promovisati edukaciju o nasleđu.

Preporuke:

Ministarstvu kulture, omladine i sporta:

- Promovisati kulturno nasleđe na Kosovu kao neophodan doprinos inkluzivnom i otvorenom društvu i kao zajedničko nasleđe svih zajednica na Kosovu;
- Pripremiti Zakon o muzejima za usvajanje u Skupštini;
- Ponovo uspostaviti pristup bazi podataka o kulturnom nasleđu na Kosovu i objaviti link na veb-sajtu Ministarstva kulture, omladine i sporta;
- Unaprediti edukaciju o nasleđu u nastavnim planovima i programima;
- Kreirati oznaku koja prikazuje lokalitete uvrštene na liste privremene i trajne zaštite kao „zaštićeno kulturno nasleđe“;
- Dodeliti nagradu ličnostima zaslužnim za zaštitu kulturnog nasleđa, odajući im tako priznanje za njihova dostignuća u ovoj oblasti.

288 Administrativno uputstvo (MKOS) br. 01/2019 o specifikacijama obeležavanja kulturne baštine i turističkih lokacija, 11. februar 2019, <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=21855> (pristupljeno 30. septembra 2020).

Velika Čaršija, Đakovica

Poglavlje 10. Zaključci

Pravni i okvir praktične politike

U *Nacionalnoj strategiji za kulturno nasleđe 2017–2027*, Vlada je navela svoju nameru da unapredi saradnju na međunarodnom nivou i primeni međunarodne normative standarde koje su propisali EU, Savet Evrope i UNESCO. Dok je postojeći pravni okvir za kulturno nasleđe generalno u skladu sa međunarodnim standardima i najboljim praksama, Zakon o kulturnom nasleđu treba da se izmeni tako da obuhvati zakone i podzakonske akte i obezbedi jedinstven pristup u zaštiti, očuvanju i promovisanju kulturnog nasleđa. Vlada, a posebno Ministarstvo kulture, omladine i sporta, ima nadležnost da donosi podzakonske akte kojima se uređuju određene oblasti. Međutim, neophodno je da osnovni zakoni obezbede institucionalni okvir koji je usklađen sa međunarodnim standardima.

Inventar

Zakon o kulturnom nasleđu sadrži propise za utvrđivanje inventara i liste zaštićenih dobara. Uključivanje lokaliteta kulturnog nasleđa i na privremene i na trajne liste zahteva da institucije za kulturno nasleđa uspostave odgovarajuće standarde upravljanja. Potrebno je i redovno nadgledanje, izdvajanje neophodnih finansijskih sredstava i sprečavanje njihovog propadanja. Prema tome, inventarizacija treba da posluži kao sredstvo za efikasno nadgledanje i planiranje intervencija.

Prostorno planiranje

Iako integrisanje instrumenata prostornog planiranja u očuvanje spomenika predstavlja najnoviji koncept zaštite, neuključivanje lokaliteta kulturnog nasleđa u lokalne prostorne planove i dalje je zabrinjavajuće pitanje. Opštine zaostaju u donošenju novih opštinskih prostornih planova. Relevantne institucije takođe kasne sa definisanjem perimetara zaštićenih spomenika i tampon zona. Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture, zajedno sa opštinama, treba da ubrza izmenu prostornih planova kako bi se anulirali projekti koji narušavaju sprovođenje Zakona o specijalnim zaštitnim zonama.

Nadgledanje kulturnog nasleđa

Namerna rušenja i druga kršenja različitih zakona za zaštitu kulturnog nasleđa (npr. nedozvoljena gradnja) naglašavaju potrebu za efikasnim nadgledanjem kulturnog nasleđa. Opštinske institucije vršice nadgledanje na osnovu Zakona o izgradnji, a regionalni centri za zaštitu kulturnog nasleđa vršice nadgledanje na osnovu Zakona o kulturnom nasleđu. Bolja koordinacija angažovanih institucija mogla bi da bude korisna za ove aktivnosti nadgledanja. Štaviše, inspektoratima treba više finansijskih sredstava i opreme (npr. automobili).

Sprovođenje Zakona o specijalnim zaštitnim zonama

OEBS je uočio pozitivne korake u institucionalnom poštovanju Zakona o specijalnim zaštitnim zonama. Međutim, nekontrolisan razvoj, uglavnom bespravna gradnja i rušenje objekata nasleđa, i dalje izaziva zabrinutost zbog načina na koji utiče na zaštitu lokaliteta specijalnih zaštitnih zona. Politička posvećenost usvajanju efikasnih administrativnih mera poboljšala bi sprovođenje pravnog okvira. Takve mere bi mogle da obuhvataju redovne inspekcije od strane relevantnih institucija i izricanje adekvatnih novčanih kazni za počiniocima koji su oštetili lokalitete nasleđa.

SSN je stalna institucija od pet članova, koja omogućava dijalog između Srpske pravoslavne crkve i vladinih institucija pod pokroviteljstvom međunarodnih aktera. Odluke SSN donose se konsenzusom, što olakšava sprovođenje njegovih odluka od strane svih članova. Međutim, izrada strategije i plana rada doprineli bi većoj efikasnosti u donošenju odluka.

Obezbeđenje na lokalitetima kulturnog nasleđa

Krađe i vandalizam predstavljaju najčešće incidente u kojima su meta kulturno nasleđe i verski lokaliteti, dok se sknavljenje, remećenja i pretnje i dalje ređe dešavaju. Poslednjih godina zabeležen je porast krađa iz džamija. Finansijska dobit jedan je od motiva za krivična dela protiv verskih lokaliteta. Štaviše, porast broj prijavljenih slučajeva Policiji Kosova takođe je rezultat veće svesti o nezakonitosti dela protiv kulturnih i verskih lokaliteta. U međuvremenu, specijalizovana jedinica Policije Kosova za kulturno nasleđe postala je operativna i nastavlja da patrolira oko skoro 24 srpske pravoslavne crkve, manastira i drugih spomenika. U nekoliko slučajeva predstavnici opština javno su osudili incidente protiv verskog nasleđa. Međutim, mi preporučujemo da ih institucije redovno osuđuju.

Promovisanje kulturnog nasleđa

Usvajanje *Nacionalne strategije za kulturno nasleđe 2017–2027* u 2016. godini predstavlja važan doprinos podizanju svesti o kulturnom nasleđu. Ova strategija pridaje veliki značaj promovisanju kulturnog nasleđa. Ministarstvo kulture, omladine i sporta nastoji da se postigne široko i sveobuhvatno prepoznavanje kulturnog nasleđa uvrštenog na liste privremene i trajne zaštite. Presudna uloga muzeja treba da se istakne usvajanjem Zakona o muzejima, čime bi se takođe unapredilo upravljanje ovim institucijama. Građansko društvo značajno doprinosi promovisanju kulturnog nasleđa. *Kulturno nasleđe bez granica* daje dragocen doprinos aktivnostima restauracije, kursevima obuke i javnim događajima.

Pecka Patrijaršija

Poglavlje 11. Preporuke

Poglavlje 3: Pravni i okvir praktične politike

Ministarstvu kulture, omladine i sporta:

- Izmeniti Zakon o kulturnom nasleđu tako da bude u skladu sa Nacionalnom strategijom za kulturno nasleđe 2017– 2027 i međunarodnim standardima. Ovo treba da se uradi kroz jedan inkluzivan proces koji će jasno definisati institucionalni okvir i bolje opisati dužnosti institucija u zaštiti, očuvanju i promovisanju kulturnog nasleđa;
- Pripremiti Zakon o muzejima koji će usvojiti Skupština;
- Aktivno se angažovati u primeni međunarodnih konvencija za zaštitu kulturnog nasleđa.

Poglavlje 4: Inventar kulturnog nasleđa

Ministarstvu kulture, omladine i sporta:

- Postaviti na internet trajnu listu na oba službena jezika. Razmotriti mogućnost da se i privremene i trajne liste objave i na engleskom jeziku;
- Pre objavljivanja, revidirati i korigovati privremenu listu tako da odražava stanje na terenu;
- Nastaviti sa uvrštavanjem dobara nasleđa na trajnu listu, u skladu sa Nacionalnom strategijom za kulturno nasleđe 2017–2027 i Zakonom o kulturnom nasleđu;
- Ponovo uspostaviti pristup bazi podataka o kulturnom nasleđu na Kosovu i objaviti je na veb-sajtu Ministarstva kulture, omladine i sporta.

Poglavlje 5: Prostorno planiranje i uključivanje lokaliteta kulturnog nasleđa

Ministarstvu životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture:

- Završiti Mapu zoniranja Kosova u skladu sa sektorskim politikama, između ostalog i sa Nacionalnom strategijom za kulturno nasleđe 2017–2027;
- Pružiti opštinama neophodnu podršku za izradu lokalnih prostornih planova kako bi se obezbedilo adekvatno uključivanje i zaštita lokaliteta kulturnog nasleđa i specijalnih zaštitnih zona;
- Sa Ministarstvom kulture, omladine i sporta osnovati radnu grupu za usaglašavanje pravnog okvira za kulturno nasleđe sa zakonima o prostornom planiranju kako bi se ostvarila koherentnija integracija zaštite kulturnog nasleđa u prostorno planiranje.

Ministarstvu kulture, omladine i sporta i njegovim podređenim telima:

- Ubrzati rad na definisanju perimetara tampon zona oko zaštićenih lokaliteta kulturnog nasleđa i pružiti neophodnu podršku opštinama da te zaštitne mere u potpunosti unesu u opštinske prostorne planove;
- Ažurirati Zakon o kulturnom nasleđu tako da bude u skladu sa važećim Zakonom o prostornom planiranju (2013);
- Sa Ministarstvom životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture osnovati radnu grupu za usaglašavanje pravnog okvira za kulturno nasleđe sa zakonima o prostornom planiranju kako bi se obezbedila koherentnija integracija zaštite kulturnog nasleđa u prostorno planiranje.

Opštinama:

- Završiti opštinske mape zoniranja koristeći inkluzivan proces izrade, i stavljanjem naglaska na uključivanje lokaliteta kulturnog nasleđa i pozivanjem na zakonske odredbe koje regulišu specijalne zaštitne zone.

Poglavlje 6: Nadgledanje kulturnog nasleđa

Ministarstvu kulture, omladine i sporta:

- Izdvojiti dovoljno finansijskih sredstva za relativno nov Inspektorat za kulturno nasleđe, kojima će se pokriti specijalizovane obuke, povećan broj zaposlenih i kapacitet za posete lokalitetima;
- Razjasniti ključne nadležnosti Inspektorata za kulturno nasleđe i njegov odnos sa opštinskim inspektoratom, shodno osnovnom zakonu, Zakonu o kulturnom nasleđu, ili izmenom postojećeg zakona ili novim zakonom;
- Nastaviti sa pružanjem podrške regionalnim centrima za kulturno nasleđe, kako bi se pokrile specijalizovane obuke, povećan broj zaposlenih i kapacitet za posete lokalitetima.

Ministarstvu pravde:

- Izmeniti Krivični zakonik tako da sadrži naknadu štete prouzrokovane uništavanjem zaštićenih spomenika kao posebnu odredbu o kulturnom nasleđu. Zabraniti intervencije koje mogu da pogoršaju stanje spomenika kulture, uključivanjem dodatne kazne za počinioce umešane u krivična dela protiv kulturnog nasleđa.

Pravosuđu:

- Za slučajeve uništavanja zaštićenih spomenika, doneti presude i izreći kazne koje su srazmerne težini štete.

Poglavlje 7: Sprovođenje zakona o SZZ

Ministarstvu životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture i opštinama:

- Tokom postupka revizije izrade prostornih planova, nastaviti sa propisnom primenom zakona o SZZ;
- Podržati i ojačati SSN kroz ulogu Ministarstva kao Sekretarijata;
- Pokrenuti postupak revizije radi predlaganja strategije i plana rada za SSN kako bi se poboljšala njegova koordinacija i saradnja sa drugim akterima.
- Pokrenuti izradu instrumenata upravljanja kako je predviđeno relevantnim zakonima o SZZ i podržati uspostavljanje odgovarajuće administrativne infrastrukture na lokalitetima SZZ.

Poglavlje 8: Obezbeđenje na lokalitetima kulturnog nasleđa

Opštinama:

- Ojačati napore da se javno osude incidenti protiv lokaliteta verskog i kulturnog nasleđa.

Ministarstvu kulture, omladine i sporta:

- Unaprediti saradnju Ministarstva kulture, omladine i sporta sa opštinama, Policijom Kosova i KFOR-om kako bi se osiguralo odgovarajuće nadgledanje kulturnog nasleđa i verskih lokaliteta;
- Doprineti podizanju svesti među verskim zajednicama i institucijama za kulturu da prijavljuju incidente Policiji Kosova i drugim agencijama za sprovođenje zakona;
- Podržati verske zajednice i vlasnike kulturnog nasleđa poboljšavanjem bezbednosti njihovih objekata nasleđa;
- Kroz odgovarajuće medijsko izveštavanje podići svest o krivičnim delima protiv kulturnog nasleđa i verskih lokaliteta. Ojačati napore da se javno osude incidenti protiv lokaliteta verskog i kulturnog nasleđa.

Ministarstvu unutrašnjih poslova:

- Ojačati podršku Policiji Kosova, posebno specijalnoj jedinici za kulturna dobra, u ispunjavanju njenih zadataka, npr. putem obuke i opreme i omogućavanjem pristupa najboljim međunarodnim praksama;
- Ojačati napore da se javno osude incidenti protiv lokaliteta verskog i kulturnog nasleđa.

Poglavlje 9: Promovisanje kulturnog nasleđa

Ministarstvu kulture, omladine i sporta:

- Promovisati kulturno nasleđe na Kosovu kao neophodan doprinos inkluzivnom i otvorenom društvu i kao zajedničko nasleđe svih zajednica na Kosovu;
- Pripremiti Zakon o muzejima za usvajanje u Skupštini;

- Ponovo uspostaviti pristup bazi podataka o kulturnom nasleđu na Kosovu i objaviti link na veb-sajtu Ministarstva kulture, omladine i sporta;
- Unaprediti edukaciju o nasleđu u nastavnim planovima i programima;
- Kreirati oznaku koja prikazuje lokalitete uvrštene na liste privremene i trajne zaštite kao „zaštićeno kulturno nasleđe“;
- Dodeliti nagradu ličnostima zaslužnim za zaštitu kulturnog nasleđa, odajući im tako priznanje za njihova dostignuća u ovoj oblasti.

Crkva Svetoga Spasa, Prizren

ANEKSI

Aneks 1: LISTA LOKALITETA specijalnih zaštitna zona

Naziv podebljan: čuva Policija Kosova (zaključno sa novembrom 2021, osim srpskog pravoslavnog manastira Visoki Dečani, kojeg čuva KFOR)

Region	Specijalne zaštitne zone (SZZ)
Region Gnjilana:	<ul style="list-style-type: none"> - Manastir Draganac, Novo Brdo - Manastir Svetog Uroša, Nerodimlje - Crkva Svetog Nikole, Štrpce - Crkva Svetog Đorđa, Štrpce (Donja Bitinja) - Crkva Svete Teodore, Štrpce (Donja Bitinja) - Crkva Svetog Nikole, Štrpce (Gotovuša) - Crkva Svete Bogorodice, Štrpce (Gotovuša) - Manastir Binač, Vitina (Buzovik) - Srednjovekovni grad Novo Brdo, Novo Brdo
Region Peći	<ul style="list-style-type: none"> - Srpska pravoslavna Pečka patrijaršija, Peć - <u>Srpski pravoslavni manastir Visoki Dečani, Dečane (čuva ga KFOR)</u> - Manastir Gorioč, Istok - Manastir Bogorodice Hvosnanske, Istok (Studenica) - Crkva Svetog Nikole, Istok (Đurakovac) - Manastir Budisavci, Klina - Manastir Dolac, Klina - Isposnica sa crkvom, Uljarice, Klina i Mališevo
Region Prištine	<ul style="list-style-type: none"> - Manastir Gračanica, Gračanica - Crkva Vavedenja Bogorodice, Lipljan - Memorijalni spomenik Gazimestan, Obilić
Region Mitrovice	<ul style="list-style-type: none"> - Manastir Svete Petke, Leposavić - Manastir Svetih Vrača, Leposavić - Manastir Sočanica, Leposavić - Manastir Devič, Srbica - Srednjovekovni Vojnovića most/Stari most, Vučitrn - Manastir Duboki Potok, Zubin Potok - Manastir Banjska, Zvečan - Srednjovekovna tvrđava Zvečan, Zvečan - Manastir Sokolica, Zvečan
Region Prizrena	<ul style="list-style-type: none"> - Manastir Sveti Arhangeli, Prizren - Crkva Svetog Nikole, Prizren (Bogoševci) - Crkva Svetog Nikole, Prizren (Drajčići) - Crkva Svetog Đorđa, Prizren (Gornje Selo) - Manastir Svetog Marka, Prizren (Koriša) - Isposnica Svetog Petra Koriškog, Prizren (Koriša)

- Crkva Svetog Nikole, Prizren (Mušnikovo)
- Crkva Svetih apostola (ili Svete Petke), Prizren (Mušnikovo)
- Selo Velika Hoča, Orahovac
- **Manastir Zočište, Orahovac (Zočište)**
- Crkva Svetog Đorđa, Prizren (Sredska)
- Crkva Svetog Nikole, Prizren (Sredska)
- Crkva Svete Bogorodice, Prizren (Sredska)
- Crkva Svete Bogorodice Odigitrije, Suva Reka (Mušutište)
- Manastir Trojica, Suva Reka (Mušutište)
- Istorijski centar Prizrena, koji obuhvata:
 - o **Crkvu Bogorodice Ljeviške**
 - o Staru „Maraš Mahalu“
 - o Crkvu Svetog Spasa
 - o Pravoslavnu Bogosloviju Svetih Ćirila i Metodija
 - o **Episkopski stambeni kompleks**

Aneks 2: BIBLIOGRAFIJA/PREPORUČENA LITERATURA

- KEBS, *Document of the Cracow Symposium on the Cultural Heritage of the CSCE Participating States* (28. maj – 7. jun 1991), dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/24396.pdf> (pristupljeno 4. januara 2022)
- Savet Evrope, *Rehabilitating the Heritage in Kosovo*, 13. nov. 2006, <https://reliefweb.int/report/serbia/rehabilitating-heritage-kosovo> (pristupljeno 30. septembra 2020)
- Savet Evrope, *Komisija za sprovođenje obnove na srpskim pravoslavnim verskim lokalitetima na Kosovu*. Strazbur 2011, https://issuu.com/councilofeurope/docs/ce_ric_serbe_2011_issuu (pristupljeno 14. januara 2022)
- Kulturno nasleđe bez granica, *Trashëgimia Kulturore Vushtrri – Vushtrri Cultural Heritage*. Priština: CHWB, 2014, <http://chwb.org/kosovo/wp-content/uploads/sites/3/2015/11/Trashëgimia-Kulturore-Vushtrri.pdf> (pristupljeno 22. maja 2020)
- Europa Nostra, *Saopštenje za javnost: Manastir Dečani uvršten u „7 najugroženijih“*, <http://7mostendangered.eu/sites/decani-monastery-kosovo/> (pristupljeno 10. aprila 2021)
- Evropska unija, *Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on a Work Plan for Culture (2015–2018)*. U: Službenom listu Evropske unije, C 463/4, 23.12.2014, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223\(02\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223(02)&from=EN) (pristupljeno 7. maja 2020)
- Vlada Kosova, *Letter to the National Delegations at UNESCO in Paris*, Priština, 7. oktobar 2015.
- Program Vlade Kosova 2015–2018, Priština 2015, <https://bit.ly/34QjzGe> (pristupljeno 24. avgusta 2020)

- Vlada Kosova, *Nacionalna strategija za kulturno nasleđe 2017–2027*, 30. decembar 2016, https://mkrs-ks.org/repository/docs/srb_strategija_za_naslede.pdf (pristupljeno 24. maja 2020)
- Vlada Kosova, *Concept Document for Cultural Heritage*, 6. jul 2018
- Kosovski savet za kulturno nasleđe, *Godišnji izveštaj za 2018*. Dostupno na: https://kktk.rks-gov.net/UserFiles/PublishedDocuments/3/2263cb0c-5fdc-4a87-b63f-6d9b53930efa636928367699211869Raporti_vjetor_i_pun%C3%ABs_se_KKTK-s%C3%AB_p%C3%ABr_vitin_2018.pdf (pristupljeno 24. maja 2020).
- Ministarstvo za zajednice i povratak (MZP), Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) i Ministarstvo lokalne uprave (MLU), *Smernice: Reagovanje mehanizama na lokalnom nivou na incidente koji pogađaju zajednice* [bez godine]
- OEBS, *Izazovi u zaštiti nepokretnih materijalnih kulturnih dobara na Kosovu*. Priština: OEBS, 2014 (Izveštaj o kulturnom nasleđu iz 2014), <https://www.osce.org/sr/kosovo/117278> (pristupljeno 21. jula 2020)
- OEBS, *Priručnik o standardima za izradu planova upravljanja kulturnim nasleđem*. Priština: OEBS, 2020, <https://www.osce.org/sr/mission-in-kosovo/461194> (pristupljeno 28. oktobra 2020)
- OEBS, *Heritage Lab Ponovno otkrivanje nasleđa – Izveštaj o radionici za razvoj*. Priština: OEBS, 2020, <https://www.osce.org/sr/mission-in-kosovo/461203> (pristupljeno 28. oktobra 2020)
- PKRK, *Smernice za kulturno nasleđe: Tehnički instrumenti za zaštitu i upravljanje nasleđem*. Priština, PKRK, 2011, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae667> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Pilot projekat za lokalni razvoj - Pečki region: Razvoj turizma kulturnog nasleđa, Izveštaj studije izvodljivosti*. Priština, PKRK, maj 2011, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae5ea> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Zbirka kratkih priča, Mudra kazivanja*. Priština, PKRK, septembar 2012, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae683> (20. septembar 2020)
- PKRK, *Šta je nasleđe; stran' pojam?* Priština, PKRK, septembar 2012, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae5e8> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Priručnik za nastavnike: Lekcije o kulturnom nasleđu i raznolikosti*. Priština, PKRK, septembar 2012, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae681>, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae680> (dodaci) (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Kurs za studente o nasleđu i raznolikosti*. Priština, PKRK, septembar 2012, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae682> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Regionalni plan za nasleđe za zapadno Kosovo 2012–2015*. Priština, PKRK, septembar 2012, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae66c> (pristupljeno 20. septembra 2020)

- PKRK, *Konzervatorske osnove za „Istorijski centar“ Prištine. Odabrana studija o integrisanoj zaštiti*. Priština, PKRK, septembar 2012, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae6ae> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Our Common Heritage: A Civil Society Review*. Priština, PKRK, 2013, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae6c4> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Training program: Teaching Cultural Heritage and Cultural Diversity – Trainer's Guide, prepared by Jenny Otting and Veton Sylhasi*. Priština, PKRK, oktobar 2013, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae6af> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Implementing the Heritage Plan process in the regions of Pristine/Priština, Mitrovicë/ Mitrovica, Gjilan/Gnjilane and Prizren as developed in the Kosovo West region to facilitate Local Economic Development. Feasibility Study Report*. Priština, PKRK, oko 2014, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae4a8> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *The Heritage and Diversity Programme: Coordination Manual*. Priština, PKRK, oktobar 2014, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae6c2> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Rehabilitating Our Common Heritage: Rivers that Shape – Education, Recreation and Rehabilitation Programme on Landscape and Environment Klinë/Klina*. Priština, PKRK, april 2015, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae698> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Regionalni plan za nasleđe Istok 2015–2018*. Priština, PKRK, maj 2015, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae669> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Regionalni plan za nasleđe Centar 2015–2018*. Priština, PKRK, maj 2015, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae668> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Regionalni plan za nasleđe Sever 2015–2018*. Priština, PKRK, maj 2015, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae66a> (pristupljeno 20. maja 2020)
- PKRK, *Regionalni plan za nasleđe Jug 2015–2018*. Priština, PKRK, maj 2015, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae66b> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Rehabilitacija našeg zajedničkog nasleđa: Lokalni razvoj kroz nasleđe – Program revitalizacije nasleđa i ruralnog razvoja, Stari Trg*, Priština, PKRK, maj 2015, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae67d> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Dečane: Zajednički projekat EU/SE - Podrška promociji kulturne raznolikosti - Komponenta za lokalni ekonomski razvoj/Pilot aktivnosti*. Priština, PKRK, [bez godine], <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae5ce> (pristupljeno 20. septembra 2020)

- PKRK, *Đakovica: Zajednički projekat EU/SE - Podrška promociji kulturne raznolikosti - Komponenta za lokalni ekonomski razvoj/Pilot aktivnosti*. Priština, PKRK, [bez godine], <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae5cd> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Istok : Zajednički projekat EU/SE - Podrška promociji kulturne raznolikosti - Komponenta za lokalni ekonomski razvoj/Pilot aktivnosti*. Priština, PKRK, [bez godine], <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae5cf> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Junik: Zajednički projekat EU/SE - Podrška promociji kulturne raznolikosti - Komponenta za lokalni ekonomski razvoj/Pilot aktivnosti*. Priština, PKRK, [bez godine], <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae5d0> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Inicijativa za stvaranje kulturne rute*. Priština, PKRK, [bez godine], <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae5e9> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Rehabilitacija naše zajedničke baštine: Kamenje koje govori – Rehabilitacija kamenih građevina u Juniku i obrazovni program po tom osnovu, Integrisani pristup rehabilitaciji baštine i upravljanju njome*. Priština, PKRK, [bez godine], <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae67f> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Klina: Zajednički projekat EU/SE - Podrška promociji kulturne raznolikosti - Komponenta za lokalni ekonomski razvoj/Pilot aktivnosti*. Priština, PKRK, [bez godine], <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae5d1> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Peć: Podrška promociji kulturne raznolikosti - Komponenta za lokalni ekonomski razvoj/Pilot aktivnosti*. Priština, PKRK, [bez godine], <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae5d2> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Kafenisanje, Nasleđe i raznolikost*. Priština, PKRK, [bez godine], <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae5e7> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PKRK, *Bakine i dekine priče: Dečje priče*. Priština, PKRK, [bez godine], <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ae6c3> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- PCDK, *Case Study on Urban Rehabilitation: Neighbourhood of the Regional Tourism Centre in Junik*. Priština, PKRK, [bez godine], <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/pcdk-publications> (pristupljeno 20. septembra 2020)
- UNESCO, *Protection and preservation of cultural heritage in Kosovo*. Pariz: UNESCO 2005, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000139567> (pristupljeno 30. septembra 2020)
- UNESCO/Centar za svetsko nasleđe, *The Strategic Objectives of the World Heritage Convention („5 C“, 2007)*; <https://whc.unesco.org/en/partnerships/> (pristupljeno 3. maja 2020)

Aneks 3: PRAVNI IZVORI (hronološkim redom)

3.1. Međunarodni izvori

- Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property, UNESCO, Pariz, 14. novembar 1970, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13039&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (pristupljeno 21. maja 2020)
- Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, UNESCO, Pariz, 16. novembar 1972, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (pristupljeno 21. maja 2020)
- European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (revised), Savet Evrope, Valeta, 16.1.1992, <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/valetta-convention> (pristupljeno 17. avgusta 2020)
- Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, UNESCO, Pariz, 17. oktobar 2003, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17716&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (pristupljeno 21. maja 2020)
- Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, UNESC, Pariz, oktobar 2005, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (pristupljeno 21. maja 2020)
- Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement („Ahtisaari Plan“), Annex V (Religious and cultural heritage), 26. mart 2007, <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S/2007/168/Add.1> (pristupljeno 9. marta 2022)
- Recommendation on the Historic Urban Landscape, UNESCO, Pariz, 10 novembar 2011, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=48857&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (pristupljeno 7. maja 2020)
- Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties, ICOMOS, Pariz, 2011, https://www.icomos.org/world_heritage/HIA_20110201.pdf (pristupljeno 7. maja 2020);
- Evropska unija, EU Work Plan for Culture (2015–2018), <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16094-2014-INIT/en/pdf> (pristupljeno 22. maja 2020)
- Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (UNESCO/WHC.19/01 – 10. jul 2019), <https://whc.unesco.org/en/guidelines/> (pristupljeno 22. avgusta 2020)

3.2. Zakonodavstvo na Kosovu

- Izvršna odluka UNMIK-a 2005/5 od 25. aprila 2005. godine o posebnom zonskom području oko srpskog pravoslavnog manastira Visoki Dečani
- Ustav (9. april 2008), <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702> (pristupljeno 17. septembra 2020)

- Zakon br. 02/L-88 o kulturnom nasleđu, 1. jul 2008, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2533> (pristupljeno 24. maja 2020)
- Zakon br. 03/L-039 o specijalnim zaštitnim zonama, 4. jun 2008, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2529> (pristupljeno 3. maja 2020)
- Uredba MKOS-a br. 01/2020 o nadležnostima, ovlašćenjima i postupcima inspekcije i žalbama Inspektorata za kulturno nasleđe 14.12.2020, https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/Rregullorja_nr_01.2020_p%C3%ABr_Inspektoriatin_e_Tras_higimis%C3%AB_Kulturore.pdf
- Pravilnik MKOS-a br. 05/2008 o registraciji, dokumentovanju, proceni i ponovnom izboru kulturnog nasleđa za zaštitu, 14. novembar 2008, <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=8235> (pristupljeno 22. maja 2020)
- Zakon br. 04/L-110 o izgradnji, 3. jul 2012, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2833> (pristupljeno 24. maja 2020)
- Zakonik br. 04/L-082, Krivični zakonik, 3. jul 2012, <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2834> (pristupljeno 20. maja 2020)
- Zakon br. 04/L-066 o istorijskom centru Prizrena, 3. jul 2012, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2836> (pristupljeno 24. maja 2020)
- Zakon br. 04/L-062 o selu Velika Hoča, 18. jul 2012, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2835> (pristupljeno 24. maja 2020)
- Administrativno uputstvo (MŽSPP) br. 03/2013 o Savetu za sprovođenje i nadgledanje, 12. februar 2013, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9778> (pristupljeno 30. septembra 2020)
- Zakon br. 04/L-174 o prostornom planiranju, 23. avgust 2013, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8865> (pristupljeno 17. septembra 2020)
- Administrativno uputstvo (MŽSPP) br. 11/2014 o osnivanju, izboru, odgovornostima i funkcionisanju Saveta za kulturno nasleđe i Kancelarije istorijskog centra Prizrena, 6. novembar 2014, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10267> (pristupljeno 30. septembra 2020)
- Administrativno uputstvo (MŽSPP) br. 11/2014 o osnivanju, izboru, odgovornostima i funkcionisanju Saveta za selo Velika Hoča, 6. novembar 2014, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10264> (pristupljeno 30. septembra 2020)
- Uredba (MKOS) br. 11/2016 o uspostavljanju i upravljanju arheološkim parkom „Municipium Ulpiana –Justiniana Secunda“, 24. oktobar 2016, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15164> (pristupljeno 24. maja 2020)
- Uredba (MKOS) br. 06/2017 o određivanju javnih institucija za kulturno nasleđe podređenih Ministarstvu kulture, omladine i sporta za nadležne institucije, 1. avgust 2017, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=16466> (pristupljeno 24. maja 2020)
- Zakon br. 06/L-024 o tretiranju građevina bez dozvole, 8. avgust 2018, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=17767> (pristupljeno 24. maja 2020)
- Administrativno uputstvo (MKOS) br. 01/2019 o specifikacijama obeležavanja kulturne baštine i turističkih lokacija, 11. februar 2019, <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=21855> (pristupljeno 30. septembra 2020)

- Zakon br. 06/l-113 o organizaciji i funkcionisanju državne uprave i nezavisnih agencija, 1. mart 2019, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18684> (pristupljeno 24. maja 2020)
- Administrativno uputstvo br. 01/2021 o procedurama za arheološko iskopavanje, 12. novembar 2021, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=50632> (pristupljeno 6. juna 2022)
- Administrativno uputstvo o tehničkim i profesionalnim standardima za zaštitu i očuvanje pokretnog kulturnog nasleđa, 5. januar 2022, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=51787> (pristupljeno 6. juna 2022)
- Administrativno uputstvo o kriterijumima, zahtevima, pravilima i procedurama u vezi sa izdavanjem, administriranjem i oduzimanjem profesionalne licence fizičkim i pravnim licima u oblasti kulturnog nasleđa, 6. januar 2022, <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=51792> (pristupljeno 6. juna 2022)
- Uredba (MKOS) br. 01/2022 o određivanju perimetra i zaštitne zone aleta kulturnog nasleđa i politici konzervisanja i razvoja objavljena je u Službenom listu, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=59338> (pristupljeno 2. juna 2022)

Aneks 4: LINKOVI NA INTERNETU

- Kulturno nasleđe bez granica, Kosovo, <http://chwb.org/kosovo/who-we-are/history/> (pristupljeno 16. avgusta 2020)
- Baza podataka o kulturnom nasleđu na Kosovu: https://dtk.rks-gov.net/tkk_hyrje_en.aspx (pristupljeno 7. maja 2020) (u februaru 2022. nije dostupna)
- EC Ma Ndryshe, <https://www.ecmandryshe.org/> (pristupljeno 3. decembra 2021)
- Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture, *Geoportal Kosova*, <http://geoportal.rks-gov.net/en/search> (pristupljeno 22. maja 2020)
- Ministarstvo kulture, omladine i sporta; (verzija na albanskom) <https://www.mkrs-ks.org/?page=1,1>, (verzija na engleskom) <https://www.mkrs-ks.org/?page=2,1>, (verzija na srpskom) <https://www.mkrs-ks.org/?page=3,1> (svakoj pristupljeno 8. maja 2020)
- Ministarstvo kulture, omladine i sporta, *Lista kulturnog nasleđa pod privremenom zaštitom, (period 10.10.2017–10.10.2018)*, https://www.mkrs-ks.org/repository/docs/Lista_za_Kulturnu_Bastinu_pod_Privremenom_Zastitom_2017.pdf (pristupljeno 20. avgusta 2020)
- Muzej Kosova, <https://www.facebook.com/museumofkosovo/> (pristupljeno 20. avgusta 2020)
- UNESCO, *World Heritage property „Medieval Monuments in Kosovo“*, <https://whc.unesco.org/en/list/724> (pristupljeno 5. maja 2020)

Aneks 5: SPISAK OSOBA I INSTITUCIJA KAO IZVORA INFORMACIJA

- Sanije Ahmeti, Direkcija za urbanizam, opština Srbica
- Skender Ahmeti, direktor, Odeljenje Inspektorata, opština Vitina
- Ljulzim Aljiu, direktor, Odeljenje za urbanističko planiranje i zaštitu životne sredine, opština Uroševac
- Vjolca Aljiu, šefica Odeljenja za kulturno nasleđe, Ministarstvo kulture, omladine i sporta
- Krešnik Bajraktari, službenik zadužen za duhovno nasleđe, Kosovski savet za kulturno nasleđe
- Shkndije Balata, Odsek za prostorno planiranje i građevinsku inspekciju, Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture, Eljida Bejtulahu, šefica, Direkcija za urbanizam, opština Đakovica
- Petrit Bekaj, direktor, Opštinski inspektorat, opština Klina
- Dražo Božović, šef, Jedinica za kulturno nasleđe, Policija Kosova
- Pajtim Cakoli, opštinski inspektor, Izgradnja, Kancelarija opštinske inspekcije, opština Uroševac
- Edona Durguti Gaši, direktorica, Regionalni centar za kulturno nasleđe, Priština
- Donika Ljama Efendia, šefica, Građevinska inspekcija, opština Đakovica
- Zoran Garić, direktor, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture
- Špresa Đonbaljaj, direktorica, Regionalni centar za kulturno nasleđe, Peć
- Osman Gojani, direktor, Regionalni centar za kulturno nasleđe, Đakovica
- Suzana Goranci, šefica Odeljenja za prostorno planiranje, Ministarstvo privrede i finansija
- Ismet Hajrulahu, direktor, Kosovski zavod za zaštitu spomenika
- Imer Hakaj, direktor, Inspektorat za kulturno nasleđe
- Artnet Haskuka, predsedavajući, Savet za kulturno nasleđe istorijskog centra Prizrena, Prizren
- Besnik Hoti, direktor, Opštinski inspektorat, opština Orahovac
- Arton Hodža, direktor, Regionalni centar za kulturno nasleđe, Gnjilane
- Samir Hodža, direktor, Regionalni centar za kulturno nasleđe, Prizren
- Nadica Hristov, šefica, Kancelarija za urbanizam, opština Zvečan
- Iljmi Kćiku, šef Operacija, Policija Kosova
- Isuf Koci, šef, Sekretarijat Kosovskog saveta za kulturno nasleđe
- Fljorije Kćiku, Odsek za prostorno planiranje i građevinsku inspekciju, Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture
- Sanije Kući, direktorica, Direkcija za urbanizam, opština Suva Reka
- Merita Kuraja, Direkcija za urbanizam, opština Peć
- Goran Lazović, direktor, Kancelarija za urbanizam, opština Leposavić
- Avni Manaj, arhitekta, Kosovski zavod za zaštitu spomenika
- Ram Meljaj, direktor, Opštinski inspektorat, opština Dečane
- Dževat Mehmeti, šef, Odeljenje inspektorata, opština Novo Brdo
- Seljim Metkamberi, Opštinska direkcija za urbanizam, opština Orahovac
- Dragomir Milosavljević, građevinski inspektor, opština Štrpce
- Aferdita Mormorina, Opštinska direkcija za urbanizam, opština Prizren
- Maljić Muharemi, pravni službenik, Kancelarija za inspekciju, opština Uroševac
- Arsim Muljhadža, arhitekta, Regionalni centar za kulturno nasleđe, Peć
- Ljeotrim Murtezaj, direktor, Opštinski inspektorat, opština Peć

- Bojan Pavlović, predsedavajući, Savet za kulturno nasleđe Velike Hoće
- Bojan Perić, direktor, Odeljenje za urbanizam i katastar, opština Novo Brdo
- Dimitrije Račićević, direktor, Odeljenje za urbanizam i katastar, opština Štrpce
- Enver Redža, direktor, Arheološki institut Kosova
- Špresa Rizvanoli, Opštinska direkcija za urbanizam, opština Peć
- Jehona Rafši, direktorica, Opštinski inspektorat, opština Suva Reka
- Emina Redžić, direktorica, Direkcija za urbanizam, opština Lipljan
- Imer Rustemi, direktor, Direkcija za inspekciju, opština Lipljan
- Berat Sadiku, Direkcija za urbanizam, opština Vučitrn
- Ajet Salahu, direktor, Odeljenje za urbanističko planiranje i zaštitu životne sredine, opština Vitina
- Nedžad Šahini, direktor, Regionalni centar za kulturno nasleđe, Uroševac
- Salji Šoši, izvršni direktor, OGD „Kulturno nasleđe bez granica“
- Teodosije Šibaić, episkop Eparhije raško-prizrenske
- Mirjana Stanojević, direktorica, Direkcija za urbanizam, opština Gračanica
- Veron Tara, predstavnik OGD „THY“
- Isljam Taći, direktor, Opštinski inspektorat, opština Prizren
- Ćazime Vata, Odsek za prostorno planiranje i građevinsku inspekciju, Ministarstvo životne sredine, prostornog planiranja i infrastrukture
- Rezarta Ljodža Vitaku, direktorica, Regionalni centar za kulturno nasleđe, Mitrovica
- Pajtim Zogaj, inspektor za kulturno nasleđe

Aneks 6: RAZLIKE U PRAVNOJ TERMINOLOGIJI

Kategorija kulturnog nasleđa	Naziv zaštićenog područja u Zakonu o kulturnom nasleđu	Tehnička specifikacija u Zakonu o kulturnom nasleđu iz 2006. (ili u drugim pravnim aktima) (podebljane termine istakao autor)	Pravni izvor/pravna specifikacija/komentari
Arhitektonsko nasleđe (definisano u članu 2.2 Zakona o KN)	Perimetar spomenika	Definicija u Zakonu o KN: „granica zaštićenog područja povezanog sa zaštićenim kulturnim nasleđem koju planom utvrđuje nadležna institucija“	Član 2.20. Zakon o KN
		Definicija u Zakonu o prostornom planiranju iz 2013: „službena granica neke teritorije, sa zajedničkim	Član 3, stav 1.13. Zakon o prostornom planiranju iz 2013. Različite definicije termina u Zakonu o KN iz 2008. i Zakonu o

		karakteristikama razvoja, zaštite i očuvanja“	prostornom planiranju iz 2013.
Zaštitna zona	„Područje kao što je definisano članom 2 Zakona o prostornom planiranju (Zakon br. 2003/14) koje okružuje perimetar zaštićenog nepokretnog kulturnog dobra koje treba čuvati od svakog razvoja ili aktivnosti koja bi mogla da ugrozi vizuelno okruženje ili na drugi način ugrozi kulturno dobro“.		Član 2.21. Zakon o KN Pozivanje na član 2 Zakona o prostornom planiranju iz 2003. zastarelo je, jer je Zakon iz 2003. godine zamenjen Zakonom o prostornom planiranju iz 2013: „Zaštitna zona“ nije pravni termin u važećem Zakonu iz 2013.
	„Zaštitna zona koja je 50 metara od perimetra spomenika. Ova zaštitna zona može da se poveća ili smanji i biće utvrđena planom nadležne institucije i u relevantnom prostornom planu u skladu sa članom 2 Zakona o prostornom planiranju “		Član 6.4. Zakon o KN Isto i ovde, pozivanje na član 2 Zakona o prostornom planiranju iz 2003. zastarelo je.
Zaštićeno područje	„područje koje može da obuhvata zaštićene prirodne ili ekološke resurse ili nepokretno kulturno nasleđe kao što je definisano u članu 2 Zakona o prostornom planiranju “		Član 2.22. Zakon o KN Pozivanje na član 2 Zakona o prostornom planiranju iz 2003. zastarelo je; termin „zaštićeno područje“ sada je definisan u članu 3, stav 1.20 Zakona o prostornom planiranju iz 2013 i glasi: „Deo teritorije određen za potrebe očuvanja prirodnih resursa i kulturnog nasleđa, zaštite od zagađivanja životne sredine ili stvaranja prostornih uslova za nesmetano obavljanje delatnosti i bezbednost stanovnika i

			okolnih zona koje treba utvrditi u Nacionalnom prostornom planu i Zonskoj mapi Kosova, a Ministarstvo ga može klasifikovati kao posebnu zonu.“
		(Posebne uredbe za celine i područja arhitektonske konzervacije pod zaštitom u ruralnim ili urbanim sredinama): „Objekti obuhvaćeni celinama i takvim područjima zaštićeni su spolja, i definišu se kao zaštićena područja u skladu sa članom 2 Zakona o prostornom planiranju (Zakon br. 2003/14) i mogu da se klasifikuju kao specijalno područje u skladu sa članom 12 Zakona o prostornom planiranju (Zakon br. 2003/14). “	Član 6.5. Zakon o KN Pozivanje na član 2 Zakona o prostornom planiranju iz 2003. zastarelo je, jer je termin „zaštićeno područje“ sada definisan u članu 3, stav 1.20 Zakona o prostornom planiranju iz 2013. Takođe, pozivanje na član 12 Zakona o prostornom planiranju iz 2003. zastarelo je; štaviše, u važećem Zakonu o prostornom planiranju iz 2013. ne postoji termin „specijalno područje“.
	Specijalno područje	„područje definisano prostornim planovima koji zahtevaju posebnu organizaciju, razvoj, korišćenje ili zaštitu kao što je definisano u članu 12.2 Zakona o prostornom planiranju “	Član 2.23. Zakon o KN Pozivanje na član 12.2 Zakona o prostornom planiranju iz 2003. zastarelo je; štaviše, u važećem Zakonu o prostornom planiranju iz 2013. ne postoji termin „specijalno područje“.
		„Celine i područja arhitektonske konzervacije pod zaštitom mogu biti u ruralnim ili urbanim sredinama. Objekti obuhvaćeni celinama i takvim područjima zaštićeni su spolja, i definišu se kao zaštićena područja u skladu sa članom 2 Zakona	Član 6.5. Zakon o KN Pozivanje na član 2 (u vezi sa terminom „zaštićeno područje“) i član 12 Zakona o prostornom planiranju iz 2003. zastarelo je: termin „zaštićeno područje“ sada je definisan u članu

		o prostornom planiranju (Zakon br. 2003/14) i mogu da se klasifikuju kao specijalno područje u skladu sa članom 12 Zakona o prostornom planiranju (Zakon br. 2003/14).	3, stav 1.20 Zakona o prostornom planiranju, dok termin „specijalno područje“ nije deo važećeg Zakona o prostornom planiranju iz 2013.
Arheološko nasleđe (definisano u članu 2.3 Zakona o KN)	Zaštitne zone	„Zaštitne zone se utvrđuju oko poznatih lokaliteta arheološkog nasleđa“	Član 7.15. Zakon o KN „Zaštitna zona“ nije pravni termin u važećem Zakonu o prostornom planiranju iz 2013.
		„Radijus zaštitnih zona: 100 metara od perimetra zaštićenog lokaliteta arheološkog nasleđa. Ova zaštitna zona može da se poveća ili smanji i biće utvrđena planom nadležne institucije i u skladu sa članom 2 Zakona o prostornom planiranju “	Član 7.16. Zakon o KN Pozivanje na član 2 Zakona o prostornom planiranju iz 2003. zastarelo je (član 2 Zakona o prostornom planiranju iz 2003. uopšteno definiše delokrug Zakona).
	(Arheološki institut Kosova) „u saradnji sa nadležnim RCKN određuje radijus (granice) zaštićene zone kulturnog i arheološkog nasleđa koji je 100m od njenog perimetra. Tokom ovog procesa, radijus zaštićene zone može da se poveća ili smanji u skladu sa članom 7 (stav 16) Zakona br. 02/L-088 o kulturnom nasleđu.“	Član 11, stav 1.16 Uredbe br. 06/2017 o određivanju javnih institucija za kulturno nasleđe podređenih MKOS-u za nadležne institucije, 1. avgust 2017. Ova Uredba konačno definiše „nadležnu instituciju“ koja nije dodatno definisana u članu 7.16 Zakona o KN iz 2008.	
	Zaštićena područja	„Područja od potencijalnog arheološkog značaja utvrđuju se tokom procesa inventarizacije, u skladu sa članom 3 ovog zakona, i biće označena kao zaštićena područja u skladu sa članom 2 Zakona o	Član 7.19. Zakon o KN Pozivanje na član 2 Zakona o prostornom planiranju iz 2003. zastarelo je. Termin „zaštićeno područje“ sada je

		<p>prostornom planiranju (Zakon br. 2003/14). O zahtevu za dozvolu za izgradnju nekog objekta i za druge aktivnosti u tim područjima biće odlučeno u skladu sa odredbama člana 7.4 ovog zakona.“</p>	<p>definisano u članu 3, stav 1.20 Zakona o prostornom planiranju iz 2013. i glasi:</p> <p>„Deo teritorije određen za potrebe očuvanja prirodnih resursa i kulturnog nasleđa, zaštite od zagađivanja životne sredine ili stvaranja prostornih uslova za nesmetano obavljanje delatnosti i bezbednost stanovnika i okolnih zona koje treba utvrditi u Nacionalnom prostornom planu i Zonskoj mapi Kosova, a Ministarstvo ga može klasifikovati kao posebnu zonu.“</p>
<p>Kulturni predeli (definisano u članu 2.4 Zakona o KN)</p>	<p>Specijalna područja</p>	<p>“Kulturni predeo <i>može</i> da se definiše kao posebno područje u skladu sa članom 12 Zakona o prostornom planiranju iz 2003.“</p>	<p>Član 8. Zakon o KN</p> <p>Pozivanje na član 12 Zakona o prostornom planiranju iz 2003. zastarelo je; štaviše, termin „specijalno područje“ ne postoji u važećem Zakonu o prostornom planiranju iz 2013.</p>

Aneks 7: SPISAK ILUSTRACIJA

Slika 1: Prvi izveštaj Misije OEBS-a na Kosovu o kulturnom nasleđu „Izazovi u zaštiti nepokretnih materijalnih kulturnih dobara na Kosovu“ (2014) ... 13

Slika 2: „Univerzum kulturnog nasleđa“ (Grafikon: OEBS) ... 14

Slika 3: Pet ciljeva Nacionalne strategije za kulturno nasleđe 2017–2027 (Grafikon: OEBS) ... 18

Slika 4: Odgovorne institucije određene „Uredbom (MKOS) br. 06/2017 o određivanju javnih institucija kulturnog nasleđa podređenih Ministarstvu kulture, omladine i sporta za nadležne institucije“ (Grafikon: OEBS) ... 20

Slika 5: Zadaci specijalizovanih institucija podređenih MKOS-u (Grafikon: OEBS) ... 21

Slika 6: Municipium Ulpiana – Justiniana Secunda, prvi arheološki park na Kosovu (fotografija: OEBS) ... 21

Slika 7: Postupak odozdo naviše za zaštitu kulturnog nasleđa (Grafikon: OEBS) ... 25

Slika 8: Postupak selekcije za utvrđivanje dobara nasleđa za zaštitu (Grafikon: OEBS) ... 26

Slika 9: Porast broja elemenata nasleđa uvrštenih na liste privremene i trajne zaštite, 2014–2020 (Grafikon: OEBS) ... 28

Slika 10: Analiza liste privremene zaštite 2018/19 po kategorijama nasleđa (Grafikon: OEBS) ... 29

Slika 11: Broj opština sa opštinskim planovima razvoja i opštinskim mapama zoniranja (2020) (Grafikon: OEBS) ... 34

Slika 12: Složen odnos između zaštite kulturnog nasleđa i prostornog planiranja (Grafikon: OEBS) ... 36

Slika 13: Različiti tehnički termini u Zakonu o kulturnom nasleđu iz 2006. i Zakonu o prostornom planiranju iz 2013. (Grafikon OEBS) ... 37

Slika 14: Zaštita oko arhitektonskog i arheološkog nasleđa prema Zakonu o kulturnom nasleđu iz 2006. (Grafikon: OEBS) ... 38

Slika 15: Koncepti dvostrukih područja zaštite u kosovskom zakonodavstvu (Grafikon OEBS) ... 39

Slika 16: Slojevi za perimetar i zaštićeno područje na Geoportalu Kosova (Izvor: <http://geoportal.rks-gov.net/en/search>) ... 40

Slika 17: Lista novčano kažnjenih rušenja zaštićenih objekata (izvor: OEBS) ... 44

Slika 18: Struktura nadgledanja od strane MKOS-a i opština (Grafikon: OEBS) ... 46

Slika 19: Obrazac za procenu primenljivosti članova 5 i 6 Zakona o SZZ (Grafikon: OEBS) ... 50

Slika 20: Ortofoto snimak lokaliteta SZZ srpskog pravoslavnog manastira Visoki Dečani, Dečane (Izvor: Zakon o SZZ, Aneks) ... 54

Slika 21: SSN 2014–2021: Broj sastanaka (Grafikon: OEBS) ... 55

Slika 22: Procenat slučajeva koje je rešio SSN 2014–2020 (Grafikon: OEBS) ... 57

Slika 23: Broj incidenata 2014–2020 po kategoriji krivičnog dela (Grafikon: OEBS) ... 62

Slika 24: Broj krađa sa ekonomskim motivom 2014–2020 po pogođenoj verskoj zajednici i sekularnom lokalitetu (Grafikon: OEBS) ... 63

Slika 25: Broj incidenata 2014–2020 koji ne uključuju ekonomski motivisane krađe po verskoj zajednici (Grafikon: OEBS) ... 64

Slika 26: Krađe umetničkih predmeta 2014–2020 po verskoj zajednici (Grafikon: OEBS) ... 65

Slika 27: Vandalizam 2014–2020 po verskoj zajednici (Grafikon: OEBS) ... 68

Slika 28: Remećenja 2014–2020 po verskoj zajednici (Grafikon: OEBS) ... 69

Slika 29: Skrnavljenje 2014–2020 po verskoj zajednici (Grafikon: OEBS) ... 70

Slika 30: Kategorije incidenata na grobljima 2014–2020 (Grafikon: OEBS) ... 71

Slika 31: Broj slučajeva koje je evidentirala Policija Kosova i dalje obradilo tužilaštvo (Grafikon: OEBS) ... 73

Slika 32: Osude incidenata protiv verskih lokaliteta na nivou opštine 2014–2020 (Grafikon: OEBS) ... 74

Slika 33: Naslovna strana programa Radionice za studente u Letnici 2019. (Fotografija: OEBS) ... 78

Slika 34: Brošura za valorizaciju rudarskog nasleđa u Starom Trgu u okviru programske šeme „Podrška promociji kulturne raznolikosti“, koju finansiraju EU i SE (Fotografija: OEBS) ... 79

Slika 35: Brošura o spomenicima Vučitrna koju je objavila organizacija CHWB (Fotografija: OEBS) ... 80

Fotografije u svim poglavljima:
OEBS/Arben Lapaštica

Dizajn:
OEBS/Ulka Fetahaj

Organizacija za evropsku
bezbednost i saradnju
Misija na Kosovu